

ספור ימי – חלק שני

מאת זאב ז'בוטינסקי

בפרוץ הגעש

המבקר הפיקח ב"קריית ספר" ציין כמה טעויות בחלק הראשון של ספורי; מהן גסות – למשל, את ועידת הלסינגפורס קראתי "ועידה ששית לציוני רוסיה", והיא אך השלישית היתה, ומי כמוני, אחד מיוזמיה, חייב לדעת ולזכור. או תיארתי את בקורי-מאונס אצל מושל העיר אודיסה ניידהארט, אלא כיניתי שובאָלוב: גם בעיני אני מוזרה הטעות – כמה עקיצות-לעג הקדשתי לאותו ניידהארט במאמרים שונים! מצד אחר, מוזר עלי שיכולתי (בספרי על אותו הנאום ה"אנטישמי" בו נתבטא צעדי הראשון על שדה הציונות, ברן 1898) לערבב בין נחמן סירקין ונחום סירקין – לא "נחום" כי נחמן השתתף באסיפה ההיא, ומסופקני אם פגשתי אחרי-זאת אף פעם אחת; אבל נחום סירקין ידידי היה ועד היום לא נשתכח מלבי.

בטח עוד תרבינה מאלה, וגם תגרענה מהן, הטעויות שאטעה בחלק השני הזה. הנני כותב אותו באניה (גם את הראשון באניה כתבתי), אמשך או אגמור בנגב-אפריקה מטרת-נסיעתי. אך אילו גם בעיר מושבי ובעצם מעוני כתבתי – נודד אין לו ארכיון, ואף מה שנגזר בתיקים או ארגזים – את רובם קשה למצוא ואין לי פנאי לחפש.

אינני זוכר אם "האמנתי במלחמה" אז בימי הקיץ 1914. אמנם כשנתיים וחצי קודם, בראשון לינואר 1912, הדפסתי בעתון האודיסאי מאמר בו "ניבאתי" את המאורע בכל היקפו – חציו נכון וחציו לא (המאמר, תוארו "הורוסקופ", הודפס באחד מקבצי כתבי הרוסים). אבל מסופקני אם שערתי לעצמי באותו הקיץ, למרות הרג יורש-העצר לאוסטריה וכל הנולד מדמו, שהיום הגיע. דומני, את הרגשותי כלפי המלחמה אני זוכר היטב: מן הרגע הראשון, בכל נפשי ובכל מאדי קויתי והתפללתי למפלת רוסיה. אילו בי היה תלוי גורל המלחמה בשבועות האלה, כך הייתי מכריע: שלום מהיר במערב, בלי נוצח וכלי מנוצח – אבל קודם כל מפלת רוסיה. מסופקני אם יש עלי הצורך כאן להשבע, כי לא מתוך שנאת מולדתי הגשמית חפצתי בחורבן צבאיה: סברתי שאם תופה רוסיה בשדה, תשתחרר מבפנים, אבל אם תנצח – משטר העבדות ינצח.

עשר שנים לפני זאת, בימי מלחמת יפן, ככה סבר גם הצבור הנאור כולו, אף הצבור הנוצרי המתקדם. אבל כעת גם בקרב היהודים נמצאתי כבדד: כמעט כולם "ציידו עם רוסיה". אולי הרחיקו ראות ממני באשר ידעו להעריך את ההבדל בין מסקנות הכבוש היפני במזרח סיביריה ובין התוצאות הכרוכות בסיכויי כבוש גרמניה פה, על סף שתי הבירות, על מפתן אוקראינה; או אולי השפיע על הקהל העברי הקסם המסורתי של השם "אנגליה". ידעתי ציונים כמוני, ציונים מכנופית ה"ראזסוויט" (שם אחר היה לעתון בימים האלה, אך כבר הוסכם בין הקוראים וביני שאציין אותו כאן בשמו האחרון והיקר לי) – צעירים שהלכו להפגנה המונית על המגרש שלפני ארמון-החורף וכרעו ברך, עם הרבבות שמסביב, בהופיע ניקולי על הגזוזטרא. "לא רק באונס כרעתי" – ספר אחד מהם באותו הערב, כשנתאספנו לסעודה בביתו של ישראל רוזוב – "נדמה לי ברגע זה כאילו תשעה דורות עומדים לפני על מעקה הארמון, כל שלשלת-הזהב שלהם ופטר הגדול באמצע...". אם לא מטעני זכרונות התנפלותי עליו בדברי זעם; בדברי רוגז ענני גם הוא, הנוכחים התערבו לוכוח, ועוד מעט רעשנו וצעקנו כולנו מסביב לשולחן, "בעד" ו"כנגד", – גם באזני המשרתות הנוצריות המגישות את המטעמים. אני מזכיר אותן, יען שמעתי כי היום, ברוסיה החדשה, לא יעזו אדם לדבר "כנגד" גם לפני בניו.

עוד מקרה אחד, גם הוא אֶפִיני לתיאור אותו משטר העבדות שלחורבנו התפללתי: פגשתי, בבית רעים, עורך העתון העממי "ידועות הבירות", עתון מתון מאד במובן המדיני אך קיצוני מאד ביחס לפטריטיסמוס, – הוא הקשיב לי "נגד" שלי – והציעני לנסח את השקפותי הכופרות-בעיקר בצורת מאמר. כתבתי אותו בזהירות, אבל דברים ברורים כתבתי: שכל התקוות לתיקון המשטר הן כאין ואפס אם "אנחנו" ננצח, ומי שרוצה בנצחון ידוע ידע-נא שהנחו מקרים את חלומי הקדמתי. והמאמר הודפס, ואף דבר-נזיפה לא הגיע למערכת מהמשרד הממשלתי המפקח על העתונות.

לא רק ענין ה"בעד" וה"כנגד" היה ברור לי מראשית המלחמה, כי-אם עוד כמה צדדים חשובים של המאורע. למשל: "ברור" היה לי כי לא יותר ממששה ירחים תארוך התגרה; "ברור" היה לי שאני, בן ל"ד שנים, בעל משקפים לקצרי-ראייה, פטור הנני ופטור אשאר מעבודת הצבא, בכל התנאים ויהי-מה. רק דבר אחד לא ברור היה, מאד לא-ברור: במה אפרנס את ביתי?

מהשתתפותי הקבועה בעתונות הרוסית כשנתיים כבר חדלתי, כי חדלתי מהתעניין בכל דבר כמעט המסוגל לעניין את העורך ואת הקורא. ה"ראזסוויט" איננו מקור פרנסה. אמנם היה בפטרבורג עתון ידישאי, "דער פריינד", אך לא עלה גם על דמיוני כי יוכל ברנש כמוני לחבר מאמרים בשפה שאז עוד קראנו לה "ז'רגון", ושאף את בטווי השוק לא ידעתי בה להביע (או ככה נדמה לי). כשנתיים כבר השתכרתי על-פי רוב מהרצאות: יסוד רציני וקר נרחב, במדינה עם ששה מיליונים יהודים. הרצאות בכל תריסר החודשים. – אבל הבסיס הזה נחרב במהומת האסון העולמי – או ככה נדמה לי. מה לעשות?

מקרה היה, מקרה ארעי ולא יותר, אשר הטני לחשוב על נסיעה מערבה. יצחק גולדברג, ז"ל, ידידי הגדול מאז, נזדמן לפטרבורג בימים האלה ובא לבקרני, ובישיחה ספר לי כי נחנץ לו, לרגלי עסקיו המסחריים, אדם שיסע בשליחותו להולנדיה. "התשלח אותי?" שאלתי, והוא הסכים.

למחרת היום ההוא קפצתי לרכבת ונסעתי למוסקווא. העתון "רוסקיא ווידומסטי" היה כעין זקן-הזקנים לכל העתונות הרוסית, מקדש המסורת המתקדמת, בית-דין ראשי לדעת הטוב והרע: עתה כבר אין עתונים כאלה בעולם כולו, אך לפני המלחמה אולי באנגליה נשא ה"מנצ'סטר גרדיאן" כתר מוסרי הדומה לזה. למה דוקא לשם פניתי, אינני יודע: אף איש כמעט לא הכרתי במערכת, וידוע ידעתי שכולם מחמירים גדולים ביחס לכשרות הקדמתית וזכותו של ציוני בתור "מתקדם" עודנה תלויה בספק בימים ההם... – אבל קבלוני בסבר פנים יפות, וגם את הצעתי קבלו: כתבו המיוחד של העתון "בחזית המערב וסביבותיה".

– לכמה זמן ההסכם? – שאלתי.

– עד ישוב...

לדרך הזאת של סדור עסקים היו קורין "רוחב הנפש הרוסית": תכונה שגם בעיני פרקמטיה, לעתים קרובות, תועיל שבעתים מכל חשבון

מדוקדק. לפי אותו ה"רוחב" מדדו גם את משכרתי; ואני תקוה, וככה שמעתי גם מפי יודעי-דבר, שלא התחרטו על העסק. אני בטח לא התחרטתי: לא מאד אפריז אם אגיד שאת כל מלחמתי בעד הלגיון העברי, או כמעט כולה, כשלש שנים רצופות לחמתי "על חשבון" העתון המוסקוואי.

מהי בדיק השליחות הסוחרית שמסר לי גולדברג, אינני זוכר. המלאתי אותה כראוי? גם בזה אינני בטוח: אבל בטוחני שגם הוא, שם במעלות המרגוע העליון, איננו מתחרט על שנתן לי את הדחיפה היוזמת למסע.

בני היה בן שלש וחצי; מיומו הראשון לא דברתי אליו אלא בעברית – אך בנדודי לא רבו ההזדמנויות לדבר אתו בכלל; הוא למד להביני, אבל היה עונה ברוסית, ודוקא בשפת אומנתו ילידת פלך קאליגא. כשנכנסתי לחדרו לשם ברכת הפרידה, אמר לי: "ס'בוהום!"

אמו אמרה לי, כמנהגה תמיד גם קודם לזה וגם לאחר: "הכל בסדר יהיה ויגמר בכי-טוב, אל-תדאג לנו, ושמור את עצמך".

(אמי אני, עם אחותי ובן-אחותי, גרה באודיסה, נסעתי מבלי להפרד מהם; כעבור שנה בקרתי אותם לשלשה ימים, ומאז לא נפגשנו אלא בארץ-ישראל אחר גמר המלחמה).

רק חודש אחד עבר מתחילת המלחמה ביום שיצאתי לדרכי. נסעתי דרך פינלנדיה, ובהלסינגפורס התעכבתי להחליף את כסף-הנייר הרוסי למטבע-זהב, ואת הזהב שמתי לילקוט-עור ואת פי הילקוט תפרתי בחוט חזק, ותליתי אותו על צווארי מתחת לכתונת: זהו המושג הנאיבי שהיה לכולנו אז על "כסנונת" הנסיעה בארצות שלא השתתפו במלחמה. – בקרוב נוכחתי, כמובן, שהמקום המתאים לשמירת הכסף, גם בימי מלחמה עולמית, הוא הכיס שבמכנסים; ושרק הדיוט יסחב אתו מעמסה של מטבעות-זהב במקום נייר או שקים – גם בימי המלחמה.

על הגבול הסוואידי בית-מכס היה, כמובן עם ז'אנדרמים רוסים (כי פינלנדיה, בימים ההם, עודנה חלק מממלכה הרוסית). רק ברגע שנתצבתי בפני הקצין הכחול לבדיקת הפאספורט שלי – רק ברגע זה נזכרתי כי שטות מסוכנת עשיתי: טרם צאתי ממוסקווא לקחתי מהד"ר צ'לנוב, חבר ההנהלה הציונית העולמית של אז, מכתבים לחבריו הברלינאים – הד"ר האנטקה ועוד. תוכן המכתבים הוא אמנם עניני הציונות, אבל – אבל בלבבי אמרתי אז לעצמי שאילו הייתי מלך, לא הייתי מרשה חליפת-אגרות כזו עם נתיני אדמת השונא. אפייני הוא שלא שמנו לב להסכנה הזאת אף כהרף-עין, לא אני ואף לא צ'לנוב הזהיר והקפדן: אפייני לאותה האוירה של חירות פאראדזופסאלית בארץ-המחשכים אשר כבר הזכרתי לעיל, והפלא הוא שלא הם הפאראדזוכס אף לכבוד מלחמה. הקצין השיב לי את הפאספורט ולא אמר לחפש בכיסי ואף לא שאל מאומה. "לא יאומן כי יסופר" – עתה.

אייהו חכם היודע את השם האפאראנדא? זוהי עיירה נדחת ונשכחת על הגבול בין פינלנדיה ובין סואד'יה, ואינני בטוח שנמצאנה מצויינת במעגל וישם אף על מפות המדינות האלה; ואולם כבר פעמים נפל בגורלה של האפאראנדא לשחק תפקיד מכריע במשחק העולמי. הפעם הראשונה היא מלחמת קרים, באמצע המאה ה"ט, עת סגר הצי האנגלי על חופי רוסיה שבים הבאלטי. כל המסחר בין אשכנז לרוסיה נאנס לשנות אז את דרכו – ופנה להאפאראנדא. "חמש-עשרה משפחות מיליונרים יש לנו פה, שנתעשרו בימים האלה", – ספרה לי הגברת הרוחצת בבית-המרחץ העירוני, – "וגם בניהם לא עזבו את העיירה; כי ידוע ידענו שעוד יבוא זמננו שנית". עתה סגרו הגרמנים, והסחורה היא אנגלית. – (אינני יודע אם "הגברת הרוחצת" דורשת בירור: הלא בסקאנדינאביה, גם בבתי-המרחץ לגברים, הרוחצת היא אשה, ואם תתבייש ותמרוד – יחשבוך למטורף. הגיל? לא העיזותי להסתכל בדמות-דיוקנה, ורק בקול יראת-השמים שאלתי: "הגברת עודנה זוכרת את מלחמת קרים?" – כעבור עזות-פנים שכזו נענשתי מיד במכת-כף ידידותית: "גם סבתא שלי אז טרם נתחתנה, אדוני החצוף!" עתה בצחוק עליו).

תאבון התגרה?

בראשית ספטמבר עברתי את הגבול ההוא: באמצע דצמבר הגעתי מצרימה; במשך עשרת השבועות בקרתי את סואדיה ונורווגיה, אנגליה והולנדיה, בלגיה וצרפת, ספרד ופורטוגל, מארוקו ואלג'יריה ותוניסיה, סאנדיניה ואיטליה. הייתי יכול למלא ספר עבה בזכרונות התיור ההוא, בעולם שכבר הוכה במכת-שגעון אלא טרם הבין כי פגע בו הסם: – אבל אי-אפשר, אנסה-נא להבליט רק את העקרי.

והעקרי הוא – השגעון. את סימניו הראשונים מצאתי למחרת עברי את האפאראנדא, בסטוקהולם. לא פללתי להפתעה כזו; אודה-נא שעד אז בכלל לא חשדנו כי יש גם בסואדיה "מצב-רוח" מדיני, געגועים לממלכתיות, תאבון-גדולה וכדומה. אמנם בראשית המאה, כעשר שנים רצופות, הלעיטתנו המודה הספרותית והבימתית דווקא בתוצרת סקאנדינאביה. אבל אנחנו קבלנו את השפע הרוחני הזה כעין בשם המגיע מעבר לסמבטיון, מאיזה גן-עדן אגדתי שאין בו ממש. קריסטיאניה (היום קורין לה "אוזלו") וסטוקהולם וקופנהגן – תפקידן להספיק לנו ספרים ומחזות-במה ודי; לא עלה, כביכול, על זכרוננו כי ערי-הבירות האלו יש להן גם דאגות ממין אחר. בעתונות הרוסית קראנו תדיר מאמרי תהילה ארוכים על קנוט האמסון או סלמה לאגרלף, אבל במדור המברקים אף-פעם כמעט לא הוזכרו ארצות-מולדתם, כאילו מעולם לא קרה ולא יקרה שם דבר הראוי לתואר "מאורע".

והנה, בטרם הספקתי עוד להפגש עם מי-שהוא בסטוקהולם, ראיתי ספר בחלון חנות ועל כריכתו תמונה בצבעי שש ובוץ: קרב בים, שתי אניות-שריון מקיאות להבה ועשן זו נגד זו, ודגל רוסיה על תורן האחת והדגל הסוואידי על השנית. נכנסתי וקניתי את הספר: בזול נמכר – לאמר: ספר לטעם ההמון. המחבר העלים את שמו תחת ראשי-תיבות אלמונים, אבל בהקדמה כתוב שהוא קצין בימיה הצבאית. עלעלתי בדפים; התוכן – מלחמה בעתיד הקרוב בין רוסיה ובין סואדיה, ואחרי הרפתקאות רבות הנצחון לשניה.

הלכתי למערכת העתון החשוב-ביותר ובקשתי לשוחח עם עורכו. כבר העירותי, כמדומני, בחלק הראשון לזכרונות האלה שעתונאי רציני, המחפש ביאור-דברים רציני ורב-תוכן ומעניין ומדויק, לא כדאי שידבר עם אנשי ממשלה: אלה מעט יודעים, כי ארמונם מוקף סוללה וחריץ ואין גשר, ומה שיוודעים אסור להם לגלות. ידבר עם עתונאי כמוהו: זה גם יודע וגם מגלה. – הראיתי לקוליגא את הספר ושאלתי:

– מה זה? ארעי – או טפוסי?

הוא סיפר לי סודות שמעולם לא הגיע רמזם או שמצם לאזני – סיפר על מזימות נסתרות של הפוליטיקה הרוסית אשר לא ידענו אותן בפטרבורג, לא אני הקטן ולא חברי מחוג העתונות הגדולה – בעת אשר פה בסקאנדינאביה (כך אמר) גלוי וידוע הדבר לכל בר-בי-רב, כל פרט וכל תינוק. רוסיה שואפת לנמל חפשי מקרה בחורף; ומכיון שאנגליה לעולם לא תרשה לה לכבוש את קושטא בדרום, הנה מכבר נתנו הרוסים את עינם בחוף המערבי של סקאנדינאביה. ברגן, הנמל הנורווגי: זוהי מטרם. שם עובר הגולפסטרם, אין קרח, והשאר ברור בלי ביאורים. רוסיה מצפה לשעת-כושר בכדי להתנפל על שכנותיה הצפוניות. התכנית איננה קשורה במלחמה הזאת: מגמה מסורתית היא, מימים-ימימה; וכאן בסואדיה יודעים – ומתכננים – וחולמים חלומות...

נסיתי לשכנע אותו כי בדוּתא היא כל הענין, כי אין בפטרבורג אף פקיד או שמש בוֹזרת-החיצון או לבלר בעתון הכי-סמרטוטי שיחלום חלומות

כאלו, והרֵאָה – שלפני עשר שנים הלך אותו הנרגן הרוסי לבקש לו נמל חפשי מקרח דווקא במזרח הרחוק ולא כאן בצפון, וכו' וכו': לשוא טרחת. לא האמין לי. סקאנדינאביה כולה לא תאמין; כי הלא ברור הדבר שברגן קרובה, וסואידיה ונורווגיה חלשות, ו... – בקיצור, נימוקיו הזכירני את טעמי הקטגוריה המפורסמת היהודית: – "האין אלה כפיות-כסף? האין לך שתי ידיים? והאם אינך גנב מלידה ומבטן? ברור..."

העורך יעצני לבקר את סגן קדין. הנוסע המפורסם, גדול-הדור לתגליות גיאוגרפיות, קבלני בחדר-עבודתו שעל קירותיו, על שולחנותיו, על כל טפח פנוי – עמדו בצפיפות תמונות מלכים, נסיכים, פרנסיס, רוזנים, טפסרים ושרים, וחתימת-יד על כל אחת מהן. אמר לי:

– הנה תמונת הוד מלכותו ניקולי השני, שנתן לי במתנה רק לפני חמש שנים, ואז הייתי אורחו בארמון החרף; והנה מתנות כאלו גם מדודיו ומבני דודיו ומהוורזים שלו. ועתה כולם נגדי, כולם קוראים לי "בוגד" על אשר העיזתי לגלות את האמת בעיני עמי... איזו "אמת", אדוני שואל? את הסכנה הנשקפת לברגן!

אתו, כמובן, לא התווכחתי; סוף סוף לא היה זה עסקי. אבל רושם מוזר נותר במוחי מהשיחות האלה: כאילו כאן לא הפחד העיקרי, כי אם איזה חזיון נפשי אחר, אקרא-נא לו תאבון-התגרה. אחרי-כן, כבר בחזית של עבר-הירדן, ספר לי הקולונל פאטרסון (יליד אירלנד היה) על בן-ארצו נע-וגד שבא לעיר זרה לגמרי וראה קטטה המונית בשוק: כתריסר בחורים קשי-אגרוף המכבדים זה את זה במהלומות-רצח; עמד להסתכל ומבע-פרצופו קנאה וגעגועים וכוסף, ולבסוף פנה לאחד הצופים ושאל בנימוס: – סליחה, אדוני: האם זה ריב פרטי, או גם לנכרי מותר לקחת בו חלק? – ארץ-השלום היא סואידיה, ארץ-השלום ונורווגיה, ואולם עבר רומאנטי לזו וגם לזו; ולכאלה נשמע, כנראה, הד קריאת-גירוי נסתרת מתוך רעם-התותח וצחצוח הפגיונות במרחק.

אחרי-כן גם בקריסטיאניה שוחחתי עם עתונאים; נוכחתי שגם להם "גלוי וידוע" אותו ענין הסכנה לברגן, אם-כי דברו עליה יותר בשקט ופחות בדאגה מאשר אחיהם בסטוקהולם. שאלתי: ההבדל הזה מנין?

ענו לי: אוכלוסי סואידיה ששה מיליונים, אצלנו רק שנים. כמובן, גם סואידיה קטנה מלהתערב במלחמת לויתנים, אבל לכל הפחות מותר להם בסטוקהולם לחלום; אנחנו פה גם לחלום נתבייש...

כעבור שבועות אחדים נמצאתי בקצהו השני לאלכסון-אירופה – בליסבון: וגם שם נתקלתי במצב-רוח דומה. אמנם במובן הרשמי לא היתה פורטוגל ארץ ניטראלית: חוזה-ברית ישן-נושן כרתה עם אנגליה עוד מלפני שלש מאות שנה ויותר, וכעת שלחה גדודים אחדים לצרפת; אבל הם "השתתפו" במלחמה רק מאחורי החזית, במפעלי עזרה בלתי-מוזיינת, ויותר מזה גם לא דרשו מהם אנגליה וצרפת, תודה ודי. ואולם בליסבון תיכף ומיד הרגשתי: להם לעצמם לא "די". שוב אותו הכוח הנסתר, השואב, המגנטי, של הילולא היולית במרחק! אמנם הלא גם פורטוגל היא דלת-אוכלוסים כסואידיה; אבל במשך ארבע השנים האחרונות עסקו במרץ רב במהפכות ומהפכות-שכנגד – והנה מצאתי בעתונות חשבוניות מתימאטיים מלאי-נחמה: את המהפכה א' עשו 532 איש והצליחו, את המהפכה ב' עשו שבעים ושבעה והצליחו, את המהפכה ג'... מי אמר שגם במלחמה חיצונית אין מקום לשיטת זעיר-אנפין שכזו? וכבר מתאמצים המוחות להמציא נימוקים, סיבות, מטרות, שיצדיקו את תורת ה"פעילות"; אחד מראה שסכנה לאנגולה מהגרמנים, לאמר צריך להזדיין באמת נגד אשכנז, ברצינות ולא רק למראית-עין כעתה; השני רומז שאנגליה, בכבודה בעצמה, ולמרות הברית הנושנה עם פורטוגל, עשתה חוזה חשאי עם אותה גרמניה ותכנן חלוקת אותה אנגולה – לאמור...

– אין דבר, אדוני! – הרגיעני העתונאי שדווקא מפיו קבלתי את רוב הידיעות האלה: – ממשלתנו לא תלך אחרי החולמים, ולו נסתה ללכת בדרךם – היינו מפילים אותה אנחנו החולמים בעצמנו. געגועים למפעל-גבורה – הלא טבעי הדבר לצאצאי וואסקו דא גאמא. גם בחיי יום-יום אצלנו ימצא ביטויים נאיביים לשגעון-גדולה זה: לכל אדם שלושה וארבעה שמות, מלבד שם המשפחה שהוא כפול (אבא ואמא); המספרים ברחובות נמנו לפי סדר החלונות ולא סדר הבתים; והמטבע היסודי הוא "אלף-רייס". לכן, כשיקבל אדוני את חשבון הכובסת, אל-נא יתפלא: "מֵאַרְיָאָה-אַמְלִיָּה-קְאָטְאָרִינָה מאגאלי-אנס-די-פונטיקא, רחוב אלמוני 472–474–476, מגיע מכב' הסכום 4850 רייס..."

אבל אותו מצב-הרוח של "געגועים למפעל" מצאתי, כעבור שבועים, גם באיטליה; וכאן בלי הרסן הטבעי של חשש-הפחיתות ורגש קטנותי הגובע מחשבון האוכלוסין. הגעתי שמה מתונס, בספינת-קטור בעלת 250 טון או פחות; בדרך עברנו צלבן איטלקי והתחיל "משוּחַח" אתנו מרחוק בשפת הדגלים, ואחד מקציני האניה שאנו התיידדתי תרגם לי את השיחה. "היש נכרים?" – "אחד. רוסי". – "מלאכתו?" – "עתונאי". – "שמו?" (פה ראיתי את שמותי כתובים ע"י מזיגת כל שבע קרני הקשת; נחמד באמת). – ואיטליה עודנה ניטראלית בימים ההם.

ירדתי בקאליארי, הנמל הדרומי לאי סרדיניה וגם בליתי כחצי לילה בשיחה עם ידידי מימי נעורי שברומא, עמנואל סלילא. ברומא הכרתי משורר, פה היה כבר פרופסור לתורת המשק באוניברסיטה. הוא ביאר לי את מצב-הרוח שאמצא ברומא. בעינינו – אנו הזרים – מעורפל מאד היה המצב באיטליה. מעשרות שנים נחשבה לבעלת-ברית מושבעת של אשכנז ואוסטריה, אבל מיאנה לעמוד על צדן בסכסוך הזה. עתוני ווינה וברלין כבשו זעמם, ולהפך – דברו מחמאות לאיטליה, פן תתחבר למחנה המתנגד; וכבר ידעתי (אינני זוכר אם מתוך שמועות, או אם כבר הוכרז הדבר רשמית) שמתכונן פראנץ-יוסף להציע לאיטלקים שוחד רב. חבל טרינטו יימסר לאיטליה, בטריסט תווסד אוניברסיטה איטלקית, ועוד ועוד. כל סגריר השפע הזה לא בגלל עזרתם חלילה, כי-אם אך ורק לשם מצוות "לא יחרץ". – את כל אלה ידעתי, אך לא ידעתי את תגובתו של הצבור האיטלקי.

– ואני בטוח, – אמר סלילא, – שנילחם, ודווקא על צד צרפת ואנגליה. מחר תהיה ברומא ותווכח כי זוהי דעת הכלל.

– למה? – שאלתי, – מה תרויחו? טרינטו כבר בכיסכם; אם תעמדו על המקח, גם את טריסט תקבלו מבלי לשלוח את החרב. מה עוד תבקשו? מצד אחר, הנה שלושם דברתי עם עורך העתון האיטלקי בתונס, ומתוך דבריו הזהירים שמעתי את החלום העתיק שגם אתה מכיר אותו – "תוניסיה מושבה איטלקית". לאמר, המצב הוא קרוב לשכר ולזנך גם מכאן גם מכאן: הן מנין בטוחוך שדעת הקהל הננה כבר מגובשת ומוכרעת?

ענה: – מנין בטוחני לא אדע, אבל בטוחני. "מה נרוויח?" אולי את דאלמאציה, או את אַלְבַּאֲנִיָּה, או לא כלום. אבל –

צדק ידידי, במובן שגם ברומא נתגלה לי אותו הבטחון אצל כל מכרי; וגם בנבואתו הסופית צדק. ועד עתה מתווכחים עסקני המדינה באיטליה: ה"כדאי" היה להם הצעד ההוא? מנקודת המצפה של תועלת וממש – "תיקו"; אבל בטוחני כי ביום ההחלטה המכרעת לא התועלת ולא הממש הכריעו.

גם בהחלטת אמריקה, כעבור שנתים מזה, לא ה"ממש" הכריע. עוד לא בקרתי אז את ארצות הברית, אבל בטוחני כי גם שמה, ודווקא מראשית הסכסוך האירופי, פעל והשפיע אותו הגורם העצום, הענקי, העולמי, שאת הדו הרחוק, המזול, הירוד, גילה לי פאטרסון בגעגועי הקבצן האירלנדי שלו. בטוחני כי עוד בחדשי המלחמה הראשונים, בעצם היום בו קרא הנשיא ווילסון – "יש אומות אשר **גאווותן** לא תרשה להן לצאת בקרב!" – באותו היום כבר ידע, וכבר חפץ.

כוח האבן-השואבת אשר בתגרה: אחד הכוחות היסודיים והשליטים בחיי הצבור ובתולדות העולם. אילו ניתן לי הזמן והכשרון לכתוב דברי חקירת-נסתרות שבלב הפרט והכלל, רבות הייתי אומר על עמקו, תכנו, היקפו של הגורם הזה, וגם את טיבו המוסרי הייתי מנתח: האם לטוב או לרע נטעו בנפשנו הבורא? – אבל אינני כותב אלא ספור ימי, חלק ממה שראיתי; ואני, בירחי-הריון אלה כשתבל עמדה על פרשת דרכיה, בצפון ובמערב ובדרום את זה ראיתי.

אם יגידו – אולי – שגם בנפשי אני “זה” ולא החשבון הכריע, לא אסכים; אבל לא אתווכח; ולא אתבייש.

מסביב לחזית

אולם גם את זכרונותי האישיים והמקצועיים, בתור עתונאי הנווד סביבה לחזיתות המלחמה, חייב אני לרשום.

מלונדון הפלגתי להולנדיה – אין מה לספר – ומשם עברתי לבלגיה. כאן פגשתי פנים אל פנים את מציאות המלחמה: חצי העיר מאלין, המפורסמת בתעשיית התחרים, כבר נחרבה, ובחצי השני ראיתי שלשלת אביונים שעמדו ב”זנב” לפני מטבח העיריה וצלחות-פח בידיהם. שמעתי כי היו ביניהם אשר עוד אתמול נחשבו לפרנסי המקום. ובאוסטנדה הקיצוני בלילה שתי מהלומות נפץ – הגרמנים עברו ברקיע וזרקו פצצות.

מבלגיה עברתי לצרפת, בנתיבות מוזרים ומסובכים, ובתריסר שינויי-רכבת לכל הפחות, סוף סוף הגעתי פריסה.

גם בפאריס עוד לא הייתי מימי, אם-כי ערים אחרות בצרפת בקרתי גם קודם. לא כדאי לתאר את אשר מצאתי בבירת האור והששון. לא ששון, לא אור וגם לא בירה, כי שלטונותיה כבר לבורדו עברו, ואוכלוסייה נמוגה או נמשו או פשוט נסתתרו בבתייהם פנימה: לא כאילו פחדו – כאילו נתביישו. אם לא מטעני זכרוני, אולי במלה זו לבדה אוכל לסכם את כל הרושם ממגעי הראשון עם עיר רבתי-עם הפגועה באסון, פגע ממשי, לא מרחוק כלונדון או פטרבורג: “מתביישים”. כעין הרגשה מעיקה של השפלת-כבוד כללית ובכלל. כל אשה מתביישת על שבעלה ובניה, לא היא, עומדים ליהרג; הפקיד באשנב הבנק, הרוכל בחנות, מסדר-האותיות בבית-הדפוס, מההרים להסביר לנכרי (והוא לא שאלם) כי זה צולע, זה בן-חמשים כבר אם כי פרצופו מרמה, וזה בעל-מקצוע חשוב מאד שאין בו מומחה וזולתו; וגם החיילים שפגשתי ברכבת – אף אלה מתאמצים להצטק על אשר עוד לא נרצחו. הלכתי לתיאטרון: אותו הרושם, כמו בגידה רבה ומכוערת בוגדים כולנו, המשחקים והצופים כאחד, אשר בזמן כזה נתאספנו להשתעשע; בכל ובכל, הנך מנחש תרעלה בלתי-מוחשת, אשר סיממה את תאי האויר ואין להנצל ממנה.

כבודי המקצועי מעוררני כאן לציין את המקרה שהוא נרשם בספר חיי כפסגת זריזותי בתור “כתבנו המיוחד מחזית המערב”, אם כי פוחדני שהסיפור לא יזעזע לבבות בימינו אלה. המקרה הוא נסיעתי לרימס עיר-הבירה לחבל שאמפאניה ומרכז תעשיית-היין המפורסם. כשבועים לפני בואי פאריסה, הוחרד כל העולם הנאור בידיעה כי הרעישו הגרמנים את רימס והזיקו את היכלה העתיק. הדבר עשה רושם כביר עד-מאד: היום כבר קשה להבין מדוע – גם לי קשה – אבל אז עוד ברור היה לכולנו שמותר אמנם לירות בבעלי-חיים, אך בבנין היסטורי – אסור; בפרט אם מעשה ידי אמן הנהו. המאמרים שקראתי על דרכי פאריסה הביעו זעם עצום, אך העיקר שהבינתי מהם זהו: כי שום עתונאי לא זכה עדיין לבקר את רימס, לא צרפתי ולא נכרי, ואין תקוה שיוסר המעצור מדרכם בקרוב. ואני אמרתי בלבבי שאנסה; ונסיתי ועשיתי. בפאריס כשבוע בקשתי רשיון לנסיעה הזאת, כבר אינני זוכר מכמה שלטונות, ובכל מקום קבלתי סירוב. אז נסעתי בלי רשיון; וגם המלה “נסעתי” היא קישוט, כי רק עד אֶפְרָנִי הגעתי ברכבת, משם הלכתי רגלי דרך הרים ויערות ומשמרות-צבא. למה לא אסרוני, אינני יודע; כנראה גם לי ישחק המזל לפעמים, אף-כי לא לפעמים קרובות.

לבסוף הגעתי לרימס, בקרתי את ההיכל המוזק, לגתי במלון בו נתאכסנו כל ראשי הצבא, שוחחתי אתם. הם הראו לי את ה”כסף” המקומי שהדפיסה עירית רימס ואני הראיתי להם את ה”כסף” העירוני של אֶפְרָנִי ואֶל-¹ובלילה עוד פעם הרעישו הגרמנים את העיר, וגם בבוקר, ואחת הפצצות נפלה מול המספרה בה התגלחתי, ושלחתי לעתון מברק כעל תשע מאות מלים, מברק שלא היה כמוהו לא ב”טאן” הפריסאי ולא ב”טיימס” הלונדוני ולא ב”טיימס” הניו-יורקי; או לכל הפחות, אני תקוה שלא היה כמוהו, סוף סוף אפשר לשלוח מברק ארוך גם מבלי לבקר את רימס...

מקרה אחר, גם הוא מהרפתקאות “כתבנו המיוחד” מסביב לחזית, לא ספרתי בעתון, אבל פה כדאי לספרו. פעם אחת יצאתי מפאריס בלוויית עתונאי אחר; אינני זוכר לאיזה מקום נסיונו להגיע, אבל נתעכבנו לנוח בסאגליס. באותו המלון, בחדר הסמוך לחדרנו, התאכסן במקרה סגן-התובע של בית-המשפט המחוזי, כי את ביתו הפרטי החריבו פצצות הגרמנים; מאחורי לקיר הדק הוא שמע את שיחתנו – דברנו רוסית – ונדמה לו שהשפה היא דווקא גרמנית; מלה אחת שמע בדיוק, וגם את תכנה הבין, והיא המלה “דורכאוס”, שתרגומה, כידוע, “לעבור את השורות” (חי נפשי, כך אמר). נתאספה מיד ועדת-חקירה צבאית – המפקד הראשי עם שני קציניו ואותו סגן-התובע. הסברנו להם מה פירוש “דורכאוס”, ומהי הלשון בה שוחחתי עם ידידי. – “אבל בכל זאת”, שאג המפקד, – “הנכם מודים שמבינים אתם גרמנית!” – “כן”, – עניתי, “ואני גם איטלקית מבין, וגם עברית...”

– “עברית? זה רע מאד, זה חשוד מאד: היהודים אין להם מולדת...”

פה התערבו קציניו והתובע – כבר נוכחו מבדיקת ניירותינו כי כשרים אנחנו, ורצו להשקית את מנהיגם. אך אני לא נחתי: דרשתי ש”יקח בחזרה”. הוא גער וצעק ורעם, רצה לאסרני – “על התבן ישכב אדוני הלילה!” “כבר צווה להביא” ארבעה חיילים, פגיונות על הקנים!” – עד שהתעודד אחד מקציניו ומשך אותו החוצה, בעת אשר חברו משכני לחדר אחר. – אחרי שובי פאריסה שלחתי תלונה לבורדו, לוויזר המלחמה – מילראן היה הוויזר – וקבלתי ממנו תשובה: “מחקירתנו נתגלה שהמפקד הנ”ל באמת לא הראה במקרה ההוא את כל הטאקט הדרוש, ועל-כן נעשו לו הערות מתאימות...”

אבל בסך-הכל ובדרך כלל – מלאכה משעממת היא מלאכת ה”כתב הצבאי” בימינו. לפני חמשים שנה אולי מותר היה לו ל”כתב”, אם איננו מפחד, ליהנות מתמונת הקרב מצוק הסלע במרחק מאה צעדים, ומתחת לאותו הסלע חכה נערו לכתב-היד בשביל הטלגראף; עתה גם המצביא בכבודו ובעצמו איננו רואה ואיננו יודע כלום. מה לעשות? אי-אפשר היה, פשוט מתוך הרחמנות על הקורא האומלל, אי-אפשר היה להמנע מקשוחים. עוד כזב אתוודה: בין “כתבות” שעשו רושם אשתה אחת בשם “ההוני” (בכינוי זה, לכבוד אטילא ומסורתו העתיקה, היו מציינים את הגזע הגרמני בשנים האלה): מעשה בפריבאט-דוצנט אשכנזי שנפצע ונשבה, ואני דברתי אתו ברכבת-השבוים, ועל מה שוחחנו? – דווקא על השירה הפרו-באנסאליט ועל המשורר מיסטראל, מחבר הפואימה “מיריי”. – גם זה, לדאבוני, לא היה ולא נברא. מוצאי ה”כתבה” הם חטא ספרותי שחטאית – מתוך השעמום הפריסאי תרגמתי את “זמרת מאגאל” מאותה הפואימה, והתרגום מצא חן בעיני, וחבל היה לקברו, ועל-כן התאמצתי ליצור לו כעין משבצת – עם צביון מלחמתי, כמובן – ו...

הדגש היהודי

שום ענין ציוני לא הזכרתי בפרקים האלה, המוקדשים לרשמי נדודי ממוסקווא ועד בורדו. וגם אין מה להזכיר. אמנם טלגרפתי ממסקולס למרכז הציוני ברלינה, ומשם בא להתראות עמי שליח – יוליוס ברגר, אם אינני טועה; וספר לי – שאין מה לספר. אותו הדבר נודע לי גם מפי ה"ר ויצמן, שבא ממאמצ'סטר בזמן בקורי בלונדון: אין חדש; ובצחוק-של-מחילה זכרנו את החיך שפרץ, לפני חצי-שנה, בין שנינו בתור חברי "ועד האוניברסיטה העברית" בגלל הבעיה הדחופה והבוערת – אם ללימודים או לחקירה המדעית תוקדש האוניברסיטה? בפאריס – את נורדאו ואת מארמורק לא מצאתי, בתור נתיני הונגאריה ואוסטריה הוכרחו לעזוב את צרפת; ואינני זוכר אם נסיתי להתראות עם שאר הקהל הציוני, או על מה דברנו אם נסיתי והתראינו: כי פשוט לא היה על מה לדבר. העולם עסוק בדאגות שאין קשר ואין גשר בינו ובין החזון הציוני; חסר הדגש היהודי בכל המצב.

המצב הזה נשתנה פתאום בן-לילה. הייתי אז בבורדו – סרתי שמה לראות מה תעשה ממשלה בגלות, ושם הגיעני הבשורה שנספחה תורכיה לאשכנז ולאוסטריה ויחד אתן תילחם באנגליה, צרפת ורוסיה.

אינני יודע ואינני מתעניין אם יש להתפאר במה שאודה כעת או אם להתבייש: בן לילה אחד שנית את דעתי ועמדתי הקודמת תכלית שני, מאלף עד תי. החננתי בלבבי את כל טענותי ותלונותי ביחס למשטר הרוסי, קברתי את כל החשבונות בדבר הסיכויים לשוויון-זכויות במקרה נצחון ובמקרה מפלה וכו'; הכל מחיתי ומחקתי מלבד העיקר: גורלנו תלוי בשחרור ארץ ישראל מתחת השלטון התורכי, ובשחרור הזה צריכים אנו להשתתף בתור יחידה צבאית עברית.

ואני מודה ומתוודה: עד אותו הבוקר הרגשתי את עצמי, בבורדו ובכל מקום אחר, כמסתכל סתם, בלא שיהיו לי איזה רצון או נטיה מיוחדת לאחל לצד אחד נצחון גמור ולצד השני מפלה גמורה. האוריינטאציה שלי בזמן ההוא הייתה כזו: שלום של תיקו – בהקדם האפשרי. הן'סטה התורכית הפכה אותי בבוקר קצר אחד למצדד קנאי של מלחמה עד הסוף – היא הפכה את המלחמה ל"מלחמה שלי". עוד בשנת 1909, כשהייתי בקושטא העורך הראשי של ארבעה עתונים ציוניים בבת אחת (הדבר אפשרי רק בימי-עלומים), ובשער הגבוה שלטו התורכים הצעירים, – נתפתחה אצלי הכרה פנימית מוצקת ואיתנה: במקום ששולט התורכי שם לא תאיר השמש ולא יצמח העשב, ובלא התפוררותה של הקיסרות העות'מאנית אין תקוה לתחייתה של ארץ-ישראל. עכשיו, בבורדו, כשקראתי על הקיר את המודעה, שנתרבה במקצת, הסקתי תיכף את המסקנה ההגיונית היחידה: ועד היום אינני מבין, למה דרושות היו לכמה וכמה מידידי שנים מרובות כל-כך כדי להגיע לידי מסקנה פשוטה כזו. הענין היה ברור בעיני כשתים פעם שתיים: מה יהא עם יהודי רוסיה, פולניה, גאליציה – כל זה חשוב מאד, ואולם לאור כוח-התנופה של הפרספקטיבה ההיסטורית כל זה אינו אלא דבר זמני בהשוואה אל אותה המהפכה בחיי-היהודים, שתביא לנו התפוררותה של תורכיה.

בזה שתורכיה, לאחר שהתערבה במלחמה, תופה שוק על ירך ותיקרה לקרעים, לא היה לי שום ספק: ושוב איני מבין, כיצד בכלל יכלו להיות אצל מיישגו ספקות בנידון זה. כאן היה לא ענין של ניחושים, אלא של חשבון קר ופשוט, חשבון מספרי וחשבון הלקוח מן החיים. אני שמח להזדמנות לומר זאת כאן. כי בשנים ההן האשימו אותי, שאני מעמיד את הכל על קף-הניחושים. ישבתי בתורכיה זמן מרובה ככתב של עתונים. אני מעריך מאד מאד את מלאכת-העתונאי: כתב העושה את מלאכתו באמונה יודע על הארץ, שמשם הוא כותב, הרבה יותר מאיזה שגריר שהוא; לפי הסתכלותי – לעתים קרובות גם יותר מכל פרופסור מקומי. ואולם במקרה שלנו הייתה ידועה האמת הבלתי-מורכבת על תורכיה לא לפרופסורים בלבד, אלא גם לשגרירים. כמובן, שגרמניה תופה עד כדי הכנעות גמורה לשבט או לחסד לפני המנצחים – זאת לא יכול היה לראות מראש אפילו עתונאי, ואולם שאת כל החשבונות של מלחמה זו תשלם תורכיה בעיקר – בזה לא היה לי וגם לא יכול היה להיות שום ספק. אבן וברזל יכולים לעמוד בפני האש: בנין של עץ מוכרח להשרף, ושום נס לא יצילנו.

באיזה רגע בדיוק נולדה בלבי המחשבה על גדוד עברי לוחם – אם שם, בבורדו, בשעה שקראתי את המודעה, או בזמן יותר מאוחר, – אין אני זוכר עכשיו. ואולם סבורני, שבכלל לא היה שום רגע כזה. היכן הוא אותו בן-אדם, בעל איוז אמונה שהיא, שיוכל בלא היסוס לתקוע אצבעו בלוח, להראות על תאריך מסוים ולומר: בשעה זו נהייתי למאמין? כל אדם נולד מלכתחילה ביחד עם החידק של הכת שלו אי-שם במחוז, אף אם חידק זה אינו מתגלה עד ימי זקנה ושיבה, או גם אינו מתגלה לעולם. חושב אני, שלי בכלל היה ברור תמיד, מאז ומעולם, שאם תפרוץ פעם מלחמה בין אנגליה ותורכיה, הרי טוב היה אילו היו היהודים מקימים גייס משלהם ומשתתפים בכיבושה של ארץ-ישראל – אף על-פי שעד אותו יום בבורדו לא חשבתי על כך אף פעם באופן ברור ומחזור. שהרי מחשבה זו היא מחשבה נורמאלית מאד, שהיתה עולה, במסיבות כאלו, על דעתו של כל אדם נורמאלי; ואני יש לי תביעה לתואר של אדם נורמאלי בהחלט. בלשון-הגלות המדוברת מתרגמים לפעמים תואר זה על-ידי הביטוי "גוי'אישער קאפ" (ראש של גוי); אם כך הוא – הרי לא לזכותנו הוא הדבר].

לא הרבה נותר לספר על אחרית נסיעתי זו – עד בואי מצרימה.

מבורדו טלגרפתי למערכת למוסקווא: היות ואומרים שתורכיה תכריז את "מלחמת הקודש" ותנסה להמריד את עמי האישלם – התסכימו שאבקר את ארצות אפריקה הצפונית ואבדוק את סיכויי הוזה? טלגרפו לי: "סע".

נסעתי דרך ספרד. במדריד מצאתי אז את מאפס נורדאו שהוכרח לעזוב את צרפת אחרי שהותו בפאריס כל ימי חייו כמעט. ספר לי איך קראו אותו למשרד המשטרה והתחילו שואלים שאלות להרגיז, לא רק על גילו ומשפחתו וכדומה, אלא גם על "משלוח-ידו" ו"מקורות פרנסתו", עד פקעה סבלנותו וענה לפקיד:

– אל-נא יבלבל את מוחי, אדוני: יביט באַנציקלופדיה. ואולם בצחוק סולח דיבר על מעשה גירוש, כי ראה בזה ("הלא רופא הנני") רק סימן קטון למחלת השגעון העולמית.

– בשבועות הראשונים אחרי פרוץ המלחמה, – סיפר לי, – גרתי בקייטנא על שפת האוקיינוס האַטלָנטי. אז היתה נקודת השגעון הכללי – "מרגלים"! חשדו בכל המתרחץ בים: למה הרחיק לשחות פרסא וחצי הבוקר? מי יודע אם לא חיכתה לו שם סירת-עומק אשכנזית? חשדו בכל ילד על חולות החוף, אשר זרק אבנים למים בחכמת-הכישופים הסתורית, הידועה לטף, שתקפוץ האבן שבע פעמים בטרם תצול בתהומות. לבסוף נמצא אזרח זריו וער שכתב אגרת-דלטוריא על שכני, בעל בית-מרקחת גדול ומצלילי מאַמסטרדאַם: הלה גגדרן כביר היה, רבן-האמנים לתורת התלבושת, ומדי יום ביומו ענב עניבה מחודשת בצירוף-גוונים מיוחד – אתמול גרגירי ארגמן בשדה כחלחל, מחר משבצות ריבועים סגולים על בסיס ירק-עור-הצפרדע. והאזרח הפיקח רצה לדעת אם אין שיטה קבועה בנצנוץ הקרנים הזה: סיגנאליזאציה.

הצבור הספרדי קיבל את נורדאו בכבוד רב. זכורני את הנשף לכבודו שנערך במועדון הראשי: ציבור רב ומבריק והד"ר יאהודה (אז היה פרופסור באוניברסיטה המדרידאית) לחש על אזני כעשרים שמות גדולי המדינה שהיו בין הנאספים. אמנם כבר תמו בשנים האלה צהרי-שמשו הספרותי, ואולם בטח עוד רבים היו בקרב האינטליגנציה המדרידאית שזכרו את השפעתו המלהיבה על נעורי דורם. טרם ביקרתי את ספרד, אבל ידעתי תכונות גזירה-שווה בין התפתחותה הרומנטית וזו של איטליה; וזכרתי כי ברומה, בסוף המאה, עוד מצאתי נוער שנורדאו היה מנהיגו. עוד למדו מעל-דפיו את דרכי ההעזה החודרת אל-תחת כל צעיף ומסוה והמגלה תועבה מאחורי למזבח; – את הכשרון הנשכח של אל-מזילה, של אפס-פשרנות, של זעם ושנאה למול הכעור והשקר, – בקיצור, את סוד המהפכה למדו ממנו. באותם הימים, זכורני, ימי שהותי ברוימא, הכרתי צעיר שבא ללמוד את אמנות-הפסל מאמריקה הספרדית; סיפר לי שגם אצלם נורדאו הוא שליט הרוחות התוססים.

שאלתי את דעת נורדאו על תכנית הגדוד העברי, ונתן לי תשובה ספקנית. למה נתחבר במחנה פלוני בטרם קבלנו מהם כל הבטחה בנוגע לעתידה של ארץ-ישראל? ואיפה נמצא את החיילים? בחלק הניטרלי של אירופה קטן הישוב היהודי, ואמריקה רחוקה מדי; והעיקר הוא יחסם הרגשני והאבסורדי של הציונים ל"ישמעאל אחינו". אמנם אין בקי ומומחה בתבל שיסביר כיצד ומתי נהיו העותומנים, גזע תוראני, לבני ביתו של ישמעאל השמי; ואולם זהו היחס, ונורדאו עצמו סבל ממנו אחרי נאומו שנאם בקונגרס ההאמבורגאי, שנת תר"ע, כנגד מגמות התורכים הצעירים.

— את נאומי אני זוכר היטב, — אמרתי. — אדוני אמר: "מציעים לנו שנסע להתבולל בתורכיה? דאס האבען וויר נעהער, בילליגער אונד בעססער — את זה נוכל להשיג גם פה, קרוב יותר וזול יותר וגם טוב יותר". אני באתי אז מקושטא ומחיתי-כף לאדוני כשיכור-משמחה.

— אך כמה סכסוכים היו לי אחרי-כן עם ההדיוטים שבסביבתי! — ענה.

— דוקטור, — אמרתי, — הלא אי-אפשר לנהל את ספינתנו לפי הוראות ההדיוטים. לא, התורכי איננו "אחינו", ואף עם "ישמעאל" האמתי עצמו אין לנו כל קרבה רוחנית. אנו, ברוך השם, בני-אירופה הננו, וגם בונה במשך אלפים שנה. עוד מקום אחד זכרתי מנאומיו: "הננו הולכים לארץ-ישראל כדי להעתיק את גבולות אירופה עד פרת הנהר". והמעצור הוא — תורכיה. עתה הגיעה שעתו האחרונה: האם נשב בחיבוק-ידיים?

מענה רב-תוכן עמוק נתן לי על זה החוקר הותיק: אך כעבור שנים זכיתי להבין את כל עמקו:

— אלה, ידידי הצעיר, הם דברי הגיון: והגיון היא חכמת יון השנואה לבני עמנו. יהודי איננו לומד מנימוקי השכל: הוא לומד מאסונות. לא יקנה מטריה "אך ורק" מפני שהופיעו עננים ברקיע: יחכה עד יורטב ויחלה בדלקת-הריאות...

כמה שנים עברו עד נתגלתה לי כל האמת שבדבריו אלה; ואז, בדרך אגב, ראיתי כי יש עוד אומה אחת בעולם שיחסה להגיון, לעננים ולמטריה דומה ליחסנו אנו: האנגלים. אבל יש גם הבדל בדבר: אלה גם ריאותיהם אמיצות משלנו, וגם כסף למרפא בכיסם.

גם בליספון מצאתי יהודים... (דרך-אגב: מדוע "ליספון", דווקא בצורה הגרמנית? בשפת המדינה שם העיר הוא "ליסבון", או "לישבוֹעֶ"; ובמדור העברי לספריית המוסיאון האסיאתי בפטרבורג, פעם אחת הראה לי ווינר הספרן כרך עברי המודפס בעיר "אשבוֹנָה" לפני הגירוש). גם שם מצאתי יהודים, ודווקא מאודיסה. אחד מהם, ה' טארלֶו, פרטים מעניינים ספר לי מהמשא-ומתן עם ממשלת פורטוגל שניהל, או עזר לנהל, בתור בא-כוחו של ישראל זנגביל והחברה "איטו", בדבר התישבות יהודים באנגולה. כבר דנו על התכנית בישיבת הסינאט; ואחד הסינאטורים, כשאיים חברו המתנגד להצעה שמא יתחזקו היהודים באנגולה ויתקוממו ויפרידו מפורטוגל, ענה לו: "ומה פחד? האם אין אנו מתפארים בפראָזיל שגם היא היתה מושבתנו וכעת היא מעצמה?" לבסוף נתאשרה התכנית ע"י הסנאט, אך לא הסכים זנגביל לנוסחתם שלא הובלט בה עקרון האוטונומיה. בינתיים פרצה המלחמה ושמה קץ לכל הענין.

השני ממכרי ב"אשבוֹנָה" היה שמואל שוואַרץ, מהנדס למכרות, אחיו — אם אינני טועה — של צייר פאריסאי ידוע. הוא אותו האיש שגלה אחרי-כן את צאצאי ה"מאָראַנים" בעיר אופּוּרטוֹ — קהלה מוזרה של בניי האנוסים מלפני תי"ו שנה, נוצרים אדוקים ושומרי טהרת הגזע העברי עד היום הזה; תיאר את חייהם ואת תולדותם בספר "הנוצרים החדשים" (בשפת מדינתם), ובו קטע מחריד-הלב משיר-תפילה המחובר בבית-הסוהר של האינקוויזיציה, במאה השבע-עשרה, ע"י העלמה פריטה קאמאשו.

משם חזרתי לספרד, לעלות על ספינה בנמל אלחסיראס, שהוא מול גיברלטר. ביליתי שעות אחדות בגיברלטר: עם דמדומי החמה חייב כל זר לעזוב את הסלע. עם אדוניו האנגלים כמובן לא באתי בשום מגע, אבל מצאתי שם עתון כתוב בספרדית ובאנגלית חצי-חצי, וכמנהגי שוחחתי עם אנשי המערכת. ישוב מוזר במינו, עיירה של ספרדים בני גזע לאַטיני ודוברי שפה רומאית, אבל "נשמתם המדינית" היא באנגלית; וזהו קטע אַפייני ממאמר ראשי באותו העתון שיצא ביום בקורי: "כבר פעמים הרבה יעצנו את שכנתנו הגדולה שתבין בזהות התועלת הלאומית שלה ושלנו". הפירושי: שכנתנו — ספרד, ו"אנחנו" — אנגליה.

... תאנג'יר, אלג'יר, תונס: אותו המערב הגיאוגרפי שקורין לו "מזרח" במובן התרבותי. רשמי? אינני זוכר אותם: מעט ראיתי. זר לי ה"מזרח" וכל מה שכרוך במושג הזה, את יפיו אינני תופש, את מסורתו אינני מבין, במגנינותי אזני מורדת, ובמחשבתו אינני מתעניין. לו הזדמנתי לבקר את שבט אַסקימוֹ בקצה הצפון של לאַבראָדוֹר, גם ביניהם הייתי מרגיש את עצמי בן-בית יותר מאשר פה. אומרים לי שבזה אני בעצמי אשם ולא ה"מזרח" — יש, כנראה, איזה ליקוי בתכונתי הטבעית, המפריעני מלטעום את עדינות הקדם, כמו שליקוי הוא בתכונתי אם אינני "מרגיש" את המוסיקה של סטראווינסקי: אולי, אבל הליקוי ישנו ואין לו מרפא ואין מה לעשות — ועל הדף הזה אין מה לספר.

את חובתי בתור "כתבתו המיוחד", כמובן, מלאתי: בדקתי את הרושם שעשתה על "המזרח" הזה תורכיה בצעדיה האחרונים, ומצאתי אפס. [כמובן, לא היה כל טעם לפנות בשאלות בנידון זה את המושלמים עצמם. יליד אותן הארצות הוא דיפלומאט גדול (באותו המובן ה"קלאסי", שעדיין אצטרך לדבר עליו בקשר לראיון עם דֶלקאֶסי), וביחוד — כשהוא מפחד. אני התנהגתי באופן פשוט יותר — חקרת את הסוחרים היהודים-הספרדים המקומיים: גם הם תושבי-הארץ מאז, אלא שהם פקחים יותר וגלויי-לב יותר; והיהודי, אם רק הדבר אינו נוגע לאינטרסים היהודיים שלו, מסוגל בהחלט לחזור לעומק הדברים ולהרחיק לראות. את הלך-רוחם של הערבים הוא מכיר יפה מאד: אף אם מספרים לו מעשיות שונות, מוכשר הוא לתפוס ולהבין, היכן יש כאן העמדת-פנים ומה הם מסתירים תחת לשונם. כמעט כל היהודים הספרדים הללו — סוחרים, עורכי-דין, עתונאים, מתאנג'יר עד תוניס — נתנו לי אותה התשובה. וההיסטוריה הוכיחה, שהצדק היה עמם:

— קריאה למלחמת-מצוה? — אבסורד. מגוחך הוא לשאול אף על הרושם. רק אצלכם, האירופים התמימים, עדיין מאמינים בכך, כאילו אפשר במזרח, בשם הסולידאריות של האישלאם, לקומם המונים ולהניע אותם לסיכון רציני. התורכים עצמם אינם מאמינים בכך: הנה זה מאה שנים, שאירופה מכה את התורכים ונוטלת מהם את אדמותיהם הטובות ביותר בזו אחר זו, ובמשך כל אותה תקופה לא נקפה אצבע אף מדינה מושלמית אחת לטובת השולטאן, אף-על-פי שהוא נקרא כליף המאמינים. הגרמנים, שגם הם תמימים, ככל שאר עמי-אירופה, השפיעו על התורכים, שינסו עוד פעם בדבר. לשוא. אף נפש אחת לא תבוא כאן לעזרת התורכים.

מכל הארצות וכל הגזעים שהספקתי לראות בזמן נסיעתי ההיא, רק פה לא מצאתי אף רמז, אף זכר, אף צל, לאותו התיאבון ה"אקטיביסטי" שפגשתי על כל תחנות דרכי מסטוקהולם ועד "אשבוֹנָה". את מסקנתי סכמתי במאמרי שנדפסו במוסקווא, ונודע לי שבחוגי הציונים זכיתי אז לבקורת מחמירה — האשימוני בשטחיות ובקלות-ראש והעוררין: מוח אטום שלא הריח את הלהבה שבפנים — וכדומה. — פטפוט. אינני מדבר על "המזרח" של היום (אף-כי גם היום אינני מאמין עדיין בכוחו) — אבל בנוגע למזרח של אז לא מתוך "רשמנות" כי-אם מתוך ידיעת-דבר אמרתי: עד סוף המלחמה הזאת ה"מזרח" לא יזוז ולא ינוע כנגד צו אירופה: ולא זו ולא נע. —

ומתונים, דרך סאָרדיניה ורומא הגעתי למצרים.

ה"זמ'ק" (Zion Mule Corps)

הגעתי בסיפורי לחלק שכבר תיארתי בספרי "חולדות הגדוד העברי". מי שקרא את הספר ההוא ימצא כאן פרקים שתרגמתי ממנו; ימצא גם הוספות, ואולי גם השקפה כללית קצת שונה.

זה היה בראשית דצמבר. ספינתנו הגיעה לאלכסנדריה – כבר אינני זוכר אם מנאפולי או מצ'ביטאווקיה. פקיד אנגלי, כשהוא מעלעל בפספורט הרוסי שלי ומחפש, בין ל"ו הויזות הגבובות על דפיו, את זו המרשתת לרדת על חופי מצרים, היה משוחח באותו הזמן עם הקצינים שנסעו איתו; ופתאום שמעתייו אומר:

– לפני יומים הביאו לנו הנה באניה כאלף ציונים מיפו – התורכים גרשו אותם מ"פלשתינה".

כעבור שעה נמצאתי בתוך סביבה ציונית. ככה ספרו הפליטים: לפתע, בלי כל סיבה או תירוץ, פקדו השלטונות ביפו על השוטרים הערבים לאחוז ולסחוב כל יהודי "בלתי-רצוי" – ורשות המבחר, כנראה, בידי קיסרוני המשטרה. צבאותיהם ("ישמעאל אחינו") עשו תעודתם בהתלהבות רבה, המטירו מהלומות ימינה ושמאלה, גזלו כלים וכסף; ובים, כחצי-המרחק בין הנמל ובין הספינה, אירע לעתים שהוריד הערבי בעל-הסירה את משוטיו ועמד, ותבע לירא תוגרית לגולגולת מהנוסעים האלה, ולא – המימה יקאם... נסיתי להבין, למה בחרו לגירוש דווקא באלה ולא בזולתם: היו בקרבם סוחר וחנווני, בעל-מלאכה ואשת-איש, תינוקות ורופאים ובטלנים-סתם; וגם לא כולם נתיני האויב.

השלטונות האנגלים נתנו מעונות וגם אשראי לצרכי המחיה, על-יד משרד המושל נוצרה גם לשכה לטיפול בפליטים, ובראשה בן-אדם חביב הנקרא מיסטר הורנבלואר. עוד שם אחד זכורני: הגברת ברוז'בנט, שהיא מינה להשגיח על הגדול מהמחנות, בבנין-קסרקטין עתיק מחוצה לעיר ושמו גאבארי.

גם אני עבדתי שבועות אחדים בגאבארי. נצטברו שם כאלף ומאתים נפש; ולא בבת אחת, לדאבוני. מדוע "לדאבוני"? כי במשחק הגורל, או אולי לחולשת-לבי אני, עלי ולא על אחר חל התפקיד הסדרני במחנה ההוא – ובין הלילין הטובות, שנתאספו מסביב לערשי ביום הולדת, לנשקני ולמסור לי כל אחת את הדורן המיוחד שלה – נעדרה ביניהן אלילת הסדרנות. בכל זאת, ואינני יודע כיצד, את ארבע מאות הראשונים "סידרתי" – חולקו באולמים שונים, אולם אחד למשפחות עם פעוטים, אולם אחד לעלמות, אולם לספרדים, אולם לאנשי מארוקו (הסבירו לי שזהו כעין גזע ברשות-עצמו). ומיד אחרי "הסתדרם" של אלה, הגיעה ספינה שנית, ואחריה ספינה שלישית, כולן "פתאום", בלי כל בשורה קודמת, ועליך לעשות מפקד מחדש – כמה צעירות, כמה תינוקות, כמה "מגורבים" – ולמדוד את השטח ולהעביר אלה הנה ואלה שמה; ומחרתם עוד פעם מחדש.

בנסיון זה שני לקחים למדתי. ראשון – כי שקר הן כל האגדות על העדר-המשמעת בתור מחלה יהודית. פה היתה לפנינו ערבוביה של יהודים מכל הארצות (תריסר לשון צלצלו בחצרות גאבארי – מלבד העברית!). [טוב שכמעט כל הנוער ומחצית הגברים ידעו עברית: אחרת אין אני מתאר לעצמי בפשטות, כיצד אפשר היה לנצח על עולם קטן זה של תפוצותינו]. רובם דווקא מאותו הסוג שמעולם לא היתה לו הזדמנות ללמוד את המושג של משמעת: ואולם אינני זוכר אף מקרה-קושי אחד אשר לא יכולת להתקל בכמוהו אצל אומות העולם בתנאים דומים. הסכסוך ה"רציני" היחיד שהיה לי קרה עם הספרדים, ובו לא הם אשמו כי אם אני – אף כי עד היום הזה לא בנתי למהות עווני. בראשונה סידרנו בגאבארי מטבח משותף לכל העדות, אך כעבור שבוע פרצו חמס ומרידה בין אורחיו הספרדים, ועיקר תלונתם היא שמאכילין אותם "מרק". גם טובי מחנות אשכנז, הגבירות בראשם, באו אלי אז להעיד כי "מרק" הריהו תועבה ותרעלה לעדות המזרח. רצתי אל אגף הספרדים, התחננתי שימחלוני על טעותי ויואליו לסדר מטבח נבדל לעצמם. בתרועות הידד קבלו הצעתי; תקענו כף לשלום, ולאות השלום הוזמנתי לסעוד אצלם בעצם הערב ההוא, ובסעודה כיבדוני בנזיד טעים כטל-גן-עדן – אבל, לפי עניות חושי, דומה למרק כדמות אגל-מטר לטיפת-גשם. – ומה בכך? אולי בזה כל קסמם וערכם של ההבדלים בין גזע לגזע, בין מִטְּה לִמְטָה, בין יחיד ליחיד, אשר אף לא תשור אותם עין המביטה שלא מבפנים.

והלקח השני על האנגלים היה. אודותם ידעתי מה שידע בימים הללו כל משכיל מרוסיה שקרא תרגומי ספרותם – לאמר, אף-דבר, לא כלום ובלימה. בין יתר הבדותות "ידעתי", כי עם זה מצטיין בכשרונו המארגן – אותו נס ה"סדרנות" שבל זכיתי לו – ואצלם, בלי ספק, אצלם הכל כעל גלגלים יתגלגל, די ארסטע קאלאָנע מארשיערט, די צווייטע... – יען, לולא ככה, כיצד עלתה להם בנית ממלכה כזו? שם בגאבארי, בפעם הראשונה אך לא באחרונה – לא ולא באחרונה – הכרתי את שיטת פעולתם, אשר סודה העקרי, התמצית שבה, הדין היסודי שבה הוא בוז לשיטות וביטול כל תכנית מוקדמה. עוד אמצא הזדמנויות חשובות להתעכב על תכונת אופי זו: כאן רק הערה אחת אעירה – כי אולי, מנקודת-המצפה של המסקנות, לא תגרע אי-שיטה זו מכל שיטה אחרת. – מר הורנבלואר מסר לנו בנינים, אמר לוועד הקהילה "עד שתאספו כסף מבין עצמכם, תוכלו לקבל מה שנחוצך על חשבון הממשלה", מינה את הגב' ברוז'בנט להשגיח על מהלך העניין – ואת ה"עניין" עצמו הוניה בידינו מבלי דאוג מי יעשה מה, מתוך בטחון מסורתי שתמיד הכל מסתדר.

הכל הסתדר. גם בית-ספר היה לנו, [לשון-ההוראה היתה, כמוכן, עברית], וספריה, ובית-מרחקת; בכלל – עירייה עצמאית עם משטרה פנימית, כמוכן, שקראנו לה גדוד-הנוטרים; ובתוך העירייה הרבה עיריות בזעיר-אנפין, אחת לכל חדר וחדר, כי עתה נוספו על התרכובת הראשונה עוד כמה "שבטים" – שבת הגורג'ים (אולמם היה מופת לסדר ולשקט), שבת בחורי הגמנסיון התל-אביבי (או עודנו ידוע בשם "היפואי"), שדאגו לעברור הקהילה, בסרם לבלוע חניניה אם הרוקח איננו יודע להציע את מרחקתו בשפת ישעיהו הנביא. מצד אחר, כשבועיים אחרי גירושם סידרו פלוגת כדור-הרגל ("הכדור-רגל", בכנענית שלהם) ויצאו להתחרות בצופים דאלכסנדריה, שבה או ניצחו או נוצחו – אינני זוכר, ולא איכפת.

מדי בוקר, מהמחנה הסמוך של גדודי אוסטרליה, באו לגאבארי עגלות-צבא, שתיים או שלוש, סוסייהן חיות-ענק וגם הרפכים ניני גלית: למה באו? לשעשע את הטיפ. לימדנו את הרפאים האלה קריאת עברית – "ילדים הנה!" – ובן-רגע נתמלאו המרכבות צבור פעוטים צווח ודהרו לטיול. – פעם אחת או פעמים סר אלינו אחד הקצינים מאוסטרליה, הליטנאנט אליעזר מרגולין; היה מתעכב שעה קלה, משוחח עם הפליטים ביידיש הצולעת שלו, ואף חשד לא צץ בדמיונו כי בעוד שנים אחדות יפקד על גדוד עברי ואחדים מהפליטים הללו יעמדו בשורה.

חידוש ויקר-מציאות אז עוד היה בחיינו המושג "פליטים": עתה הורגלנו בחזיון היום-יומי, לפעמים נתן נדבה ולפעמים לא, אבל אין מי שיטפל בהם טיפול אישי (מלבד המשוגעים). לא כן בימים האלה הקהילה הספרדית דאלכסנדריה. דווקא את פרנסיה, כמעט מדי יום ביומו, ראיתי בגאבארי. רובם כבר מתו – רפאל, יללא פירגולא, הרב הראשי, יליד פלורנציה, בעל תרבות נשגבה ולב נשגב; [סגנו "אכם אברהם" אביעזר²]; הבנקאי אָדגָאר סוֹאָרֶס, אחד מעמודי הכ"ח (אליאנס) וההתבוללות; יוסף די-פיצ'וט, ידידם הפרטי של החדים, לשעבר, והמלך העתידי-למלך: בקרו בלשכה, אספו כסף, בגדים, סדיני מטה, ספרים, ותיווכו בין הפליטים ובין השלטונות. – באלה מהצד ה"רוסי" עודני מקווה להפגש. ז. ד. לבונטין, יוצר רשתנו הבנקאית בארץ-ישראל (ואז עודנו גם מנהלה הראשי), מצא מקורות אשראי לתמוך באלה שהיו להם פקדונות באפ"ק דיפו, ופעמיים שלח כמה ארגונים של מטבעות-זהב ישר לסגנו היפואי. את הארגונים לקחה ליפו ספינת-שריון אמריקאית שנשלחה בימים האלה מצרימה: אמרו באלכסנדריה, גם בחוגי הממשלה, כי תפקידה העיקרי היה לשמור על בטחון מושבותינו. – ז. גלוסקין, מנהל היקב מראשון-

לציון, [שהיה עובר יום-יום על פני כל הצריפים ומשגיה על הסדר], ומ. מרגוליס, המורשה הראשי לחברת נופל במזרח-הקרום, חלקו ביניהם את תפקיד המזכיר והגזבר. שמות ה"רוסים" האלה חתומים על המסמך שהוא ראשית הלגיון העברי – פרטי-כל הישיבה מט"ז אדר תרע"ה. אחד החתומים, דווקא הצעיר מכולנו, גם הוא כבר איננו: ידידי ועוזרי ג. הורדצקי שמת מיתת נדיבים – את נפשו הקריב למען מי שאהבה נפשו. – ויוסף תרומפלדור, כמובן; אבל בראשונה עוד לא הכרתי אותו. [היו גם מתנדבים לא-יהודיים: ביחוד אני זוכר את הצרפתיה היפהפיה אשתו של הבארון היהודי פליכס די-מנשה: בכל פעם שהביאה מלאי של לחם טרי לגאבארי, הייתי מתפלל על תלבשתה הערוכה ברוב חכמה: היא התלבשה בפשטות יתרה – וביחד עם זה היה הכל מחושב בתלבושת זו, כאילו היתה אצל חייטי-פאריז תלבושת מיוחדת שנועדה למקרה כזה דווקא...].

חפשתי שם עברי לתרגם Zion Mule Corps – שם יפה ומדויק ומסוגל לקיצור בראשי-תיבות, ולא מצאתי. אין מה לעשות, יישאר לעוץ עד יקום בקי ממני, והקיצור יהא-נא "זמ"ק". ה"זמ"ק" יצא מגאבארי, ומלבד תרומפלדור עזרני בענין הזה עוד איש אחד, הקונסול הרוסי פטרום.

דעת כולם באלכסנדריה היתה שפטרום הוא שונא ישראל: אני לא בדקתי מן הצד הזה, כי זוהי אולי היחידה מכל תכונות שכני הנוצרים שאינני מתעניין בה, – ובכלל עדיין לא נשתחררתי בעצמי משרידי שנאת הזרים, שירשתי מאבות-אבותי, במידה זו, שתהא לי הזכות לחפש את גרעיני אותה המחלה בנפש זרה]. אבל "פקיד" היה מכף-הרגל עד קדקוד-הראש, פקיד בן-פקידים, יבש כקרח, דייקני כמנגנון. בימים ההם עוד חלו על מצרים דיני ה"קאפיטולציות" הנושנים, אשר על-פיהם נמצאו נתיני כל מדינה אירופית ברשות הקונסול שלהם: ורוב הצעירים במחנות פליטינו הנם נתיני רוסיה. על כן, באחד הבקרים הופיע הקונסול פטרום לפני השלטונות האנגלים ודרישה על שפתי: להוביל את הצעירים הללו לאודיסה, לעבודת הצבא הרוסי.

נוצר מצב מסובך עד-מאד. את יחסנו אנו – זקן ונער, ספרדי ו"רוסי", – לצעד הדיפלומטי הזה אין צורך לברר; אבל השלטונות הלא קשורים הם בחוזה ה"קאפיטולציות" ואינם רשאים לדחות את הדרישה – להפך, חייבים לעזור לו בזרוע נטויה, היא זרוע השוטר.

ועד הקהילה שלח משלחת אל המושל האנגלי (תוארו הרשמי "יועץ על-יד המושל המצרי", אבל הוא הוא השליט למעשה). את פרטי השיחה שכחתי; הרושם העקרי הנשמר בזכרוני הוא עלה נוסף לזר החיבה שעוד מימי שהותי בקושטא הקדשתי בלבבי ליהדות הספרדית. שם בקושטא חשבתי אותם לנכנעים ביותר לפני הממשלה, ואין פלא – הלא רק אתמול נשתחררו מהמשטר התורכי הנושן. פה במצרים כשני דורות עברו אחרי הכיבוש האנגלי: ונהיית בשמעתי כיצד ידבר אזרח ספרדי עם מושל עירו, בימי מלחמה ובקרבת החזית.

דבר משלחתנו היה אותו אָדגאר סוארס שכבר הזכרתי לעיל, בנקאי ככל הבנקאים, בן חמשים וחמש או "מעלה-מטה" (הידוע ביטוי זה לקוראי? מוצאו מסלוניקי). אמנם חושדני כי מדי ערב היה נפגש עם המושל הזה במועדון ושיחק אותו פוקר; ואולם אף אחרי זאת הלא מושל הוא מושל.

ככה שאל אותו סוארס:

– האם עודנו זוכר כבוד מעלתו מה שקרה פה באלכסנדריה לפני שנתיים, כשניסה אותו הקונסול, האדון פטרום, לאסור את היהודי הרוסי מר פלוני-אלמוני בתירוץ שהלה הוא מורד במלכות לפי חוקי רוסיה?

ענה המושל – וקולו עצוב במקצת, כי באמת עוד לא שכח את ההפגנה הענקית ההיא, רבבת ספרדים במעלות גפי הקרת ואותו סוארס בראשם: כן, אני זוכר.

– ואולי זוכר אדוני, – הוסיף לשאול אותו סוארס, – כי לבסוף נאלצתם להזמין את גדוד מכבי-האש עם הצינור הגדול, ובכל זאת לא מסרנו לכם את ה"פושע"?

– האם את זאת זכרתי? ואיך! – ענה המושל, והפעם בת-צחוק על שפתי: כי סוף סוף הלא גם הוא "תלף" הנהו ויודע להעריך בעיטה שהצליחה: – ומה יכולתי לעשות, אחרי שעמד איזה בן-בליעל וגזר את הצינור בסכין?

– אתכבד נא להתיצב לפני כבוד-מעלתו – אמר סוארס, – אני הוא אותו בן-בליעל.

המושל פרץ בצחוק.

– אל תדאגו, אמר לבסוף, – לא נשלח את הצעירים לרוסיה. אולם קשה המצב – מלחמה, קאפיטולציות...

מיד אחרי הבקור הזה הלכתי לפגישתי הראשונה עם תרומפלדור. את שמו ידעתי, כמובן, עוד מרוסיה; ומיום בואי לאלכסנדריה שמעתי, כי נמצא גם הוא בין הפליטים; אבל לא ראיתי עדיין, וגם מפרי לא ראוהו. גר בחדר פרטי. יגידו מה שיגידו נגד הקונסול פטרום, אך אין לשלול את דייקנותו גם בטוב כמו ברע: כאשר נודע לו כי יש בין הפליטים קצין רוסי, שנפצע בפּוֹרט-אַרטור ונשאר גידם, מיד שלח אליו את מזכירו להודיע שאת הפנסיה הצבאית המגיעה לו יוכל לקבל בקונסוליה מדי חודש בחדשו. על-כן לא רק שלא נצרך תרומפלדור לסיוע כי אם גם תמך בידידיו מכיסו.

[אף-על-פי שיש לשער, שתולדותיו ידועות לכל קורא, יהא זה מן הנכון להזכיר את קוויהן העיקריים.

יוסף תרומפלדור נולד בקאָווקאָז, בשנת 1880. אביו היה חובש צבאי, עוד מן החיילים הניקולאביים. "אוסיה" לא ראה את הגיטו לא בבית-אביו ולא, כמובן, בסביבה הקאָווקאָזית, שבה בילה את ילדותו.

לאוניברסיטה לא נתקבל מחמת הגבלת אחוז המתלמים היהודים, ומשום כך נבחן לשם קבלת תואר של רופא-שיניים. ובינתיים פרצה המלחמה הרוסית-יאפאנית, ותרומפלדור הגיע אז לפוֹרט-אַרטור. בזמן המצור המפורסם נפצע ואיבד את ידו השמאלית עד למעלה מן המרפק, ואולם לאחר שיצא מבית-החולים נתקבלה דרישתו לשלוח אותו שוב אל העמדות הקדמיות. היו לו ארבעה צלבים גיאורגיים.

לאחר השבי וכריתת-השלום הגיע לפטרבורג, קיבל תואר דגלן של חיל-המילואים (תואר, שאי-אפשר היה ליהודי בימים ההם להגיע אליו) ונתקבל אל המחלקה המשפטית של האוניברסיטה. לאחר שגמר את חוק-לימודיו עלה לארץ-ישראל ונעשה פועל פשוט אי-שם בגליל. עבד בידו האחת באופן מצוין. פרצה המלחמה – והוא גורש מן הארץ.

חברו לעבודה בצבא וידידו ד. בֶּלְזֶ'קֶרֶבסקי סיפר לי מקרה אחד מן הזמן כשעדיין היו לתרומפלדור שתי הידים: הוא כבר היה

³ (לתואר גבוה מזה, אפילו לתואר של סגן-קצין נמוך, לא יכול אז יהודי להגיע), והפלוגה ("חזב"ד") שלו ירבה אז בחפירות על גבעה ("סופקה") מול המצודה. היאפאנים התקיפו בעוז; כמעט כל ה"סופקות" הסמוכות כבר נתפנו, ב"חזב"ד של תרומפלדור

נהרגו כל בעלי התארים הגבוהים – חוץ מן הדגלן של חיל-המילואים, שכבר מזמן הלך אל המפקדה כדי לקבל הוראות בנוגע לפעולות הבאות – ולא חזר. החיילים התחילו רוטנים והתחילו זוחלים אל היציאה מן החפירה. תרומפלדור נתייבב על-יד היציאה כשהרובה בידו והכריז: “מי שיוזם מן המקום – יִכָּרֶה”. וכך נשארו החיילים בחפירה עד שנתרוקנה האחרונה מן ה”סופקות” הרוסיות הסמוכות. אז שלח תרומפלדור את החיילים אל המצודה, אבל הוא עצמו נשאר ויצא לריגול: הוא חקר את הטופוגרפיה של אותו מקום והגיע לידי הכרה, שאת היאפאנים עוד אפשר לגרש. ברגע זה ראה במישור, במרחק-מה מן האש, קצין בכתפות של קאפיטאן מן הדיביזיה הימית, שמשקפת בידו. תרומפלדור ירד אליו והסביר לו: אם יביאו גונדה חדשה ויעמידו אותה במקום פלוני, הרי אפשר היה עוד ללכוד בחזרה את העמדה.

– נכון – אמר הקאפיטאן – רוץ-נא, חביבי, אל מאחורי התל ההוא – שם נמצאת פלוגתי; אמור לקצין הראשי, שיבואו הנה.

תרומפלדור הגיע בריצה אל התלולית, כשמטר של פגזים יאפאניים ניתך עליה, טיפס ועלה על ראש התלולית – וראה, שהפלוגה הימית, שלא יכלה לעמוד בפני האש, “נסוגה”, רק “עקביהם נצנצו מרחוק” – הוא חזר אל הקאפיטאן וסיפר מה שראו עיניו. הלה מרוב צער הסיר בחפזו את כובעו מעל ראשו, הכה באגרופו על ראש-השיבה שלו ונאנק:

– בוש! וחרפה! ברחו – כז’ידים!

תרומפלדור אישר לי אחר-כך את אמיתותה של בדיחה זו, כשהוא מחייך בעליצות].

מצאתי אותו בבית: קלסתר-פנים של בן-צפון, לו פגשתי ברחוב הייתי חושב אותו אולי לסקוטי או סוואדי. הקומה – מעל לבינונית; רזה; צבע שערו כגון קליפת-עצים, והשער אי-רך, קצור, סרוק כנימוס אדם מסודר וצנוע; לא זקן ולא שפם; השפתים חוורות ודקות, ועליהן בת צחוק שקטה. דיבר רוסית צחה, אם כי דקדק בו קצת מחלת ה”ניגון” שלא על נקלה יינצל ממנה תושב ארץ-ישראלי. העברית שלו טפטפה לאט-לאט, דלת-מלים ואף-על-פי-כן מדוקדקת; פעם אחת שמעתי נסיונו לדבר יידיש – יידיש מהרי קאדוקא? מגור וזיע. – את דרגתו התרבותית אולי בדיוק אתאר אם אשתמש במלה “משכיל” במשמעותה הקדמונית, זו של דור עבר: “למדן” היה, “למדן” בספרות הרוסית הבקי בחיבורים כאלה שאני מימי אף לא עלעלתי בהם: חיבורי משפט ומוסר וחקר מפרי-עט בעלי-שם רוסים מלפני דורות, שמת זכרם לפני שחר ההווה, [כגון פוטבנק, וכדומה]; אבל הוא קרא אותם ולא שכח מה שקרא. עד היום הזה אינני יודע אם היה חלקו עם אלה שראוי להם אצלנו, ולפי מושגנו היהודני, התואר “פיקחים”. אולי לא. כל מיני סממני תבלין, כל מיני כרפס ומרור וחרוסת וצרי מגלעד ובצל מאספמיה מורכבים אצלנו בתרבות המושג הזה – ספקנות, חשדנות, ערמה וזה, הכשרון לעקום כל קו ישר עד ייבלע ראשו בזנבו. את כל אלה אצלו כל מצאתי. מצוא מצאתי עין הרואה מהו לבן ומה שחור; מצאתי חוש הומור חנון ורך, היודע להבדיל בין עקרי לטפל. אולם אף על ענין עקרי ידע לדבר במלים פשוטות, בלי אותה המליציות המלאכותית המורגשת לפעמים במכתביו: דיבר כאדם “פיפח” – פיכח בכ’ – בשלוה, ללא רגשנות ופתוס; וגם ללא ביטויי-גידוף – את אלה גם בקסקרטיין הרוסי לא רצה ללמוד. לחרפתי הנצחית אודה-נא (אם כי אינני מתבייש, אינני מתחרט, ואין כוונתי להתגבר על החטא הזה) אודה-נא כי בנידון זה נשתנה סיגנוני הרוסי מסיגנונו כתופת מטוהר, ולא תמיד הצלחתי לרסן את היצר בתתי מבע לעומק הרגשותי לפניו: הוא שמע באותה בת-הצחוק המוחלת, לא כעס, אבל לא חיקני. [אף פעם לא שמעתי ממנו דברי-גידוף, זולת, אפשר, מלים אלו: “ריקא שכמותו!” בעברית היו חביבות עליו ביותר שתי המלים: “אין דבר!” מספרים, שבמלים אלו על שפתי גם מת, מקץ חמש שנים].

בידו האחת עשה יותר ממה שעשו ועושים ויעשו רוב בני-אדם בשתי ידיהם. בלי עזרה התרחץ והתגלח והתלבש, כרך את שרוכי נעליו, תפר קרעים על מרפק שרוולו, פרס את לחמו; שמעתי כי בארץ-ישראל נחשב בין טובי החורשים, ואחרי-כן בגליפולי, בין טובי הרוכבים והיורים. גם בחדרו היה סדר מבריק; – וגם במחשבותיו. [כל הליכותיו היו בנחת ובאדיבות; וכבר מזמן היה צמחוני, סוציאליסט ושונא-מלחמות – ואולם לא מאותם רודפי-השלום היושבים בחיבוק-ידיים ומחכים שאחרים יילחמו בשבילם.

באותו יום לא הרבינו שיחה: עמו בכלל לא היה צורך להרבות בדיבורים. מכיון שלא היה שייך לקהל ה”פיקחים”, הרי משום-כך דוקא ידע לתפוס תיכף את הענין עד הסוף]. הקשיב להצעותי בשתיקה, דרש יום להסתכל בענין, ולמחר ענה לי “כן”.

בערב ההוא נתאספנו אנחנו – החלק הבלתי-מקומי של ועד הטיפול בפליטים – בדירתו של מ. מרגוליס: מלבד בעל-הבית היו פה עקיבא אטינגר (האגרונום הידוע), זאב גלוסקין, גוטמן הורודצקי, הד”ר וייץ מירושלים, זלמן-דוד לבונטין, התייר האמריקאי ה. קפלן, תרומפלדור ואני. דקדקתי ברשימה הזאת מפני חשיבות האסיפה: לו החליטו הנאספים האלה נגד תכניתנו, אולי לא היה לי כעת על מה לספר בפרקים האלה, אבל החליטו לאשר את התכנית, ברוב של חמשה על שנים. הפרוטוקול, בתאריך ט”ז אדר תרע”ה, נשמר אצל ה’ גלוסקין בתל-אביב.

את חובותי לעתון הרוסי לא הזנחתי בשבועות האלה: פעמים אחדות נסעתי לקהיר, שוחחתי עם אנשי החוגים השונים, כתבתי הרבה על המצב במצרים, על חשיבות החזית המצרית ועל הסכנה לתעלת-סואץ אם לא יוקם עליה תריס מצדה המזרחי, תריס שפירושו ארץ-ישראל. בימי שהותי במצרים עשו התורכים, לפי עצת השוטה שניהל אז את המטה הראשי בברלין, נסיון לעבור את תעלת-סואץ בעשרים סירות-פח. הנסיון נגמר במפלה; כשבוע אחריה קבלתי רשיון לבקר את החזית, שטתי לאורך כל התעלה בסירת-מניע וראיתי עשרות פגרי תורכים שנטבעו ורק עתה התחילו לעלות מקרקע המים אל השטח; ראיתי גם את חריצי-ההגנה האנגלים על החוף האסיאתי והתפלאתי לדלותם ופשטותם לעומת החפירות שראיתי במערב אירופה; והקצין שהראה לי את החריצים הללו, הודי חבוש טורבאן, סיפר על מפלת התורכים באנגליה גרועה, אבל בצחוק שמח ובעליזות היוצאת מן הלב. ומכל אלה למדתי.

אמנם זכורני, כי שם במצרים, אין ספק, רצה הקהל המושלמי בנצחון התורכים. או אולי הגזמתי: המלה “רצו” היא חזקה יותר מדי. לו ירד גבריאל המלאך מן השמים והציע להם לבחור בין שלטון תורכי לחסות אנגליה, גם בסודי-סודות, בטוחני, היו כולם מבפרים את אנגליה. אבל לא האמינו כי ברצינות עומדת מצרים לפני ברירה כזו: בטוח בטחו שסוף-סוף ישאר העולם כשהיה, אנגליה במקומה ותורכיה במקומה; ולכן, מה נזק אם ביתנים יקבלו האנגלים סטירת-לחי שתלמדם אולי פרק מחכמת הענווה? – אולי גם התפללו לאללה: עשה נא פלא, למד אותם את הפרק ההוא... – ולא יותר. כל מגמת-מרד, או הד או צל, רמז-רמזים למגמה כזו לא עלה מרחוק על דעתם: בזה נשבעו לי כל הבקאים – יהודי אלכסנדריה וקהיר החיים מכמה דורות בידידות עם הסוחר המושלמי והפקיד והמשכיל והאיפר המושלמי. – וגם מזה למדתי.

יומיים אחרי הט”ז אדר קראנו את צעירי הפליטים לאסיפה במחנה השני – בצריפי “מאפרוזה”, שעל-יד הנמל. באו כמאתים; על שלחן הנשיאות ישבו חברי הוועד, ואתם תרומפלדור וגם הרב דיללא פירגולא.

הרציתי על המצב. השלטונות האנגלים לא הוציאו לפועל את דרישת הקונסול פטרוב; אך לא יאה גם לשבת כאן בחבוק-הידיים ולאכול מזון-חסדים. מצד שני – אין ספק שסוף-סוף עלול הצבא האנגלי להתקיף את ארץ-ישראל. מיפו מגיעות בשורות-הרס: התורכים אסרו את הלשון העברית על השלטנים – התורכים גירשו מהארץ את הד”ר רופין, [בא-כוחה של ההסתדרות הציונית], למרות שהנהו נתין גרמני – התורכים אסרו את דינונגו ושאר מנהיגי הישוב – התורכים הצהירו שאחרי גמר המלחמה לא ירשו כל עליית יהודים – ועל כן?... –

שם בליל אביב חתמנו על מסמך שני, שגם הוא נמצא בידי ה' גלוסקין ומידיו יעבור בירושה לספריה הלאומית בירושלים, לאמר אם תרצה בו הספריה הלאומית. זה דף-נייר בגודל הרגיל בידי התלמידים, ועליו ארבע שורות בכתב-יד⁴ – החלטה ליסד גדוד עברי שיציע שירותו לאנגלים בעד כיבוש הארץ – וכמאה חתימות – הראשונה מהן חתימת גלוסקין.

– אמנם זקנתי, – אמר בהוציאו את העט מיד, – לחייל לא יקבלוני, אבל אני רוצה לשאת באחריות על ההחלטה הזאת.

למחרת, כשבאתי לגאפארי, כבר מצאתי כעין מסדר צבאי באמצע החצר הראשית. שלש פלוגות צעירים עסקו בתרגילי עמידה וצעד, והמדריכים אף הם מאנשי גאפארי שהיו קודם בצבא הרוסי. קבוצת ילדות בפינת החצר רקמו על פסי בד לעשות לנו דגל; ומועצת גמנסאים כבר הקימה רעש אודות איזה מונח קטלני שניסו לתרגם לשפת-עבר. באותה שעה בא תרומפלדור, שלש הפלוגות הסתדרו לקראתו ועברו לפניו (או ניסו לעבור) בתהלוכה חגיגית. הוא הביט והניע ראשו לאות שבת. לחשתי על אזנו: – צועדים כעדר! – אבל הוא ענני: – אין דבר.

בעוד ימים מספר שלחנו משלחת שניה, הפעם קהירה. הבקור הראשון היה אצל שר-הפנים (תוארו הרשמי, כמובן, "דיועץ על-יד"...): שמו היה מיסטר רונאלד ג'קס – אחרי-כן, בלונדון, כבר נקרא סר רונאלד – ותמך תמיכה מכרעת בכל המפעל הציוני. מצאנו בו סקוטי, בדיוק כמו שמתארים את הסקוטי בספרים: שתקן, יודע להקשיב, אך מקמץ לא רק במענה אלא גם במשאל; ואולם בקרוב הוברר לנו שאיננו קמץ למעשים.

הוא שאל: – לכמה מתנדבים תצפו? – ורשם בפנקס, ואמר שאין הדבר תלוי ברשותו, אבל "ישתדל".

ממשרדו הלכנו אל המצביא מאקסוול, המפקד הראשי לצבאות הבריטיים במצרים. הציגנו לפניו קאטטאוי-פאשא, ספרדי זקן חביב מטובי הטובים שבפרנסות היהודים במצרים. את תרומפלדור המסכן אלצנו לתלות על חזהו את כל אותות ההצטיינות שלו – ארבעת ה"גיאורגים" הרוסים ומהם שנים זהב. המצביא, שכבר ידע מי הוא, הביט אל החזה, הביט אל האלא גם במשאל; ואולם בקרוב הוברר לנו שאיננו קמץ למעשים.

אבל תשובתו להצעתנו הכזיבתנו אכזבה אכזרית:

– כלום לא שמעתי בדבר התקפה על "פלשתינה", ומסופקני אם בכלל תהיה התקפה כזו, וגם אסור לנו, מטעם החוק, לקבל נכרים בצבא הבריטי. לא אוכל להציע לכם אלא זאת: נסדר-נא מהצעירים האלה גדוד-פָּכְדִים – גדוד להובלה על פָּרְדִים – ונשלח אותם לאיזו חזית אחרת; תורכית, כמובן. יותר מזה לא אוכל.

את הלילה ההוא, במלון, [בחדרו של גלוסקין], בלינו עד אור הבוקר בדיון על "מה לעשות". אנו האזרחים מצאנו שצריך לענות: תודה, לא. ביטוי הצרפתי "corpe de muletiers" צלצל באזנו כגידוף כמעט; – היאה הדבר – תחיה לאומית, ציונות, הגדוד הראשון מימי הגולה ימימה – ו"פרדידות"? "פרייידות"? כפי שקורין להם בארץ? – ושנית: "חזית אחרת; תורכית, כמובן, אבל אחרת" – מה פירוש? ומה ענינו בחזית אחרת. תהי מה שתהי? ולאיוז חזית התכוון המצביא? הנסיון הראשון לכבוש את גליפולי ע"י יריות מהצי כבר נגמר באי-הצלחה רועשת; לחוש לחשו בצירבור שמתכוננת התקפה שנית, הפעם ע"י הורדת חיילים על עצם חצי-האי, ומי יודע אם ייתכן הדבר. אך מה שברור ברור: "פלשתינה" – לא. זאת אומרת שצריך לדחות.

תרומפלדור לבדו לא הסכים לדעתנו.

– נדון-נא כחיילים, – אמר. – אל תגזימו בהבדל בין שירות-הרובה ושירות-ההובלה. אלה ואלה צבא הם, בלעדיהם אי-אפשר, וגם הסכנה היא, עפ"י רוב, אותה סכנה לאלה ולאלה. אני נוטה לחשוב כי סיבת ההתנגדות אצלכם היא דווקא המלה: ה"פריידה", – וזה, סלחוני, ילדותי.

– "פרדויות"! – ענה מי שהוא – כעין חמורים! דומה לשם גנאי, בפרט ביידיש.

– אבל ביידיש, – אמר תרומפלדור, – גם "סוס" הוא שם גנאי: "ביסט א פערד"; ובכל זאת; לו הציעו לנו גדוד רוכבים, בטח קבלתם את ההצעה בכבוד. אצל הצרפתים א לך גידוף מעליב מהמלה chameau, ואולם יש גדודי גמלים בצבא הצרפתי וגם באנגלי, והשירות בהם נחשב להצטיינות גדולה. שטות רבות.

– ומה יאמר על "חזית אחרת"?

– גם זה אינו חשוב, אם נדון כחיילים. כדי לשחרר את ארץ-ישראל צריך, קודם כל, לשבור את התורכים; ואם טוב יותר לשבור אותם מהצפון או מהנגב, זוהי שאלת "איך" ולא שאלת מהות. במלחמה כזו כל חזית היא חזית ציון.

כלום לא החלטנו בלילה ההוא; ואני, אחרי הישיבה, אמרתי לתרומפלדור:

– אולי צודק אדוני, אבל אני לגדוד כזה לא אכנס.

– ואני אולי אכנס, – ענה לי.

שבנו לאלכסנדריה, ושם חיכה לי מברק – מברק מגינוא, בחתימת "רוטנברג": רצה לדעת אם נוכל להתראות בקרוב, ומתי ואיפה. ידעתי, כמובן, את שמו ודברי חייו, אך גם אותו אף פעם עוד לא ראיתי; אולם בעברי את רומא – על דרכי למצרים – ספר לי אַמִּיטִיאטְרוֹב הסופר הרוסי:

– היודע אדוני מי עתה מתעניין בציונות – מתעניין בכובד-ראש ובהתמדה רבה? – פטר רוטנברג. הוא טוען כי מן הרגע שנתערבו במלחמה התורכים, נתגלה לפניכם אופק רחב-ידיים ומלא אפשרויות מזהירות. חושדני שהריהו דוגר כל מיני תכניות במוחו; ויש לו, דרך-אגב, קשרים עצומים בחוגי הממשלה גם פה גם בצרפת.

קראתי את המברק; הוצאתי ממגירת שולחני גם מברק אחר שנתקבל לפני שבוע – מברק ממוסקווא, בו שאלני עורך עתוני אם לנצח השתקעתי במצרים. הלכתי לחפש את תרומפלדור ואמרתי לו:

– אני נוסע. אם יסכים המצביא מאקסוול ליסד גדוד עברי אמתי, גדוד חיילים, אז אשוב; אם לא יסכים, אחפש מצביאים שיסכימו.

באמצע אפריל (1915), בברינדיזי, נפגשתי עם רוטנברג – ושם במלון מצאתי מברק מתרומפלדור: "הסכמנו להצעת מאקסוול".

אינני כותב פה על דברי הימים לתנועת הלגיון, אין זה אלא סיפור ימי אָנִי. כמובן לא שבתי מצרימה להספח על הגדוד הזה ולא הייתי אתם בגליפולי, ואין לי מה לספר על מפעלם ועל חייהם. דבר אחד ברור לי, וכל אשר מתקדם הזמן והולך ורחוק ממני יותר ויותר המאורע, ככה יותר ויותר מתברר לי הדבר הזה: צדק צדק תרומפלדור. [שש מאות ה- muletiers הללו פתחו לאט-לאט תקופה חדשה בהתפתחותן של האפשרויות הציוניות. עד אז קשה היה לדבר על הציונות אפילו עם העסקנים המדיניים, שהתייחסו באהדה אל הרעיון הציוני. מי מהם יכול היה, באותה התקופה האכזרית, להתעניין בהתיישבות החקלאית או בתחיתה של התרבות העברית? – כל זה נמצא מחוץ לשדה-ראייתם. הגדוד הקטן בגליפולי הצליח לפרוץ את הפרץ הראשון בחומה זו. לחדור, ויהי אפילו אך באצבע אחת, לשדה-ראייה מכוּשף זה של העולם הלוחם. את הגדוד העברי הזכירו כל העתונים האירופיים; כמעט כל הכתבים הצבאיים, שכתבו על גליפולי, הקדישו לו עמוד או פרק במכתביהם, ואחר-כך גם בספריהם. בכלל, במשך המחצה הראשונה של תקופת-המלחמה שימש גדוד זה ההפגנה היחידה, שהזכירה לעולם, וביחוד לעולם הצבאי האנגלי, שהציונות היא “אקטואלית”, שעדיין אפשר להפוך אותה לגורם המוכשר למלא את תפקידו אפילו בתוך רעם התותחים.

ואולם גם ההיסטוריה הצבאית של הגדוד בגליפולי כשלעצמה – דף יפה היא בספר-הזכרונות הצבאי שלנו. אני מצטער מאד על שידידיו הארצישראליים של תרומפלדור מיהרו יותר מדי לפרסם את מכתביו מגליפולי. בהם פנה תרומפלדור לאדם קרוב לו ביותר וסיפר לו באופן אינטימי על הדאגות השונות המטרידות את המחנה בחייו היומיומיים, סיפר מתוך חיבתו הרגילה לפרטים. החיים היומיומיים במחנה מלאים תמיד חיכוכים פעוטים. בחרו לכם כרצונכם איזו שהיא ממערכותיו הרומנטיות של גאריבאלדי עצמו: החיים הפנימיים במחנה היו מורכבים למחצה גם שם מערכובית וחוסר-סדרים במטבח, ממריבות בין הלייטננט א. והלייטננט ב., מאלפי אכזבות קטנות. לא בכך היא משמעותה של פעולה קיבוצית. משמעותה וחשיבותה בזה, שמן היום הראשון ועד היום האחרון של ההרפתקה הצ'רצ'ילית האומללה נשאה הקבוצה של צעירי-הפליטים בעול של שרות קשה ומסוכן תחת אש התורכים. תרומפלדור צדק גם כאן: אותה הסכנה היתה נשקפת הן להובלה והן לחפירות. כל השטח התפוס על-ידי האנגלים הגיע לקילומטרים מרובעים אחדים בלבד; מפסגת אַצ'י-באבה הציפו התותחים התורכיים בפגזים את כל השטח, מן החפירות הקדמיות ועד למחנה-ההובלה היהודי. תחת אש זו צריכים היו אנשי הגדוד היהודי לנהוג בכל לילה את פרדיהם, העמוסים תחמושת, לחם ושימורים, אל החפירות הקדמיות וחזרה. הם סבלו אבידות בהרגים ופצועים באופן יחסי לא פחות משאר הגדודים של הגייס הגליפולי, קיבלו כמה אותות-כבוד, סיימו את זמן שירותם בכבוד, מתוך אומץ-לב. במיוחד על אומץ-לבם כתב לי הגנרל סיר יאן האמילטון, המפקד הראשי של המשלחת הגליפולית: “... הם עבדו עם פרדיהם בשקט ובמנוחה תחת אש חזקה וגילו כאן צורה עוד יותר גבוהה של אומץ-לב מזו הדרושה לחיילים בחפירות הקדמיות – שהרי לאחרונים מסייעת ההתעוררות הכללית של הקרב”⁵...

הסברתי את חשיבותו האופטימית של המעשה, בתור גורם שבנה את הגשר הראשון – ויהי גם פעוט – בין ה“יש” האכזרי של הימים האלה ובין החלום הציוני. אזכיר עוד את חשיבותו בשבילי – בשבילי בתור לוחם או שתדלן בעד יצירת צבא עברי. לא די להגיד כי ה“זמ”ק” אימץ את עמדתו: הוא **שינה** את כל המצב. גם בעיני אלה ששנאו את תכנית העובדה הממשית הזאת הפכתי מחולם-חלומות-רצח לרוצח-שכבר-הרג; אין לבאר, למי שבעצמו לא זכה בנסיון דומה, את ההבדל הענקי בין שני התוארים הללו, הבדל בדרגת האיבה וברגת הכבוד גם-יחד, הבדל בכח ובהשפעה. תרומפלדור ושש מאות נהגי הפרדים אשר אתו נתנו בידי כעין מפתח-קסמים לכמה דלתות שאולי בלעדיו לא הצלחתי לפתוח, – דלתות-ממש וגם דלתות הרוח, [את דלתותיה של וזרת-המלחמה האנגלית, את דלת משרדו של דלקאסי בפאריז, את דלתותיה של וזרת-החיצון בפטרבורג]. – הערה אחת, אשר להלן, בפרק אחר, עוד אחזור להדגיש אותה שנית ובפרוטרוט: להשתמש במפתח ההוא יכולתי אך ורק מפני שלא הלכתי אתם. כעבור שנים אחדות, עוד פעם ניתן בידי מפתח כזה, וחזק מהראשון כפלי-כפלים – כאשר הפליג מאנגליה לארץ-ישראל “הגדוד ל”ה לקלעי-המלך”: אבל בפעם הזאת הפלגתי אתו גם אני, ויאבד כחו של המפתח. –

את הקולונל ג'ון קנרי פאטרסון, שנתמנה למפקד ה“זמ”ק”, עוד לא הכרתי אז: הוא הופיע ביננו רק אחרי עזבי את אלכסנדריה; על האיש הזה, אחד מנדיבי-נצרת המעטים שבהם בירך הקב”ה את נתיבות גלותו מימי קדם ועד עתה, עוד ארבה לספר להלן. תרומפלדור קיבל מהאנגלים תואר של קאפיטאן ונמנה לסגן-המפקד – אינני זוכר אם לבדו או בשותפות עם צעיר אלכסנדרוני רוללז; ובתקופה הסופית של מלחמת גליפולי, כאשר חלה פאטרסון, או אולי נפצע, ונשלח “הביתה” להרפא, עבר גם השלטון הראשי לידי תרומפלדור. הם ירדו על אדמת גליפולי בין הראשונים, ועם האחרונים עזבוה. אבודותיהם – הרוג ופצוע – לא מעטו ביחס מאבדות כל גדוד אחר שהשתתף במפעל ההוא. גם האכזבות, שעליהן סיפר תרומפלדור במכתביו, כולן כאין וכאפס לעומת העובדה העקרית: הם עשו את שלהם בכבוד ובתועלת. – אחרי נסיגת האנגלים מגליפולי עוד כחשיים נתקיים הגדוד באלכסנדריה עם תרומפלדור בראשו; הגישו קובלנות וחנינות לרשות הצבאית שלא תפרק אותם, תרשה להם להתכונן, כחטיבה אחת, לתפקידים חדשים בחזית עתידה שאליה ציפו כקודם; אבל לא הועילו הבקשות. ה“זמ”ק” נוסד באפריל 1915, וב-26 למאי 1916 פיזרו אותו.

בחורף לאותה השנה, כמאה ועשרים מחיילי נגייסו עוד פעם והובאו ללונדון: ומזה הגרעין נוצר אחר-כך הלגיון העברי, [שהשתתף בכידונים ובמכוונות-יריה בכיבושה של ארץ-ישראל, ושלו שייכת שורה של קברים תחת הסמל של מגן-דוד על הר-הצופים. צדק תרומפלדור: אף-על-פי שניצחנו בעמק-הירדן, הרי הדרך אל הירדן שעברה את גליפולי היתה נכונה].

מפלות מפלות

את זכרונותי מחדשי הקיץ לשנת 1915 אשתדל לקצר: זכרונות עצובים הם, מלאים אכזבות ומפלות. מצד אחר, גם מתקופה זו למדתי בינה. למדתי, קודם כל, את ערך ה“מפלה” דוקא בתור צעד לנצחון. רבבות ילעגו לנופל, אבל תווספו אליו עשרות תומכים חדשים – אולי מסוג אויביו של אתמול: כי פתאום הבינו שמתוך שנאתם אהבוך, בעצם שעת מלחמתם נגדך התפללו סודית להצלחתך, ועתה הם אבילים על חורבןך ושואלים את פיך: – ואולי, אף-על-פי-כן?

כבית-ספר לתורת אורך-אפים היו לי החדשים האלה; צר לי שלא אוכל לכתוב את המסכת הרבה של “תורת אורך-אפים” בכמה כרכים. לו כתבתי, זו היתה תמציתה: למחרת מפלה, תבדק ותבחן את עצמך – “אולי באמת, סוף-סוף, לא צדקת?” אם לא צדקת, רד מהבמה ושתוק. אך אם צדקת, – אז לא תאמין לעיניך: מפלה איננה מפלה, “לא” אינו מענה, המתן כשעה והתחל מחדש.

[שהצדק היה עמי הוכיחו לי אותם החדשים באופן ברור ומוחש. ובכל צעד שעשיתי, ואפילו בכל מה שניסו לעשות מתנגדי הציוניים, מצאתי הוכחות חדשות לאותה האמת, שמחוץ לרעיון הגדוד אין שום אפשרות לדחוק את הציונות לשורת אותן הבעיות, שהעולם מסוגל להתעניין בהן בזמן בלתי-רגיל זה.

לעתים קרובות הייתי נזכר אז בבדיחה, ששמעתי מפי נ. סוקולוב זמן רב קודם המלחמה. בשנת 1901, לאחר הקונגרס הלונדוני (הרביעי), יצא סוקולוב לשם נופש למקום-מרפא בהלווציה. שם התודע אל איזה לורד סקוט, ובין השאר סיפר לו, שהשתתף בקונגרס הציוני.

Oh, yes – – אמר הלורד – ציונות, מעניין מאד. אם איני טועה, הרי גם אחי הצעיר שייך לתנועה זו, או על כל פנים למשהו קרוב לה מאד...

סוקולוב התפלא: הלורד היה קתולי אדוק, וכך היו כנראה גם אחיו. מהו העניין? הוא התחיל לחקור ולדרוש ונודע לו, שאחיו של הלורד –

צמחוני. בשביל העומדים מן הצד, בשנת 1901, היתה זו "אותה התנועה" או "משהו קרוב לה מאד".

וכך נשארה, בשביל רוב מדינאי-אירופה, גם בשנות 1914–1915. באיטליה, בצרפת, ולעתים קרובות באנגליה עצמה היה חוזר אותו הרושם: הציונות כשהיא לעצמה אינה קיימת בשבילם ברגע זה; כדי שיראו אותה מבעד למשקפיהם הצבאיים צריך להוסיף לה חוד "אֶקְטוֹנָלִי" – במלים אחרות: כידון].

את רוטנברג מצאתי בברינדזי, במלון קטן על-יד הנמל. [ראינו זה את זה בפעם הראשונה. זה היה גבר גבוה, רחב-כתפיים, חסון. על כל תנועה ועל כל מלה שלו טבוע חותם של רצון גדול וזועף; אני חושד, שהוא יודע זאת ואינו אוהב לשכוח את הדבר ומשגיח בקפדנות שגם אחרים לא ישכחו זאת אף לרגע. מי יודע – אולי כך גם צריך להיות. בעצם נמצא העסקן הציבורי תמיד על הבמה. וספק אם הוא צריך להופיע בלא איפור: אני מדבר, כמובן, לא על איפור מזויף, אלא על זה המתאים לטבעו האמתי של אותו עסקן צבורי, איש הבמה הפוליטית. ואולם שום איפור לא יכול להסתיר את העובדה, שלאדם זה עינים מפיקות טוב-לב ובת-צחוק לידותית לגמרי. אני מבין, מדוע פקידיו ופועליו של רוטנברג בארץ-ישראל נשמעים לו כמו לשליט יחיד ואוהבים אותו אהבת-אח].

עשרה רגעים הספיקו להראותנו, כי למרות שאף פעם לא ראינו איש את אחיו וגם לא כתבנו זה לזה, אותו ההרהור הרהרנו כל הימים. [יתר על כן: אף-על-פי שבדפוס עדיין לא הופיעה אף מלה אחת לא על הגדוד בכלל ולא על המתנדבים מאלכסנדריה, הרי ידע רוטנברג משום-מה בוודאות, שאני עובד לשם מטרה זו; וגם אני, אף-על-פי שא. אמפיטאטרוס ברומה לא היה יכול להסביר לי את טיבן של תכניות רוטנברג, הבינתי תיכפן מה הטלגרמה הקצרה שלו, לשם מה יש לו צורך להתראות עמי. מוזר הדבר, מניין טלגרף-אלחוטי זה בין בני-אדם, שבהיפגשם ברחוב לא היו מכירים זה את זה...]

שלש מסקנות קבענו:

הראשונה – תכניתנו אפשרית. את החומר האנושי נמצא באנגליה, בצרפת, בארצות הניטרליות אשר המוני נוער יהודי, ילידי רוסיה על-פי רוב, נודדים שמה בלי מחיה ובלי טעם; ואם-כי רחוקה היא אמריקה, אבל גם באמריקה נמצאם.

שנית: הטוב מכל השותפים האפשריים היא, כמובן, אנגליה, ובזה החכימו עשות מתנדבינו האלכסנדרונים; ואולם "הטוב מכל" עוד אין זה "היחיד". איטליה כולה רותחת מבפנים, עוד מעט ותתפרץ – ואיטליה יש לה תיאבון בריא לכיבושים על כל חופי ים התיכון. עוד יותר חשובה היא צרפת – ארץ-ישראל וסוריה הן חלום וחזון שאיפתיה מת"ר שנים ויותר. – על כן: ננסה פה וגם שם וגם בכל אתר ואתר – לונדון, פאריז, רומה. שלישי: ברומה נעבוד יחד, אחרי-כן אני אסע לפאריז וללונדון והוא לאמריקה.

נסיונו ברומה נגמר במפלה. למרות כל ה"רתיחה", סוף-סוף עוד לא ידע אף איש אם תילחם איטליה או לא. גם אותם העסקנים שלפניהם הציגנו רוטנברג, גם האחרים שאליהם הגעתי בעזרת ידידי נעורי, – אותה תשובה בפי כולם: נחכה. את הנוסח המדויק-ביותר שמענו מפי שנים: האחד היה לאיונידה ביסולאטי, מנהיג הסוציאליזם (אבל מצדד נלהב בעד ההשתתפות במלחמה), והשני – סיניור מוסקא, סגן-הוויזר למושבות:

– אם נצא למלחמה, אז בוא תבואו כי תכניתכם תכנית מצוינה, ואז נדבר עליה מעשית. אבל לעת-עתה...

פאריז: גם היא מפלה.

שם מצאתי חסיד נלהב לרעיוני ולציונות בכלל, והוא גוסטאב אַרְוִי. בני-דורי עודם זוכרים את ראשיתו: לפני 1914 לא היה כמוהו לקיצוניות בין רודפי-השלום ושונאי-הזיון שבכל תפוצות אירופה; גם את בתי-הסוהר של צרפת ראה מבפנים; ואת עתונו המופיע בפאריז כינה בשם מחרוזת *La Guerre Sociale* – "המלחמה החברתית". ואולם בו ברגע שעברו הגרמנים את גבול בלגיה, המיר את השם הזה ל"נצחון" – *La Victoire* – ונהפך בן-לילה לנביא של תורת המולדת, המגן והתגרה. [אני כשלעצמי חושב אותו לאחד מן הפופליציסטים רבי-הכשרון של צרפת הראדיקלית]. ואני שהאמנתי בתמימותו קודם האמנתי בה גם אז (ומאמין בה גם עתה, למרות שבימי זקנתו סר גוסטאב אריוו מהדרך הטובה בעיני). הממשלה, כמובן, מיהרה לקיים את הדין הנושן על בעל-תשובה השקול כנגד להקת צדיקים מתמידים, וכל דלת מסוגרה שבמרומי-המרומים היתה פתוחה לפניו בימים האלה. מתוך הרמז הראשון הבין הכל, לא רק את היופי שבתכנית הלגיון העברי כי-אם אף את ערכה המעשי למדינה בעלת-"תיאבון" מזרחי.

אריוו הציגני לפני וזיר-החיצון – לפני דלקאסי הגדול והמפורסם. דלקאסי כבר איננו בחיים, ואין כוונתי להעליב את זכרו בדברי, אבל אין גם כל סיבה שאסתיר את רשמיו. השיחה הזאת גילתה לי בפעם הראשונה סוד אחד, אשר גם אחרי-כן נתאמת כמה פעמים בפגישותי עם תקיפי עולם הזה: אצל בעלי-הצלחה אלה, העמים שיש להם ארץ וגבולות וממשלה, – אין כל צורך שתהיה גאון למען תעלה עד פיסגת הרכס המדיני. הרבה יותר קשה הדבר הזה אצלנו, בתנועה הציונית...

חוץ מזה, עוד נאמן אותו דלקאסי לאסכולה העתיקה וה"קלאסית" של תורת הדיפלומאטיה: האסכולה של מעריצי הסודיות והמסתורין, אשר את אמונתם הביע טאליראן בנוסח-אל-מות זה – "הלשון היא אמצעי להסתיר את מחשבתנו". ואולי גם היו לה "רגלים" לשיטה זו בדורות עברו: אך בשנת 1915 כבר נחשב המנהג הזה לילדותי, וידוע לפל כי טובי הדיפלומטים כבר לעגו לו והתגנדרו, להפך, במסווה של גילוי-לב מלאכותי. – אבל צרפת הנחמדה, בשנים האלה, עוד האמינה גם בראסין וקורניל...

אין רצוני להגזים בהחשבת תפקידי של אז, תפקיד קל-ערך בלי כל ספק; אבל בטוחני תכלית-בטחון כי בבוקר ההוא הפסידה צרפת, באשמת אותו דלקאסי, סיכויי שדווקא בעיניה איננו קל-ערך לגמרי. לא רק את האפשרות ליצור לגיון עברי במסגרת צבאותיה, כי-אם דבר הרבה יותר גדול. לפני ביקורי התייעצתי עם הד"ר וייצמאן שבא לפאריז לימים מספר. הוא כבר התחיל אז את המשא-ומתן עם עסקני המדינה בלונדון, כבר בטוח היה באהדתם – [אף-על-פי שהתאונן, שאף עכשיו עדיין חושבים את ארץ-ישראל ל"אֶקְטוֹנָלִי". ואולם] גדול-המעצורים שהרגיש על דרכו היתה יראתם שמא יעליבו את ממשלת צרפת אם יעזו לצעוד צעד חפשי בנוגע לעתידה של ארץ-הקודש: כי טרם נקברה, בימים ההם, אותה המסורת הבין-לאומית מימי הדורות הקודמים שהכירה, אף-כי באופן אי-ברור ללא נוסחא מדויקת, בזכות צרפת על החוף ה"סורי". וייצמאן רצה להווכח, הן או לאו, אם יש לממשלה הצרפתית איזה יחס מסוים לתביעותינו, חיובי ושלילי. אם חיובי הוא – אז נצטרך לנהל את המשא-ומתן על שתי חזיתות; אם לא – אז נתרכז בפעולה דיפלומאטית בלונדון. נשתדל לאמץ בלבבות הציבור המקומי את אהדתם הטבעית לחזון הציוני, ואולי – וזהו הצעד המכריע – לעורר גם באנגליה את ה"תיאבון", להרגילים בצלצול הסיסמא "בריטיש פאָלִישְׁטִיין" וברעיון ההתקפה הצבאית במזרח. על כל אלה דיברנו עם וייצמאן שעות ושעות. [מהרבה טעמים לא נוח היה לווייצמאן בעצמו להציג שאלה זו לפני השלטונות הצרפתיים]. כשנודע לו כי מתכוננת פגישתי עם דלקאסי, שב ללונדון וחכה למסקנות השיחה.

שאלתי את דלקאסי:

– אם, בגמור המלחמה, תפול ארץ-ישראל בגדר ההשפעה הצרפתית – הנוכל לקוות, אנו הציונים, כי הממשלה הצרפתית תטה אוזן קשבת

על זה ענה מיד, ואף ברגזות ידועה, כהשיב אדם על שאלה שכבר עשר פעמים נשאלה ממנו וגרמה לו דאגות:

– אינני מאמין כי תפול “פלשתינה” בחלקה של אחת המעצמות הגדולות: לא תסכמנה לזה חברותיה.

– הבנתי, – עניתי לו. – אבל אם-כן, יבוא שלטון משותף, בצורה אחת או אחרת; ואין ספק שבין השותפים, במקרה הזה, תימצא גם צרפת. לכן ירשני-נא לנסח את שאלתי ככה: במקרה הזה – הלטובת הרעיון הציוני תפעל ההשפעה הצרפתית?

כאן הגיע אותו הרגע שאמרתי – כאן הופיע אותו הדיפלומאט ה“קלאסי” שאין בשפתו מלים גסות כהן או לאו. ממש כיהודי שבסיפור, ענה לשאלתי בשאלתו:

– האם לא די כל מה שעשתה צרפת עבור האיזראיליטים? מהפכתנו הגדולה הצהירה שיוון-זכויות לכל גזע ודת...

– ועל זאת, אדוני הוזיר, נודה לה לעלמי-עלמייא, – אמרתי, – אבל אני באתי הנה מרוסיה ומאוקראינה, ובחבל ההוא גרים ששה מיליונים בני עמי ולכולם מחשבה אחת: מה עם ארץ-ישראל?

(רבונו של עולם יסלחני את ההגזמה: היטב ידעתי כי דווקא בחדשים האלה עוד דאגות אחרות היו להם לששת המיליונים הללו...)

שחק כרגע, ואחר-כן – וגם זה לפי אותו המנהג ה“קלאסי” מלפני המבול, שינה את הנושא:

– מהו כעת מצב היהודים ברוסיה?

– רע ונורא – עניתי קצר ויבש: כי קצה נפשי בסלסוליו, ומה שרציתי לדעת כבר שמעתי.

גוסטאב אַרווי רך-הלבב עוד ניסה להציל: סיפר לוזיר כי במצרים נוסד גדוד עברי...

– שמעתי את זאת, – הפסיק דלקאסי, – אולם נשלחו לגאליפולי.

– כן, כן; אבל כעת רצונם ליצור גדוד יותר גדול, הפעם עבור “פלשתינה”, ומה היו שמחים לו אפשר היה להכילו במסגרת הצבא הצרפתי..

– זאת אומרת, – הוספתי, – בתנאי שנמצא יחס חיובי לציונות בחוגי הממשלה.

דלקאסי קם וסיים את שיחתנו במלת ספק זו:

– בכלל עוד לא ידוע אם בוא תבוא התקפה על החזית ההיא, ומתי, ומי יתקיף...

באותו היום כתבתי ללונדון: (א) צרפת כבר יודעת שלא יתנו לה לספח את ארץ-ישראל; (ב) הממשלה איננה מתעניינת בציונות.

(בשנת 1925, [בדיוק עשר שנים לאחר שיחה זו], סיפרתי את המעשה לאנאטול די-מונזי, אותו המדינאי הצרפתי שאולי נכון מכל חבריו ידע למדוד את הציונות ואת “משקלה” העולמי, [ואחד מאותם העסקנים המדיניים (המרוכבים שם מאד), שעד היום מצטערים הם על כך, שלא צרפת זכתה בארץ-ישראל], הניע ראשו בעצבות ואמר: [– האסון הגדול ביותר בשביל מדינאי – זהו חוסר-דמיון. דיפלומאטיה מימי המלך פיפין הגויז!] עוור שלא הבין כי חלום, אשר חולמים אותו רבבות, הלא גם הוא מעצמה רבתי, [שאינה נופלת בכוחה מצרפת, אנגליה וגרמניה...]).

ואולם לא רק על דף ההפסד ארשום את מסקנות ביקורי זה בפאריז. שם הבטיח לי וייצמאן את עזרתו, הבטחה שקיים אחר-כך באמונה; [גם הבאָרן הזקן, אדמונד רוֹתשילד, אבי ההתיישבות הארצישראלית, נתלהב מאד כששמע על הקמת הגדוד באלכסנדריה. הוא אמר לי: “השתדלו בכל כוחותיכם להרחיב פעולה זו; הפכו אותה לכוח גדול, ובינתיים יגיע תורה של ארץ-ישראל”. ואף-על-פי שבמוחי נתעוררה שאלה בלא מלים: “למה אני? למה לא אתה? לך הרי יותר קל הדבר”! – אף-על-פי-כן הייתי אסיר-תודה לו על מלת-העידוד]. וגם ג'מס בנו, שאז עודנו סרז'נט בצבא הצרפתי (נפצע, ונשלח להבריאה לבית-חולים צבאי המתאכסן בבית-אביו בפּוֹבוֹר סַנט-אוֹנוֹרִי), אלף שאלות שאלני, על הציונות, על “פלשתינה”, על תכנית הלגיון, ובכל שאלה ושאלה מזוגים כוסף עם לעג, כטבעו של הלב הזה, לב חרב ורצון. [אני השיבתי לו תשובות מדויקות וברורות והתעלמתי מלגלוגו מתוך עקשנות, – כי עד כדי כך איני מתעניין באִפִּיִּים של בני-אדם הקרובים לי, שאגיב על הפסיכולוגיה שלהם, בשעה שלא הפסיכולוגיה שלהם דרושה לי, אלא עזרתם המעשית]. הוא לא הבטיח לי מאומה, אבל עשה עשה: בשנים הבאות, באנגליה, עזרני בהשפעתו הציבורית, ולבסוף נכנס אל הבֶּאָטאַלְיוֹנִים העברים ועמד בראש גיוס מתנדביו בארץ.

אבל היקר מכל “כיבושי” הפאָריזאים היה ריבוע קטן של נייר מוקשה, כרטיסו של הסופר סְנִיּוֹבּוּס עם ארבע שורות על-גבו. מספרי שְאָרֵל סְנִיּוֹבּוּס, ספרי תולדות אירופה החדשה, ינקנו את תרבותנו המדינית אני ובני דורי ברוסיה שלפני תרע“ד; עוד בפטרבורג קראתי את הירחון הפאָריזאי “Annales des Nationalite” – שסְנִיּוֹבּוּס ופְּנֶלְבִּי היו עורכיו – עתון המקדש לשחרור האומות המשוועדות. בקרתי את סְנִיּוֹבּוּס ושאלתי אם יסכים להקדיש אחת החוברות הבאות לעניני הציונות. הוא הסכים – ורק באשמתי אני, כי נתרשלתי בדבר מתוך ריבוי דאגות אחרות, לא נכתבה ולא הופיעה החוברת. אבל את ריבוע הנייר שהוא נתן לי אז לא שכחתי: על גבו הוא כתב מלות-המלצה אחדות לידיו קְנָרִי ויקֶהֶם סְטִיד, עורך המדור לעניני-החיצון ב“טיימס” הלונדוני. רבו רבו אחריי כן ידים שעזרוני בעבודתי, אבל מי יודע אם הייתי מצליח סוף-סוף לזלזל הפתקא ההיא, [– בוודאי מפני שנתנה לי אפשרות של גישה לא אדם בעל-השפעה סתם אלא לעתונאי. כבר כתבתי, שאני מעריך הערכה גבוהה מאד את אומנותי ומחשיב מאד את בני-האדם השייכים למעמד זה. אולי בושה היא להודות בכך, ואולם אני תמיד חשבתי, שהעתונאים הנם, יהיו וצריכים להיות הפת המושלת בכל העולם כולו...].

ואולם עוד עברו תקופות עד זכיתי להשתמש בפתקא ההיא; ובינתיים גם בפאָריז נחלתי מפלה.

לונדון: מפלה. בוֹיזֶרֶת-המלחמה אמרו לי שקיטְשֶׁנְךָ עצמו (והוא אז לוֹזִיר כִּי-אם נביא לאנגליה) מתנגד בהחלט לכל מיני “צבאות בטלניים” – אינני יכול למצוא תרגום הקרוב יותר לרוח ביטויי המקורי, fancy regiments; ובאותה החלטיות נהנה מתנגד גם לבטלנים הדורשים התקפות במזרח. רציתי להפגש עם ה' הרברט סמיואל, וזיר-הדואר בממשלת אַסְקוֹוִיִּת, שנתגלה כידי הציונות וכבר ניסה לתווך בין עסקנינו ובין חבריו המדינאים; וייצמן הציע להציגני, אבל אסרו לו את זאת הד“ר צ'לינוב ונחום סוקולוב שכבר הגיעו ללונדון בינתיים; ובתור חברי “הועד הפועל המצומצם להסתדרות הציונית” רשות להם לאסור ולהתיר – על כל פנים בעיני וייצמן אם לא בעיני אני. סמיואל קרא בעתונים על-דבר יסוד ה“זמ”ק” במצרים, ובאחת השיחות עם הציונים שאלם אודות: האיש הזה מי הוא? הד“ר גאָסטר, הרב הראשי לקהילה הספרדית בלונדון, קרובו

ומחזתנו של סמיואל, ואדם הידוע כבעל-מזג פזיז וגועש, ענה: "פטרטון, ולא יותר", וסוקולוב וצ'לינוב שתקו.

היו לי פגישות אחדות עם הדור הציוני הצעיר – דור המשכילים שנולדו או נתחנכו באנגליה: [נורמן בנטוויץ', הארי סאקר, ליאון סיימון ואחרים]. מדריכם הרוחני אחד-העם היה, יחסם אל תכניתי שלילי היה, [ועם זה הביעו אחדים מהם את יחסם זה בצורה מנומסת], והשפעתם בציבור – אפס.

קופנהאגן: גם מפלה וגם פירוד, פירוד מעם ההסתדרות הציונית.

בקיץ לשנת תרע"ה נתקיים בקופנהאגן מושב "הועד הפועל הגדול". למרות איומי המצב הצבאי בכל הארצות, באו צירים מאשכנז, מרוסיה, מאנגליה, מהולאנד. אני אז הייתי בסטוקהולם – נסעתי שמה להפגש עם אשתי שבאה לקראתי מפטרבורג; לא נמנית בין חברי הועד הפועל ולא היתה לי כל רשות להשתתף בוועידה. ואולם הפצירו בי צ'לינוב ויעקבסון, במברקים וע"י הטלפון, שאבוא להתייעץ. באתי. במלון, בשיבה פרטית, כשלוש שעות רצופות טענו לפני אלה שנים, והד"ר האנטקה [האמיץ] מברלין לעזרתם, שגם גדוד הפָּרָדִים הוא עוון פלילי, אך אם אוסיף לנהל תעמולה כזו הלאה – קבור אקבר את המפעל הציוני לנצח. הכיח לי, על יסוד מדעי כלכלה והיסטוריה ואסטאטיסטיקה, שלעולם לא תוותר אותה שיחה. אחדים מהם נוגעים עד הלב ממש. ד"ר האנטקה [הוכיח לי, על יסוד מדעי כלכלה והיסטוריה ואסטאטיסטיקה, שלעולם לא תוותר תורכיה על זכויותיה בארץ ישראל. השני הראני, ברור כלוח הכפל באור שמש צהרים, שכבר הובטח נצחון אשכנז על כל החזיתות. ושניהם גילו לי סוד מחריד: שבעוד מעט תפרוצנה מרידות במצרים, באלג'יריה ובמרוקו.

– רבותי, – ענית, – ויכוחנו בזבזו והבל. אתם באתם הנה או מאשכנז העוורת או מרוסיה החולה, ואני ראיתי את אנגליה, את צרפת חזית ועורף, את מצרים ואלג'יריה ומארוקו. כל דבריהם – רימוי עצמי, מאלף עד תו. אשכנז לא תנצח; ותורכיה לרסיסים תישבר. אך למה נתווכח? הנני מציע לכם פשרה, כעין חוזה מעשי. אתם תצהירו כי ההסתדרות הציונית תשמור על ניטראליות גמורה, ואין לה כל מגע וקשר עם תכניות הלגיון; ואני אצא משורות ההסתדרות, אצא גם רשמית וגם למעשה, ואמשיך את פעולתי בתור פרט. לא אפריע לכם וגם אתם אל תפריעוני.

אבל הם החליטו להפריעני. הועד הפועל פרסם החלטה המפקדת על הציונים בכל הארצות להלחם מלחמה פעילה נגד תעמולת הלגיון; והנה פתאום נמצאתי לבדי במערכה למול ההסתדרות הציונית כולה לכל תפוצותיה.

אמנם לא "לבדתי": [אף פעם לא אשכח, ש]דווקא בימי המשבר הזה, שם בקופנהאגן, נקבעה בריתי עם מאיר גרוסמאן; [היא שנחתה לי את האפשרות לשאת את הגיהנום של השנים הבאות. גרוסמאן, אחר-כך – המנהל של הסוכנות הטלגרפית היהודית (יט"א) בלונדון וחברי לנשיאות בברית-הריביוניסטים, ישב אז בקופנהאגן בתור פתח של אחד מעתוני-פטרבורג]. על עזרתו המכרעת (והיו תקופות אשר עלתה לו עזרתו זו בקרבנות חמורים) בפרקים הבאים אדבר.

לסיום הפרק הזה – תמונת חורבן ועוצב: רוסיה בקיץ תרע"ה.

זה היה מגעי האחרון עם ארץ בה נולדתי וגדלתי. שלשה ירחים ביליתי בה הפעם, ביקרתי בפטרבורג, מוסקווא, קיוב ואודיסה. כעין ריח הקץ כבר היה מרחף על פני מרחביה. צבאותיה נדחו מגאליציה; הגרמנים בווארשה, עוד שבועים והנם בריגה, אך לא בזה נתבטא "הקץ", כי-אם באדישות שבה קיבלו את כל אלה יחיד והמון גם-יחד. מפי מפרי הבקיאים בחיי הטרקלין הפומבי שמעתי: בבוקר קראת שנפלה ביאליסטוק – ובערב, בארמונות-המרזח לנגידים, [ב"דוב", ב"חווילה רודה", ב"אקוואריום"], תראה להקות קציני-צבא, עליזים כצפירי-אביב. כל אחד עם צפרירתו לכובשת טל-פנינים וערפלי-משי, וסביבם חומות בקבוקים מכוס עפר דורותים. עושר בזבזני שגם ברוסיה, טרם נראה כמוהו, חגיגה רקדנית ללא דאגות, ללא ענן וצל; ומנגינתו – פטרטון, שחרון פטרטונות צוחקת ומנצנצת, בלי קו וכלי רסן. על מה פטרטון? על לא-דבר ועל הכל: הרוב על עדנת-אהבים שבין השר או הטפסר פלוגי ובין גברתו של הוזיר או האלוף אלמוני – או הוזיר והאלוף עצמו במקום הגברת; בכלל כעין אמבטיה-של-ברץ, רחבה כים האוקינוס, והטובלים בה נושאי השמות הגדולים ממרומי מעלות החברה הרוסית – מרומי המלכות והתואר, מרומי הצבא, השלטון והעושר, מרומי הדת והמנזר, מרומי הספרות והמדע.

בארמון הגבוה הכל בידי ראספוטין, הוא ממנה את מי שיסע למשול על טומסק העיר בסיביריה ומי יפקד על הצבא בדרום, ומי ירפא את יורש-העצר. בחדרי הארמון, פנים-פנימה, נחבאה מבריות, בדד כעורער, משפחה נגזרת וארורה ממעלה; משפחת קרתני-רוח, משפחת בורגנים פעוטים מעיירה נידחת בצל הכתר; אף אחד לא דיבר אתם והכל אותם הכיור, ולענו להם בגלוי על ספסלי מסעדות-לילה, עד שגם אני האורח כאילו ראיתי אותם כמו עיני. אישון דל-קומה וצר כתפיים, עם עצבות מפייסת-לבבות בעיניו אל לבו הוא – כציה בלי טל ומטר, בן-ירידה היורש לקללת תריסר בתים שנתנונו; פליטה גרמנית המשתגעת על הקרע בנשמתה, הקרע בין מולדתה היא ומולדת בנה, ועצם מהות נשמתה היא שעטנו מגאונות הינאקרו הפרוסי וההיסטוריה הדתית של נזירה (או מכשפת?) מימי הביניים; ארבע עלמות חסרות חן וטעם, שאולי עוד אפשר היה לעשות מהן דמות אלקים אלמלא אותו האויר של מאורת-דובים בו נידונו להמוק; והנער החולני, אשר מת הדם בעורקיו ועצמו עודנו חי, ושוטרים ונוטרים הועמדו סביבו על המשמר פן יעקין יתוש אצבעו, כי אף מסריטה זעירה אין לו מרפא: משפחה גלמודה כמופי צרעת, אשר גם קרובים וגומלים עזובה, אך מבפנים קשור אחד בשני בכבלי אהבה שפורה כיצר, והם עוורים כלפי תבל ומלואה. חרשים לרעם החורבן המתקרב, – ובסנוורים האלה, באטימות הזו מצאו להם גאון ועושר.

בדומה הממלכתית: מצד אחד – כנופית השחורים לכל מיניהם ולכל גוויי שחורם, מוחות-פקק ולבות-חלב, אשר אחרי כח מכת-פטיש על קדקוד רק הבליטו חזה וכרס, טלטלו את קצוות השפם, ושוב פעם החריבו את השונא הבזוי – באצבע ועפרון, על גבי מפת המחז המערבי. ומצד השני למולם – השמאל, אותו השמאל הרוסי התמים והנחמד, אדומים, ורודים או חוורים: היחידים אולי בפטרבורג שבאמת בכה לבם לקלון המולדת – אך גם אלה ידעו לנחם את עצמם באותה נחמה של אין-אונים, בפזמון היום-יומי: – הלא את זאת ניבאנו!

ואצל היהודים, כתמיד בימות משבר וחלחלה, – ערבותיה של צער ותוחלת, והבל-הבלים מטורף. על המחזות הסמוכים לחזית אשכנז מלך התלין המלשין יאגושקביץ, פולני שנחפץ לפאטריזט רוסי, ובפקודתו נתלו עשרות "מרגלים" [יהודים] שמעולם לא ידעו כל סוד צבאי הראוי לריגול, וקהילות שלמות גורשו מעיר ועיירה; בכל תחנת הרכבות, מערבה ומזרחה, עדרי פליטים קרועי-בגד, יחפי-רגלים, רזי-פנים מרעב ומאבל; פה ושם – מופתי אחזה נהדרים; רב זקן שסירב לעלות בעגלה והלך רגלי עם המון עדתו המגורשה, ק"ן פרסה ויותר; צעירות מפונקות שחיכו בתחנה עם שקי מזון ובגדים, חיכו יומם ולילה, כי אמר לא ידוע מי שבערב תגיע רכבת עם פליטים לא ידוע מאין; אלפי רבואות רובלים לשירות העזרה, הרובל הרוסי הישן והטוב, מתן אותו רוחב היד הנדבנית שבו התפארה לפנים היהדות הרוסית. ולעומת כל אלה – אלפי רבואות אחרים, הריבית והרווח של ספסרות, ובזבזן תלי ממון על עדי ונזם לאשת-איש – שלו ולא-לו; ומדי יום ביומו צפיה לדבר-מה שעלול לבוא, מוכרח לבוא, עוד מעט ויופיע, אין איש יודע מה, אולי הרת-עולם ואולי הרס אדמתנו, אך לטובה, תמיד לטובה; ותחית החזון הציוני בלב המיליונים, חזון ימות המשיח כמעט; ומשומדים למאות, ותחנות-עירוב בכל יום ובכל עיר, ודיבור עברי בעגלות החשמליות, ולחש מפציר מכל הצדדים שכדאי להתחיל בחשאי בסידור פלוגות הגנה...

אני רק מן הצד ראיתי את כל אלה. חברי הסופרים הרוסים במערכת העתון המוסקוואי אמנם קיבלוני כאח ובן-בית; אבל ברחוב הציוני של שתי

הבירות נתקלתי בפרצופים סגורים, ואת ראשי התנועה בכלל לא נפגשתי. הוחרמתי; אחרי שתיים-עשרה שנות פעולה לאומית הקיצונית ככלב המדבר. באודיסה נוף מולדתי, שעוד אתמול כל הסאות הגדישו אזרחיה במחאות-כפיהם לקראתי, עתה מדי שבת ויום-טוב הכריזוני לבוגד ומחריב – דווקא מבמת “יבנה”, בית-הכנסת הציוני. אף הדור הצעיר – כולם תלמידי – לא העיזו לבוא ולברכני: רק באחד בחרו – בישראל טריוושי, אשר אתו יחד אירגנתי פה את ההגנה בשנת תרס”ג: הלה [לא נבהל ובאמצע היום] בא לבקרני, הניד בראשו ואמר:

– לא כדאי להציל את המולדת בלי הזמנה רשמית. בעוד עשר שנים, כחצות המאה הזו, אם יקרא צעיר את הטורים האלה, בטוחני שלא יבין את הפסיכולוגיה הזאת; אולי גם היום כבר ישנו קורא צעיר שבעיניו דומה כל החלק הזה של סיפורי או לבדותא או למכתב מבית-משוגעים. “כל הרעש הזה בגלל ביציה אחת?” כנאמר בפתגם הצרפתי הידוע: דבר טבעי, דבר פאנאלי ממש כגדוד עברי במלחמה שבה יוחלט, או יכול להחלט, גורל הארץ העברית, – ובעבור החטא הזה, ראו-נא את הזעם והרעם. ... – לקורא התמוה ההוא, אם בעתיד ואם היום, אני לא אוכל להציע שום עזרה, כי גם אני אף-פעם לא הבינתי ולעולם לא אבין את החזיון המשונה. הרגשתי את עצמי כתייר המסתכל בריקודי הוטנטוטים: אין מה להבין ולא כדאי להבין, פזק ואל-תביט. אחדים מידידי (כן אמרו לי, אז או אחר-כן) חשבו כי “סבלתי” מכל השנאה הזאת סביבי, ראו “טרעגדיה” בדבר; שטות. גם לבוא את מתנגדי לא מהנסיון ההוא למדתי; עם החסרון הזה (אם חסרון הוא) כנראה נולדתי.

[הרגיז אותי רק מעשה אחד, לא נאה ולא הוגן בהחלט. אמי הזקנה הודתה בפני, כשהיא מנגבת את עיניה, שברחוב ניגש אליה אחד ממסובבי-הגלגלים הראשיים של הציונות הרוסית, אדם לא-רע, שזכה לרפוטאציה יציבה של בעל נימוסים גרועים ביותר, ואמר לה ישר בפניה:

– את בנך צריך לתלות.

הדבר הדאיב את לבה מאד. שאלתי אותה:

– עוצי עצה: מה עלי לעשות להבא?

כשם שמתגאים בני-אדם במגילת-היוחסין שלהם רבת-האצילות, כך אני מתגאה עד היום בתשובתה:

– אם אתה בטוח, שהצדק עמך – אל תכנע].

לא אני “סבלתי” מאותה נביחת השוטים: נפשות אחרות סבלו, מר ועמוק סבלו והעלבו. אולי ידוע לקורא כי מחשיב אני את האשה על הגבר, בכל שטח יסודי של חיי הציבור והבית; חוץ מיגיע-כפים גם ופראי שבו מכריע כוח-השרירים, אין תפקיד ומקצוע שלא הייתי מוסר לאשה בעדיף על הגבר. אצלי היחס הזה איננו דבר של הרהורים וחשבונות: אצלי זהו חוש אורגאני, למעלה מכל ויכוח, כעין cogito ergo sum; ומקורו אולי בנסיון האישי – בשלושה דיוקני-נשים, אתן שיתפני גורלי – נסיון שנטע בתוך-תוכי מושג של נפש ארוגה מחוטי פלדה וחוטי משי, ולמושג הזה קרא “אשה”. אמונותי מעטות הן, וזו אחת מהן – שאמך, אחותך, אשתך הן בנות-מלכים, אל-תגע ובל-תגיע. אבל בימים האלה הרגשתי כי דווקא בהן אולי נגעה, אל לבן הגיעה משטמת נבלים (את המלה “נבלים” אצל ביאליק למדתי, ועליו אחרייתה אם יש נעלבים). אבל חוטי-פלדה עם חוטי-משי הנם חומר לא ייקרע, ובו נאחזתי בקושי. אודה בלי בושה: בימים האלה, לו נשמע באזני קול-יאוש – “רחם עלי, אני סובלת, הלאה מכאן לא אוכל לנשוא” – כי אז הייתי מתישב במוסקווא לכתוב פליטונים במשכורת שמנה. אך לא זה נשמע באזני. אמי אמרה לי: “אם בטוח אתה שצדקת, אל-תסוג”. אחותי אמרה לי: “הם עוד יבואו לנשק את ידיך”. אשתי אמרה גם הפעם: “לך ואל תדאג, הכל יסודר”.

[יוצאת מן הכלל היתה קיוב בלבד. שם קיבלו אותי כמו שמקבלים אה וקרוב, ראשי הציונות המקומית דוקא – ג. סירקין, מ. מאזור, י. מאחובר. השנים הראשונים כבר הלכו לעולמם; רבים מאלה, ששמותיהם הוזכרו ברשימותי, אינם עוד בחיים, ואולם ביחוד כואב הלב על השנים הללו: אפילו בציונות הרוסית ההיא, ה“ישנה”, בציונות של ה“משמרות הראשונות”, היו רק מעטים מחוננים בכשרונות כמו הראשון, בעמקת נבונה כמו השני, ובטוהר נפשי ונקיון-כפיים כמו שניהם יחד. אחר אותה פגישה בקיוב לא ראיתי אותם עוד. אנשי-קיוב קיבלו אותי כאח, כינסו ישיבה, שמעו הרצאה, הסכימו לתכנה ואישרו אותה, עודדו אותי, ברכו אותי להמשכת עבודתי והבטיחו לעזור בכל מה שיוכלו; ואף עמדו בדיבורם. לא פעם הייתי שולח בשעת-מצוקה טלגרמה לקיוב: “תלצו מצרה!” – והתשובה היתה תמיד מתקבלת דרך הבאנק. ואולם, אף אם ייראה הדבר כפאנאלי, הרי, באמונת, הרבה יותר מן העזרה המעשית היה יקר לי בשנים הבאות הזכרון של קבלת-הפנים הידידותית ומלת-העידוד שלהם בשעת הפרידה: “בשעה טובה!”].

הפרופסור מאנוילוב, עורך העתון המוסקוואי, [רוסקיא וויידומסטי], הציעני להשאיר אצלם במערכת: למה תשוב המערה, אדוני היקר?

– הגדוד, – ענית.

– אם-כן, סע בשלום והצלח, – אמר לי. ומאז ועד סגרוהו האדומים אחרי שנתים, למשען ועזר עמד לי העתון העתיק, פאר התרבות הרוסית, בתתו לי את האפשרות לכלכל את משפחתי בפטרבורג, לשבת בלונדון ולעשות את אשר עשיתי.

... עד עתה נמנעתי מלהזכיר שם אחד, אבל פה אזכירנו. בפטרבורג מצאתי איש שנתלהב לרעיון הצבא העברי: הסופר אנ-סקי. חיבקני, בירכני, הבטיחני שיבוא לאנגליה ויעזרני. שם גדול היה לו בחברה ובהמונים; לו באמת עזרנו, אולי היה שובר את חומת בדידותנו די-מוקדם להמיר את קוי-ההתפתחות, – אבל לא בא.

נגד כולם

על דרכי חזרה ללונדון, שוב נתעכבתי בקופנהאגן – להתייעץ עם גרוסמאן. בשורות משמחות לא ידע לבשר לי. הציונים יסדו לשכה בקופנהאגן, והיא כבר הוציאה חוזרים לכל סניפיה שיתנגדו לתעמולת הלגיון ויחרימו את יוזמיה; וכבר נענו לה קבוצות אחדות של מתלמדים ילידי-רוסיה; אשר, ברבצם לבטח בצל האפלים, הצהירו הצהרות לכבוד עקרון ההבלגה. מצדדים לא נוספו, מלבד אחד – הצעיר יעקב לאנדאן (מי שנהיה אחר-כן למנהל הראשי של הסוכנות התלגראפית העברית). הוא ישב בהאג, ניסה לייסד לשכת-מודיעין בכוון אנטי-תורכי, וכבר הדפיס קטעים ברוח הזה בעתוני הולאנד: ועל עוון זה כבר הוצא מהסניף הציוני דשם [ע“י הציונים המקומיים, עם ה' נחמיה די-לימה בראש; ואולם הצעיר לא נבהל והמשיך בפעולתו – ובזמן ההוא היתה נודעת לעתונות ההולאנדית, בשל היותה נייטראלית דוקא, השפעה גדולה למדי].

החלטנו עם גרוסמאן ליצור עתון יידישאי בקופנהאגן. עוד יש רבים שיזכרוהו – שמו היה “די טריפונע”; גם כאלה פגשתי אחר-כן בערים שונות של המרכז האירופי, אשר עוד נשמרו אצלם בארון הספרים אותן החוברות מתרע“ה-תרע“ו, בכריכתן הירוקה. מפייהם שמעתי את העדות, כי בשנים הללו אך ורק דרך הצינור היחידי הזה, ה“טריפונע” מקופנהאגן, הגיעו לאשכנז ואוסטריה, לפולניה ורומניה רסיסי אמת על-דבר המצב בארץ-ישראל, יחס התורכים לציונות, סיכויי הציונות בקשר עם המלחמה. – כיצד הצליח גרוסמאן לקיים את העתון במשך שנתים – זהו סודו. אני מלונדון מעט מאד יכולתי לעזור. לא יכולתי לעזור גם ע“י הפצת העתון: גאוני הצנזורה הבריטית אסרו את מכירתו באנגליה “לרגלי כוונו

האנטי-רוסי" – לאמר המאמרים על-דבר רדיפות היהודים ברוסיה. [אני אוהב את האנגלים; ואולם אין בעולם אדם מוכשר לבלבל ולספך את הדברים כפקיד ממשלתי אנגלי כשכא לידיו משהו "אקזוטי"...]. לבסוף נודע לי, ממכתבי ידידים, שגרוסמאן משלם למדפיס מאוצרותיו הפרטיים, ממשכורתו בתור כתב עתונים רוסיים.

באמצע אבגוסט לשנת 1915 הגעתי ללונדון; התבוננתי מסביב וראיתי, ברור כאור השמש, כי המצב לגבי תכניותינו הוא מיואש מכל הצדדים.

ראשונה: טכסיסו קיטשנר. טכסיסו פשוטים מאד היו: את כל המאמצים יש לרפז אך ורק בחזית המערבית. [המזרח אין לו שום ערך. האנגלים, כמדומני, חושבים עד היום את קיטשנר לאסטרטיגי גדול, אף-על-פי שעוד בחייו נזדמן לי לשמוע דעה הפוכה, ואפילו בצורה חריפה, ועם זה מפי מומחים. אני מומחה, ואף-על-פי-כן אני מרהיב עוז בנפשי לחזור אף כאן על מה שכבר כתבתי פעם על דלקאסי. לא כל מי שנחשב **אצלם** לאדם גדול – גדול הוא באמת. קיטשנר היה חייל ממדרגה ראשונה, מארגן מצוין; ואולם "אסטרטיגי" – זהו ענין אחר. אסטרטיגיה – זהו כשרון למצוא תיכף, בכל השטח הרחב של החזית המפוזרת, את הנקודה החלשה ביותר של האויב. בשביל כך דרושה אותה תכונה, שהאנגלים קוראים לה בשם imagination. בכשרון זה לא חוננו האלים את קיטשנר. תותחן מצוין: חקר הטיב, היכן מקום-המבצר של האויב, חישב בדיוק את המרחק, הקים בכשרון גאוני את שורת הסוללות שלו, ציווה להביא בדיוק את מספר התותחים החסר לו ולהוסיף מספר-תותחים כפול – והוא ירה בלא להחטיא את המטרה. וגם לשם כך דרושים שכל וכשרון. ואולם האסטרטיגי זקוק לשכל מסוג אחר – מאותו סוג, שזקוק לו השאחמאטיסטן...]. כחדשיים אחרי שובי אמנם התחילה מורגשת ההתנגדות לתוכניתו, לא רק בציבור כי-אם גם בוירט-המלחמה, [בשני בתי המורשון ובעתונות], ובשבועות האחרונים לפני מותו נתגבשה ההתנגדות למחנה חזק – המחנה ה"מזרחי". ה"מזרחים" טענו כי נקודת-החולשה בטבעת הכוח הגרמני היא מעבר לתעלת סואץ, כי קל לשבור את תורכיה מאשר לשבור את אשכנז; אבל חורבן תורכיה הוא פצע בלב אשכנז, היות ומטרתה העקרית במלחמה זו היא כיבוש המזרח הקרוב והתיכון. לוי ג'ורג' עצמו תמך בזרם ה"מזרחי" הזה; ולולא האסון שהסיר את קיטשנר מהבמה (אנית-השריון, שהובילה אותו לביקור ברוסיה, נתקלה במוקש וטבעה עם כל הנוסעים בה, לא הרחק מחופי סקוטיה הצפונית) – אין ספק שסוף-סוף היו מכריחים אותו להתפטר. – אבל אז, בסוף הקיץ לשנת תרע"ה, עוד היה להם באנגליה קיטשנר למדריך ולנביא היחיד; ועצם המושג של התקפה במזרח הושפל ונפסל בעיניהם ע"י מפלות גאלפולי.

– גדודים בשביל ארץ-ישראל? – שמעתי מפי כל ברנש רציני. – מי דואג לארץ-ישראל?

שנית – הציונים. התנועה באנגליה חלשה וחוזרת היתה בשנים האלה, אבל ניתנו לה כעת שני מנהלים חשובים מחוץ-לארץ – צ'לינוב וסוקולוב, ושניהם ממתנגדי תכניתי. ואם הורגש, בתוך אותה הדלות הרוחנית השוררת בסניף הנידח ההוא, איזה רמז של השפעה רעיונית כל-שהיא, גם השפעה זו פעלה נגדנו: אחד-העם ישב אזי בלונדון וסביבו להקת חסידיו. [אחדים מהם נלחמים עד היום ברעיון המדינה העברית ואפילו ברעיון הרוב העברי בארץ ישראל].

היו גם יוצאים מן הכלל. יוסף קאזאן והד"ר איךר – על שניהם השלום – תמכו בי מראשית עד הסוף. [בעצם, זכות-המחבר על רעיון הגדוד העברי שייכת להם: הם ניסו עוד בחדוש הראשון של המלחמה להתחיל בתעמולה להקמתו של באטאליון יהודי מיוחד, אמנם לא בשביל ארץ-ישראל. מתעמולה זו לא יצא כלום, כמובן]. ובוויטשפל מצאתי את הסופר א. ביילין שלא פחד מלצדד עמי; אבל מה שקלו אלה כנגד סוקולוב וצ'לינוב ואחד-העם?

וייצמאן היה, כמובן, בעיה מיוחדת. עוד בפאריז אמר לי שיעזור. כאן בלונדון נתיידדנו באופן אישי; כששלשה חדשים גרנו בדירה אחת, בבית קטן [באחת מן הסימטאות של צ'לסי הבהמית], כמעט על חוף התאמיזה. [הוא עבר אז ממאנצ'סטר ללונדון, עזב את הקתדרה האוניברסיטאית כדי לעבוד במעבדות הממשלתיות: הוא עמל על שכלולה של תגליתו החימית, שמילאה אחר-כך תפקיד ניכר בהזלת הייצור של חמרים מפוצצים, ביחוד קאדריט. אותה העבודה, בעצם, גם הביאה אותו למשרדו של הוויזר לאספקה מלחמתית באותם הימים – לוי ג'ורג'. לאחר שמונה, עשר, ולפעמים שתים-עשרה שעות במעבדה, עדיין מצא לו בכל ערב זמן להצעיד צעד אחד קדימה את פעולתו הפוליטית על-ידי קשירת קשרים חדשים, על-ידי משיכת עוזרים חדשים ובעלי-השפעה. התיידדנו באותם החדשים; אני מקווה, שגם עכשיו לא נהפכנו לאויבים זה לזה, אף-על-פי שהמלחמה המדינית הפרידה הרבה בינינו וספק הוא, אם פעם תקרב ותזמן אותנו מחדש]. אבל מראשית התקופה ההיא ברור היה לי, שיש גבולות לעזרתו: שם לפני מטרה משלו, אותו המשא-והמתן שהביא לבסוף להצהרת באלפור, ומטרה זו קודמת; והוא לא יעשה שום דבר העלול להקשות או לעכב את פעולתו ככוון המטרה הזאת – להקשותה ולעכבה על-ידי תמכו בגלוי בתכנית שנאסרה מאת הוועד הפועל [ושהיא בלתי-פופולארית מאד בקרב ההמון היהודי בלונדון].

פעם אחת שמעתי מפיו אמרי-וידי אפיניים עד מאד:

– אינני מסוגל לעבוד כמוהו באוירת משטמה, בסביבת אנשים הכועסים עלי וגם שונאים אותי. חפוך יום-יומי כזה היה מקלקל את חיי, משתק את שמחת-העבודה שלי. ימתן-נא: עוד יגיע זמן כאשר אוכל לעזור לו בלי ריב, לפי מנהגי אני.

זמן כזה הגיע, והוא עזר, ואת זה לא שכחתי. אבל בסתיו תרע"ה, ועוד כשנה וחצי אחר-כן, גם עליו לא יכולתי להשען. [אהדתו לא יכלה להתבטא בשום דבר ולא יכלה לשנות את האוירה שבה חייתי, והיא – יחס כללי של איבה, רוגז וכעס].

המעצור השלישי (והעקרי): עצם הנוער העברי. (כוונתי, כמובן, לנוער ה"נכרי", ילידי רוסיה, פולניה, גאליציה, שגדלו בלונדון, במאנצ'סטר, בלידס אך לא נתארחו עדיין: כשלושים אלף אם לא יותר, רובם פה בלונדון). ה"איסט-ענד" – ווייטשפל וסביבותיה – נהנו מחייהם הנאה שלמה כקודם; המפסעות רחבות-הידיים, המסעדות, בתי הקפה ובתי-ראינוע – כל גן-עדן זה מדי ערב נמלא מלא וגדוש המוני בחורים בריאים, שבעים, לבושים מדי-שבת אף ביום חול. כעין אי מיוחד בתוך-תוכה של אנגליה, הנבדל ממנה בתעלות-ים שהן עמוקות ורחבות כפלי-כפלים מתעלת לאמאנש. פה בראשונה גם איבה לא פגשת: רק אדישות. את השקפתם אפשר לנסח בשתי מלים [כדבריו המפורסמים של סטולפיין]: כאתמול כמחר. ארץ-ישראל? איננה שלנו, "לאמר" גם בעתיד לא לנו תהיה. הגדוד העברי? אין גדוד עברי, "לאמר" גם בעתיד לא יוצר. ואם-כי יושבים אנו כאן בבתי הקפה, בו בזמן שהנוער האנגלי מקריב את נפשו בחזית, – עד היום עוד לא נגעו בנו, "לאמר" גם בעתיד לא יגעו. העולם החיצוני שם ואנחנו פה, ואין קשר ואין גשר. [לא רק לשנות את דעתם אי-אפשר היה – אי-אפשר היה אפילו להעכיר את שאננותם, להכריח אותם להיבהל מפני יום-המחר שלהם עצמם. צורה זו של האימפרסיוניזמוס, החי אך ורק מפי הנסיון של השבוע האחרון, היא בכלל מחלה נושנה של הגיטו; ואולם לא עד אז ולא אחר-כן נזדמן לי לראות אותה בממדים כאלה. במובן זה היתה בוודאי ווייטשפל לא גרועה ולא טובה משכונת-המהגרים של איזו עיר אחרת; ואולם באוירה הווייטשפלית הורגש עוד משהו – משהו בלתי-נעים, שמרכזי-מהגרים אחרים היו נקיים ממנו. הגיטו האמריקני, למרות כל חסרונותיו, יכול להתגאות בצדק בלבו הער ובידו הנדיבה: יש לו מסורת (או, לכל הפחות, אשליה) של יחס אידיאליסטי (או אפילו רק סנטימנטלי) כלשהו אל העולם החיצוני, אל שני הקטבים של העולם החיצוני – לבם של בניו כואב על מצבו של העם היהודי והם מתגאים באמריקה. הגיטו של פאריז פאסיבי הוא מבחינה יהודית, ואולם יש בו, לכל הפחות, דבקות אמיתית ומלאת-תודה בצרפת. ה"איסט-ענד" אינה אוהבת ואינה שונאת: ה"איסט-ענד" אין לה שום יחס לאילו קיבוצים חיצוניים שהם בכלל – לא לעמים, לא לארצות ולא למעמדות. אולי נשתנה הדבר מאז, ואולם כך היה המצב באותם הימים. היהודים עצמם היו אומרים: הכניסו לווייטשפל איזו אידיאה שהיא – והיא תחמץ כחלב באויר חם. מקרים יוצאים מן הכלל היו, ואפילו מקרים מזהירים; ואולם לך וחפש מחט במדבר סיני].

זכורני מה שאמר לי – כעבור שנה או יותר – יהודי פיקח מתושבי ווייטשפּל, אַנאַרכיסט לפי אמונתו. אז כבר היו שם אתי גרוסמאן ותרומפלדור, ובאסיפות פומבי נסינו להוכיח את הנוער הזה כי אין לפניו אלא הדרך היחידה, היא דרכנו אנו; והנוער ענה לנו ברעש, בדברי קלון, בזריקת תפוחי-אדמה.

– אדוני, – אמר לי אותו אַנאַרכיסט, – אינך מבין את נשמת ווייטשפּל. אתה טוען לפניהם שאת זה הם צריכים לעשות “בתור יהודים”, ואת זה “בתור אנגלים”, ואת זה “בתור בני אדם”. כולו פטפוט. אנחנו איננו יהודים; איננו אנגלים; גם בני-אדם איננו. מה אנו? חייטים.

אני יודע, כמובן, שפסק-דין זה הריהו ככל פסקי-דין על ציבור שלם – קליפתו אמת וגרעינו טעות. דווקא ה“איסט-ענד” נתנה לנו סוף-סוף חיילים מצוינים, [עזי-נפש ויודעים לשאת כל סבל], ועצם הכינוי הזה – “חייטים” – [“שניידער” –] נהפך, לאחרית ימי המלחמה, משם גנאי לתואר כבוד במילון שפת גדודנו, [נעשה שם-נרדף לבן-אדם אמיתי, הממלא כל מה שהוטל עליו בלא ריטון ובלא התפארות, בדייקנות, בהקפדה ובשקט. אי-שם בתוך-תוכה של הנשמה הווייטשפּלית נמצא בכל זאת דבר שקשה להגדירו, מעיין חבוי של אחריות, גרעין נשכח של כבוד עצמי, וכל זה התפרץ החוצה כשהגיע הרגע הקשה של נסיונות וסכנות. בחשבון אחרון יוצא, שלא צדק אותו אַנאַרכיסט – בחשבון אחרון]. אבל אז, בתקופה הראשית, הלאם אותם תאורו כהלום גרב את הקרסול: בלבנות ההמונים האלה, ואינני יודע באשמת מי, [(אולי היתה אשמה בכך הציגה הנוקשה של הסביבה האנגלית שלהם)], נשתתק או נקרע העצב המקשר את הפרט בכלל, בגזע, בארץ, באנושיות, ולא נותר להם אלא הקשר היחידי שאולי עוד הבינו אותו – הקשר בין האפים לזעה שלהם: אני חנווני, אתה מלמד, אנחנו חייטים...

מה שהתמיהני ביותר היה עוורונם למול היש – למול המתהווה מעבר לקיר המדומה שהבדילם, כביכול, משאר חלקי אנגליה. “לא יגעו בנו”... ואולם צעדי הכי-ראשונים בלונדון כבר גילו לפני סימנים ברורים של הסער הקרוב להתפוצץ דווקא על שמי האיסט-ענד. בכל אחד מחדרי ויזרת-המלחמה, בכל מערכת, על שפות כל אחת מדודותיה ובנות-דודותיה של בעלת-ביתי – אותה רוגזה ואותה תלונה שמעתי: בחוריננו הולכים לאיבוד, מאה ואלף מדי שעה בשעתה, ואלה שם מתמזמים בצעירות ומשחקים ביליאָרד. בעתונות כבר מצאתי רמזים על תועלתו של גיוס-באונס – עוד לא ביחס לווייטשפּל, לעת-עתה רק ביחס ל“מתחבא” האנגלי; אך מי לא הבין – חוץ מהנרדמים – כי הכוונה גם לנכרים? אלא שנאה להרדם, והמקיץ הריהו שנוא על הבריות.

כזה היה מעין החומר האנושי עליו בנית את תכנית; ואני בדד וכולם נגדי; והצינונים החרימוני; וקישטנר אומר שלא ילך לארץ-ישראל ואין לו חשק בצבאות אַקזוֹטיים...

אני אינני עוור. את כל אלה ברור ראיתי, שקלתי, בדקתי, סיכמתי. גם אודה כי לא בזול עלה לי החשבון: שילמתי עבורו לילות פקפוקים מרים. אך לבסוף נתגבש בדעתי סך-הכל פשוט וברור, והנהו נקודה אחרי נקודה.

קיטשנר טועה: אנגליה תוכרח להתקין בחזית ארץ-ישראל.

קיטשנר טועה גם בזה: הגדוד העברי איננו בטלנות ואיננו fancy, כי-אם הכרח שאין להמנע מנו, הכרח לאנגליה עצמה. הממשלה תיאלץ ליסד גדוד כזה, יען-כי דעת הקהל תאנוס אותה לגייס את האיסט-ענד – וגדוד עברי לארץ-ישראל הריהו הצורה היחידה שבה אפשר לגייסם בלי שעורריה עולמית.

גם הצינונים טעו: גם להם הגדוד הוא דבר הכרחי, ועוד יגיע יום שירוצו לווייטשפּל למחות כפים לתהלוכתו.

גם ווייטשפּל טועה: “יגעו בה”, וזה בקרוב; ואין מוצא לבחוריה כי-אם אותו הלגיון. הלוך ילכו ללגיון, ועוד יודו לי על שזכו לכל הפחות להקריב בעד ענין יהודי.

“כולם טועים, אתה לבדך צדקת?” – בטוחני כי מאליה תרעד על שפתי הקורא השאלה הלועגת הזו. כמקובל במקרים כאלה, הייתי יכול לענות בכל מיני תירוצי הצטדקות – שהנה, להפך, הנני יודע לכבד את דעת הקהל, הנני מוכן להתחשב בה, הנני שמח תמיד להתפשר בה... אך דברי שקר הם התירוצים האלה, ואין צורך בהם. אם רק תניח פעם אחת, שאולי לא עמך הצדק אלא עם מתנגדיך, אז אין אמונה בעולם, אין ביטחה ואין דרך. בטוח בזה, שב ואל תזוז, בטוח – עשה, [אל תסתכל לצדדים, והכל יצא לבסוף כרצונך].

6"во что бы то ни стало"

ככה התחילה תקופה בחיי, תקופת שנתיים מיום שובי ללונדון עד היום בו הוכרזה בעתון הרשמי פקודת המלך המיסדת את הגדוד העברי, – תקופה שכדאי היה לעשות ממנה ספר-לימוד לפי הטף, בשם “עקשנות” או “קשי-עורף” או כדומה; ואני תקוה כי עוד יימצא אומן או פדגוג שיכתוב את הספר, ותהיה בו תועלת רבה, לחניך ולציבור: כי לא אני תכנן – הלקח האופייטיבי תכנן. לסופר ההוא, אם יקום, הנני מציע שם יפה שיתן לסיפורו, אבל יצטרך לתרגם אותו מרוסית – אני לא אוכל לתרגמו. אין מלה בלשון הרוסית שאהבתי במלה זו; יותר נכון – לא “מלה” כי-אם שם מלים קצרות שמבטאים בבת-אחת – כמו שכתוב בראש הפרק הזה. “יִשְׁטוּ-בְטוּ-נִסְטָאָלָא”. במלה זו נתמזגו כמה משמעויות אשר גם בעברית יש להן ביטוי מנוסח – “למרות כל”, “אף-על-פי-כן”, ועוד ועוד, ויותר מאלה.

לא אני תכנן של הסיפור. אם יאמינו לתמימותי או לא יאמינו, אבל בטוחני בעומק לבי שאני, זאב בן-יונה, אני אך קלקלתי את התוכן. לוי היה אחר במקומו, גם בלי אותם הכשרונות שאולי ישנם לי, אבל עם סגולות אשר לי אינן, היה מצליח מהר ממני פי-שתיים ויותר ממני פי-שבע. כוחי בתור סופר או כוחי בתור נואם בכלל לא באו בחשבון: מראשית המפעל ועד תומו לא מצאתי הזדמנות להשתמש באלה. כל מה שדרוש היה – דווקא חוסר במנגנון הרוחני שלי. דרושה “שיטה”, מה שהתחלת אתמול אל-תשכח להמשיך מחר, לאדון שלחץ את ידך בשבת צריך לטלפן ביום ג', וקארטוטיקה, וארכיון, ומזכירה היודעת (והמעזיז) להזכיר. ואני? גם את הדבר הכי-פשוט עד היום לא למדתי: לתת עבודה למזכיר. אבל הסגולה השנית שלא זכיתי לה היא אהבת הבריות, כשרון הפגישה עם פלוני ואלמוני, בפרט עם אלה שיש בהם “תועלת”. קל ונאה לי, קל שבעתיים, לחטוב עצים מאשר ללחוץ פעמון בדלת חדשה. באמריקה קורין לתכונה זו bad mixer; וגם “הבריות” מרגישים את הדבר ולא יושיתו לי יד כהושיטם לזולתי. הנה דוגמה: כבר נהיה לגורלו של “סיפור ימי” זה כי אכתוב את פרקיו בספינות. גם את החלק הזה הנני כותב בין עיר-הכף – היא “קפטאון” בלעז – ובין סאָוּתֶהמֶפֶטוֹן, הפלגת שבעה-עשר יום; יותר ממאתים נוסעים, כבר כולם התיידדו, צעיר וזקן, אנגלים ו“אפריקאנדרים” ויהודים; ובכל שעה רועד לבי שמא תיגש גם אלי איזו נפש רחמנית ותחריב את תקוותי לעושר היקר הזה, י"ז ימי שתיקה ומרגוע. ואולם כבר עברנו את קו-המשוה ועד עתה לא קרה האסון, ולכאורה גם להלן לא יקרה: כי הם מרגישים.

זה נחמד בנסיעה על הים, לאדם הנלאה משנות חיי פומבי; אבל אין זה טוב לגבי דיפלומאטיה. לפעמים אני מעביר בזכרוני את שלשלת הימים ההיא, והמו מעי מנשיכת מוסר הכליות: אדושם, כמה הזדמנויות בזבזתי, כמה פעמים עברה לפני אלילת-הנצחון, עברה במרחק-זרת מאצבעותי, ואני לא אחזתי בצמותיה!

לא "אני" תכנו של הסיפור, תכנו תוכן פילוסופי, אולי גם מטאפיסי; אולי גם רע מזה – מיסטיקה. לפעמים נדמה לי כי יש איזה כוח נסתר בעצם המושג המפשט הנקרא "רצון": לא רק רצון במובן פעולה, התמדה, לחץ, כי-אם בעובדה הפנימית לבדה – בעובדה שהנך "רוצה", ואפילו תשב בחדר ולא תשמע קול ולא תניע יד. אולי גם בזה ישנו איזה סוד חשמלי, איזה קסם של אבן-השואבת, איזה אוב המקרין סביב-סביבה עד יפרה זרעונים לא נגע בהם אף מרחוק?

[היה זה דורש זמן מרובה מדי והיה משעמם מדי, אילו באתי לספר כל מה שקרה במשך השנתיים מיום בואי פעם שניה ללונדון עד אותו יום ביולי של שנת 1917, כשהופיעה סוף-סוף בעתון הרשמי הפקודה על הקמת "גדוד עברי". ארשום רק כמה אפיזודות: אחדות מהן – בתור תחנות המציאות את תכונתה של כל הדרך, ואחדות – בשביל אותן הדמויות שתעבורנה לפני הקורא, כי אחדות מן הדמויות הללו מילאו אחר-כך תפקיד ניכר בעולמנו הקטן. יש לי כאן גם כוונה אחרת: בקבוצה זו של אפיזודות כלולה התשובה על השאלה ה"אֶרֶסִית" הנשמעת עכשיו לעתים קרובות כל-כך באסיפות ציוניות. "כלום אפשר" – שואלים הספקנים – "להכריח את השלטונות לעשות מה שאין ברצונם? ובמה? באיזוים? תדפוק באגרוף על השולחן? תגער בהם ותצעק עליהם?" מובן, שלא; כל זה פשוט הרבה יותר. אם השלטון אינו רוצה – אין צורך לדפוק ולא לצעוק. אתה צריך להשאר שקט ואדיב, לחפש בעלי-ברית חדשים, ומזמן לזמן לחדש את דרישתך: עד שיתגלה, שלא רק "הכרחת" את השלטון, אלא שגם הוא עצמו שמח לכך].

עוד בהיותי בפטרבורג, סרתי לויזרת-החיצון ושלחתי את כרטיסי לסגן הוזיר גולקביץ: ידעתי שכתב לו אודותי הקונסול הראשי מקהיר, סמיירנוב, שתמך בזמנו בהשתדלותנו לפני השלטונות המצריים. גולקביץ קבלני מיד ואמר: – חוץ ממה שכתבו לנו מקהיר, ידע-נא אדוני שאני קורא נאמן וותיק של "רוסקיא וידמוסטי". במה אוכל לעזור אותו?

– יתן לי כעין מכתב-המלצה רשמי לכל צירי רוסיה בארצות השונות, בתביעה שיעזורני ליצור את הלגיון.

– זה נקרא "פרשגן פתוח" בשפתנו המשרדית, יחכה-נא כרבע שעה; אעלה לדבר עם הוזיר סאזונוב.

בלונדון, עם ה"פרשגן" הזה בידי, פניתי לצירות הרוסית. גם שם מצאתי קורא ותיק של עתוני – היועץ הראשי לצירות, קונסטאנטין דימיטריוביץ' נאבוקוב, והיינו לידידים. את רוב קשרי המכריעים – בעזרתו קשרתי.

לדבר אנגלית אז עוד לא ידעתי. אמנם תרגמתי שירי אֶדגָאָר אלן פוא מהמקור בעודני נער, אך לא ידעתי לדבר וגם פחות מזה להבין את מה שאומרים לי.

גרתי בבית קטן, בסימטא עתיקה מאחורי לבית-כנסת נוצרי, בחלק העיר הנקרא צ'לסי, על חוף הנהר; ולא זזתי משם; ושם מצאתי גם את ה"מזכירה".

דירתי היתה בקומה העליונה; בקומה שמתחתיה גרה אנגליה – מזכירתו הפרטית של מדינאי זקן, הלורד קורטני, אחד מעמודי התווך של מפלגת הליבראליזם בעבר. אמרה לי שרצונה ללמוד איטלקית, ונדברנו שנחליף שעורים. מעט מאד איטלקית למדה ממני, אבל אני את האנגלית שלי ממנה למדתי. היא נולדה בהודו, בת שופט אנגלי שבילה כל ימיו במזרח; אחרי מותו גרה שנים רבות באוסטרליה; ביהודים כמעט שלא נפגשה עד אז, בציונים בטח לא. בתור אחד מ"תרגילי שיחה" הראשונים סיפרתי לה על מה שעשינו באלכסנדריה ומה שרציתי לעשות בלונדון.

– הירשני לעזור? – אמרה. – יצטרך בלי ספק לכתוב מכתבים ותזכירים. יש לי מכונת-כתיבה בבית והרבה זמן פנוי. – משכורת? לא: אעשה בשביל המלחמה, לא בשבילי.

כל מה שכתבתי בשנתיים אלה, יחד אתה כתבתי; גם את התזכיר האחרון והמכריע שעליו חתמנו יחד עם תרומפלדור; וגם את ספרי Turkey and the War שהופיע כשאני כבר הייתי בצבא. שמה מיס נְיוֹלֵט רוס-ג'ונסון; וברשימת אלה שבלעדיהם לא הייתי יכול להשיג את מטרתי, את השם הזה שמת בין הראשונים.

בליל חורף, חציו גשם וחציו שלג וכולו בוץ, בא אלי צעיר לבוש בגדי פועל, ובידו פיסת נייר קמוטה ומלוכלכת. הכרתי את כתב-ידו של ידיד שנשאר ביפו: "המוכ"ז הוא הרי פירסט. תוכל להאמין לו".

הרי פירסט אומר:

– אני רק עכשיו הצלחתי לברוח מארץ-ישראל. הפועלים ביקשוני למסור לאדוני שהם יודעים את תכניתו ומצדדים בה; ושלא יטה אוזן, חס וחלילה, לאיזמים שמא יזיק הדבר, כביכול, לבטחון המושבות: לא יזיק. שנית: אני לשירותו. אני מדבר אנגלית ויידיש; אני חבר לפועלי-ציון; אני מכיר את וייטשפל. במה אוכל לעזור?

– ישפור לו חדר באיסט-ענד, וידבר עם הנוער.

קם והלך; ומאז, ועד צאתו לחזית עם יתר חיילי הגדוד העברי, עשה הרי פירסט את עבודתו באיסט-ענד, במסעדות, בועדי מפלגות, באסיפות. מצא חברים אחד-אחד; אחד אחד הציגם לפני, ושב לעבוד הלאה. לאט-לאט בנה לעצמו כעין פופולאריזציה מיוחדת בוייטשפל; גם אהבו גם שנאו אותו. על מה שנאו, זה מובן; אהבו אותו על עקשנותו השקטה והמנומסת ועל ענייתו האצילה.

[אחר-כך נכנס אל הגדוד, בשקט ובמסירות גמר את שתי שנות-שירותו בשביל ארץ-ישראל, לא ביקש שום הקלות ועליות בדרגה; ואחר הדימופיליזאציה נעלם, בלא שזיכר ויודיע על עצמו, בלא שידרוש תודה ממישהו, ואני איני יודע, היכן הוא ומה עמו. אולי יראה לו משהו את השורות הללו: שלום, הרי פירסט, אחד מאותם "החיילים האלמונים" העושים היסטוריה – ואת הכבוד הם משאירים לאנשי-שם].

[יש בלונדון רחוב קצר ורחב – וייטהול: בו מרוכזת ההנהגה החולשת על המדינה ועל מחצית כדור-הארץ. עם רחוב זה מתחברת הסימטה הנקראת בשם דאָנינג-סטריט: כאן ארמונם ומשרדיהם של ראש-הממשלה וויזרת-החיצון וכאן משרד-המושבות. כאן, מלבד זאת, נוסדה עוד בחדשים הראשונים של המלחמה מחלקה מיוחדת לתעמולה; ואולם אני לא ידעתי].

פעם אחת, בחורף ההוא, הזמינה ויזרת-הים את העתונאים הזרים לבקר את הצי הבריטי, בנמל הצבאי רוֹזִיית לא הרחק מאֶדינבורג. מאסטרמאן, סופר אנגלי ידוע, נמנה ללוות ולהדריך אותנו. שוחחנו בדרך; הוא שמע שמועות על ה"זמ"ק" האלכסנדרוני, ואני בהזדמנות הזאת סיפרתי לו את תכניתו. הוא אמר:

– אותי ברגע זה מענין הכל אך ורק מקו-המצפה האחד: תעמולה. תכנית אדוני – חומר-תעמולה מצוין. למה לא יתראה עם הלורד ניוטון? הלא

יש לנו כעת זרה מיוחדת לתעמולה מדינית, והלורד ניוטון הוא הוזיר. [אדוני יתן לי חומר, אני אגיש כתב-הסברה ללורד ניוטון, והוא יזמין את אדוני.

לא בחפזן נעשים המעשים באנגליה; ואולם כעבור חדשים אחדים עליתי, אחר שהתגלחתי בקפדנות יתרה מכפי הרגיל, אל הקומה העליונה של האומניבוס ונסעתי לוייטהול לראיון עם הלורד ניוטון].

והנה, בקיצור נמרץ, הוכן שיחתי עם הלורד ניוטון.

הוא: – הרעיון הוא טוב ובריא, אבל אינני בטוח שיקנה לנו לבות יהודי אמריקה. אני קורא מדי יום תרגומים מהעתונות היהודית שמעבר לים – כולה נגדנו; כאילו אנחנו אשמים במה שמתהווה ברוסיה.

אני: – לא איכפת מי אשם; אבל ברור הדבר שנצחון מדינות-ההסכם ייחשב גם לנצחון המשטר הצאריסטי ברוסיה. לבטל את המשטר ההוא אנגליה לא תוכל, בזה אני מסכים. אנגליה תוכל רק ליצור לעומתו כעין משקל שכנגד.

– כיצד?

– ישנו בעולם דבר אחד שאוהב אותו יהודי עוד יותר מאשר הוא שונא את המשטר הצאריסטי: ארץ-ישראל. להשכיח שנהא רבה, אין אמצעי אלא אהבה רבה ממנה.

– למשל: לו הופיע כרוז רשמי המביע את אהדת הממשלה הבריטית כלפי הרעיון הציוני –

– נשמח; אבל יהודי אמריקה יגידו שכרוז הוא נייר ולא עובדה – איימה העובדות? לא-נא ישכח, אדוני, את ה"מאמר" שבו נולדה המלחמה הזאת: "סמרטוט של נייר". את המבטא הזה למדו כולם בעל-פה, ועתה אין מי שיאמין לכרוזים; בפרט כשהפרעות ברוסיה הן דווקא "יש" ולא נייר. המסקנה: גם למשקל-שכנגד צריך לתת צורה ממשית.

– איזו צורה ממשית? הלא "פלשתינה" היא עדיין בידי התורכים.

– הצורה ההגייונית היחידה היא יצירת גדוד עברי לכיבוש הארץ ההיא.

– אבל אדוני, מי יודע אם תלך אנגליה לכבוש את הארץ ההיא? בויזרת-המלחמה כולם מתנגדים לכך.

– גדוד חדש איננו קיקיון של יונה הנביא, לא יצמח בן-לילה. אם רק כעבור שנה נצטרך לו, היום צריך להתחיל בבנינו. ובינתיים אולי תשתנה גם דעתה של ויזרת-המלחמה: הלא ידוע שלא כל המומחים תמימי-דעות עם הלורד קיטשנר...

– אל תגידו בגת (הוא משלם לי פסוק על פסוק). על כל פנים, תודה על באוריו. אתבונן, אתיעץ. כמובן, ברור לאדוני כי לעת-עתה כל אלה אינם אלא הרהורים מפשטים...

מיסטר ג'וזף קינג, ציר בבית-הקהילות וחבר מפלגת הליבראליס, פנה רשמית אל וזיר-הפנים בשאלה זו: הידוע לוזיר הנכבד כי האדון ז. ז', עתונאי מרוסיה, מנהל תעמולה כזו וכזו בוייטשפל, [כלום יש לאותו עתונאי איזה יפוי-כוח מטעם הממשלה?]

כתבתי לו: "אדוני, בטרם התקפתי – למה לא שמעתני?"

הזמיני להפגש במועדון מפלגתו. בפרוודור המועדון מצאתיו כשעודנו שח עם אורח קודם, אדון רוזה עם פני עצבן שאולי גם מרתו איננה בסדר; [פניו היו כתומים קצת, לאים וכמעט מעונים, נגועים במקצת בירקון. בחורה בעלת השכלה היסטורית-פילולוגית היתה אומרת: "מזכיר את טורקווימאדה"; בחורה בעלת השכלה ספרותית היתה אומרת: "משהו מפיסטופילי"] לא ידעתי מי הוא, אבל הוא כשראני נשא עיניו הצידה כאדם שיש לו דעה קבועה גם על מעלותי וגם על חטאותי. – [כשמיסטר קינג ראה אותי נענע בראשו והצביע על הכורסה. בן-שיחתי צבט את זקננו בעצבנות. אחר-כך נפרדו: הלה הלך, ומיסטר קינג הולך אותי אל הספה שבפינה]. – אחרי-כן אמר לי מיסטר קינג כי האדון רוזה הוא צ'יצ'רין – אותו צ'יצ'רין, שכעבור שנים אחדות עלה לגדולת קומיסאר לעניני החיצון ברוסיה האדומה – ועתה הוא מטיף ליהודי וייטשפל שאין להם צורך בלגיון.

קיצור שיחתי עם מיסטר קינג:

הוא: – ידידי מאיסט-ענד מתלוננים שתעמולת אדוני עלולה עוד יותר להרעיל את מה שכותבים בעתונות נגד הנכרים שלא התנדבו לצבא.

אני: – ואם אני אשתוק – התשתוק אותה העתונות?

הוא: – מסופקני. הלא אין להכחיש כי בעיני ההמון האנגלי המצב הזה איננו בריא: צעירים בעלי-גוף שגדלו בתוכנו – אך לצבא לא הלכו...

אני: – ואם כן – נניח שתכניתי אני היא גרועה מאד, ואני פונה אל אדוני ומבקש עצתו: נא להציע לי תכנית יותר טובה. מה יצע? שיתעקשו עד הסוף? לא ילכו לצבא? ובינתיים תצמח פה באנגליה שנאת-גזעים בצורתה המורעלת-ביותר – שנאת הנשלחים למות באלה שמותר להם לחיות?

הוא: – עלי להודות שעל כל אלה גם אני כבר העירותי את שימת-לב ידידי. אמרתי להם, כי האמצעי היחיד להשתיק את הצעקה בעתונות הוא שיסכים, לכל הפחות, אחוז ידוע של יהודים נכרים מאיסט-ענד להתנדב לצבא יחד עם שכניהם האנגלים...

אני: – אדוני טועה. אין צדק בדרישה זו.

– מדוע?

– כי שכניהם האנגלים הם אנגלים; אם תנצח אנגליה, טוב יהיה לאחיהם. אבל אחי צעירינו הם ברוסיה: ואם תנצח אנגליה, אלה יישארו בגיהנום כקודם. אסור לדרוש קרבן שווה בדבר שסיפוייו אינם שווים.

– לכן, אדוני מציע –?

– פשרה. התאמת הקרבן לסיכויים. רק שני דברים, בגדר הצדק, תוכל אנגליה לדרוש מהנכרים האלה: ראשונה – להגן על אדמת האי הזה, home defence, שנית – להשתתף בשחרור ביתם הלאומי. Home and Heim; זו תכנית.

הוא שתק כרגע ופתאום אמר:

– אדוני חולם חלומות.

[האולם שבו ישבנו היה כולו מקושט בתמונותיהם של נפטרים, שהיו פעם חברי אותו מועדון ליבראלי עצמן]. הצבעתי לתמונות שעל הקירות סביבה:

– גם אלה חולמים היום.

[– אעיינ בדבר – אמר לי בסיום דבריו – ואדבר עם חברי, צירי בית-הקהילות; אלא שאין אני יודע, אם כדאי לדבר על כך עם ידידי מוייטשפל.

– הדבר תלוי בזה, – השיבותי, – מי הם אלה.

– את האחד מהם, אולי החשוב ביותר, אדוני כבר ראה; זהו אותו הג'נטלמן הצנום, שזה עכשיו שוחחתי עמו בחדר-הקבלה. הוא עצמו אינו יהודי ועבודת-הצבא אינה מאיימת עליו – הוא נמצא כבר בגיל "מסוכן", וזהו עכשיו הגיל הבטוח ביותר. ואולם הוא מתעניין מאד בשאלה זו. הוא מהגר רוסי, שמו מיסטר צ'יצ'רין. רוצה אדוני להכיר אותו?

– לא, – אמרתי.

– מעניין הדבר, – אמר מיסטר קינג, – פניתי אליו באותה השאלה בנוגע לאדוני וקבלתי ממנו אותה תשובה. מוזר הדבר מאד, עד כמה הרוסים אינם יכולים לפעמים לסבול זה את זה. לרגעים נדמה היה לי, שאילו היה השלטון בידי מיסטר צ'יצ'רין, היה מושיב את אדוני בעונג רב מאחורי הסורג – ועכשיו נדמה לי, שרגש זה הדדי הוא.

– בהחלט, – אישרתי את דבריו מעומק לבי.

אמנם, ידעתי אז מעט על מי שעתיד להיות הקומיסאר הסובייטי לעניני-החיצון – הוא, כמדומני, לא נמנה על חוג אנשי-השם שבין המהגרים. על כל פנים, בין מפרי, אם גם היו מזכירים אותו, הרי בהוספה: "יודעים אתם, שאר-בשרו של אותו בוריס צ'יצ'רין". ואולם המעט שידעתי עליו לא מצא חן בעיני: הוא היה אחד מן המסיתים והתעמלנים הראשיים בווייטשפל נגד השתתפות במלחמה באיזו צורה שהיא. ובנוגע לסורג – הרי נבואה נזרקה מפיו של מיסטר קינג, ואולם לא אני נפגעתי כשהנבואה נתקיימה.

אחרי השיחה הזאת נהפך מיסטר קינג למצודד נלהב של רעיוני; הציגני לפני כמה צירים, [ליבראליים, שמרנים, עמלנים, אירים], קשרני עם עורכי השבועון הליבראלי The Nation; ניסה לענין גם את וינסטון צ'רצ'יל – שאז עוד היה חבר למפלגה הליבראלי – אבל בזה לדאבוני לא הצליח. [ובזירות-התעמולה, אחרי השיחה עם הלורד ניוטון, מתמלא יותר ויותר התיק העבה הרצאות, מכתבים, קטעים מעיתונים והכתובת על התיק: "גוד עברי" עם ציון נוסף "חשוב".]

מכתב עירוני: "הגעתי הנה מגאליפולי. [הוצאתי משם כפצוץ]. נמצא בבית-המרפא הצבאי בדובר-סטריט, מספר – , ואשמח אם יבקריני. – חתום: ג'. ה. פאטרסון".

את הקולונל פאטרסון אז [בקיץ תרע"ו] עוד לא הכרתי; [הוא הגיע אל מתנדביו באלכסנדריה כבר לאחר שיצאתי ממצרים לברינדזי לראיון עם רוטנברג]; אך כבר הספקתי לאסוף ידיעות. הוא נולד בדובלין, אבל דתו פרוטסטנטית ואיננו חושב את עצמו לאירלאנדי במובן הלאומי. [לפי מקצועו היה קודם מהנדס]. בשנת 1896 הוא נמצא בונה גשר למסילת-הברזל בחלק של אפריקה המזרחית הנקרא קניה בימינו, [לא הרחק מאוגנדה "שלנו"]; את הגשר הזה תמצאו בקרבת הקילימנג'ארו, צפונה-מזרחה מן ההר, במקום שהמסילה מהנמל מומבאסה לנאירובי עוברת את הנהר צאבו; ומפה יצא לו שמו הגדול בין גיבורי-הציד שבכל אומות העולם, כי פה (לבדו, הלכן היחידי בין מאות סבלים כושים [מן השבט סואהלי] שלא ידעו רובה) הרג זוג אריות אוכלי-אדם שטרפו כמה מפועליו – [אריות מן הסוג הבלתי-נעים ביותר, – כי אחר שטעמו פעם את טעמו של בשר-האדם, כבר הם מואסים אחר-כן בכל מאכל-תאוואה אחר. לילה לילה היו מתנפלים האריות הללו על מחנה הפועלים, בוחרים בנחת בקרבנם וסוחבים אותו אל עבי היער האקוואטוריאלי. פאטרסון מוכרח היה להתערב: בחרדה גדולה, אבל גם מתוך הצלחה רצינית. עד היום נשמרים בביתו בבוקינגהמסיר השליו אותם אותות הנצחון – פרוות-ארי זהובות-כהות וכתב-יד ארוך: פואמה בלשון סואהלי שהוגשה לו על ידי הפועלים אסירי-התודה]. את המעשה הזה, יחד עם יתר הרפתקאות-צייד (כי בסך-הכל שמונה פרוות-ארי נשמרות בביתו) תיאר פאטרסון בספר "אוכלי-אדם על נהר צאבו" [שנהיה לתנ"ך-של-כיס, למורה-דרך לכל יורשי נמרוד בתבל האנגלית. [על הטופס של ספרו "אוכלי-אדם" הנמצא ברשותי כתוב: "מהדורה 26". יש אנגלים, שבצאתם לדרך רחוקה הם לוקחים עמם רק שני ספרים קטנים: את התנ"ך ואת "אוכלי-אדם על נהר צאבו"]. מכאן ידידותו עם תיאודור רוזוולט – רוזוולט הראשון ברשימת נשיאי ארצות הברית – שגם הוא נחשב בין צידי-אריות המפורסמים. [פאטרסון היה פעמים אחדות אורחו באמריקה].

כשלש שנים אחרי ענין הצאבו פרצה מלחמת טראנסוואל. פאטרסון התנדב, נכנס לצבא בתור סגן-ליטננט לפרשים ועלה לסגן-קולונל. אחרי-כן גר זמן רב בהודו, ביקר בחצי כל תפוצות ה"גולה" האנגלית, באור-השמש וברעם-הסופות אשר נתנו לו גם ידידים וגם שונאים הרבה. פה-אין-די להגיד, כנהוג, ש"חיייו הם רומאן" – גם רומאנים כאלה מעטים בזמננו, ולמצוא דוגמתו יש לחפש בארכיון הדורות עברו. המצביא אלנבי, המפירו עוד מימי דרום-אפריקה, אמר עליו פעם אחת: buccancer – הכינוי שניתן, לפני מאתיים שנה ויותר, למהגרים הצרפתים באיי אנטיליה אשר שברו את מרות ספרד בים הקאריבי ועזר (שלא בכוונה) להפוך את האוקיינוס האטלנטי לאגם אנגלי. – אך בסוף המסילה רבת-הנצנוץ הזו היה פאטרסון למפקד ה"פָּרָדִים" העברים בגאליפולי; אחר-כן למפקד אחד מגדודיו בארץ; היחידי מכל קציני הצבא הבריטי, לא קיבל שום הכרה בעד שירותו במלחמה העולמית – סגן-קולונל בתרע"ב, סגן-קולונל עד היום; אף אות-הצטיינות חדש מאנו או שכחו לתת לו; וגם תודת היהודים לא רבתה מתודת אנגליה. אבל הוא אומר שאיננו מתחרט.

ביקרתיו בבית-המרפא – [אדם גבה-קומה, דק-גזרה, תמיר, בעל עינים פקוחות ועליזות] – ומיד הבינתי את המבטא האנגלי: "קסם אירי", – ואולם בלא אף טיפה אחת של סימנים אחרים המציינים את הפסיכולוגיה האירית: דכודך-נפש, נקרנות, רצון חולני להתעמק לתוך נשמת-עצמו – בלא כל מה שמפריע את האירים לחיות כראוי, מפריע במידה לא פחותה מאשר את הרוסים. אצל פאטרסון אין תרעלה עצמית זו; ויחד עם זה – תכונה אפיינית של פרוטסטנטים-בן-פרוטסטנטים: הנוצרי הזה כבן-בית נהנה בעולם התנ"ך העברי. אהוד ויפתח, גדעון ושמשון, דוד ואבנר – בעיניו הם בשר ודם, ידידי הפרטים, כמעט חבריו ושכניו במועדון-הפרשים שלו ברחוב פיקאדילי. – שמחת: האילוזה התנ"כית מכסה לפעמים על ליקויי-הדר שביש הגלות.

– מה נשמע בגאליפולי?

– מפלה.

– וחיילינו העברים?

– מצויינים, [ממדרגה ראשונה].

– תרומפלדור?

– עז-לב מכל אדם שראיתי עד עתה. הוא כעת המפקד הראשי.

(... מתוך המכתבים שהגיעו מגאליפולי ידוע ידעתי כמה צרות סבל האיש עד הסתדרו יחסיו עם חיילינו ועם תרומפלדור העקשן הקדוש; אבל המזג האירי אינו זוכר פרטים. "מצוין!")

– ומה פה? – הוא שואל.

– הלורד קיטשנר איננו רוצה. לא בהתקפה על חזית סואץ ולא בגדוד יהודי.

– חזק קיטשנר, אבל החיים חזקים ממנו.

– ואדוני יעזרני?

– יבוא אתי.

ואנו נוסעים לִנְסְטִימִינסטר. בפרוזדור הענקי בין שני בתי המורשון הוא כותב מלים אחדות על גבי כרטיס ירוק ומוסרו לשוטר. בעוד חמשה רגעים, מצד בית-הקהילות, מופיע איש נמוך-קומה, לבוש חָאָקִי, על ראשו הקובע האדום של מטה-הצבא העליון. אופן דיבורו שקט, קצר, אולי קצת יבש; הרושם הכללי – אדם נבון, ידבר רק על מה שהוא יודע [וידוע תמיד מה הוא רוצה, – ורוצה הוא אולי בדברים ששעתם תבוא אחר הרבה, הרבה שנים. לפי שעה האנגלים, שיש להם חולשה גדולה לטיפוסים גדולי-קומה, מדברים גם היום ביחס אליו: "עד למעלת ראש-הממשלה חסרות לו רק אצבעות אחדות". אמנם, הוא נמוך עוד מלוידי-ג'ורג'; ואולם לא אערוב שזו תהא מניעה ממשית עד הסוף. סוף-סוף לא קשה כל-כך לדלג על אצבעות אחדות. אז היה "אֶמ-פִּי" פשוט, כלומר, חבר בית-הקהילות. עכשיו הוא וזיר-המושבות של הקיסרות הבריטית]. פאטרסון מציגני:

– הקאפיטאן אַמְרִי. התכנית ידועה לו, אבל רצה לשאול על פרטים.

[אני מוסר את הפרטים].

כעבור חצי שנה, אַמְרִי נהיה לאחד מעמודי-התווך ב"מזכירות" המפורסמת, יצירת לוידי-ג'ורג' ("גן-ילדים", קראו לו זקני החוג המושל, [כשלבם דואב על גילם הצעיר של חברי מכונית-דינאמו זו]), כי באמת רבו הצעירים במנגנון הכביר הזה).

ואולם עוד קודם לכך מצאתי הזדמנות אחרת להציע את הבעיה, בכל היקפה, באופן בלתי-מוצאע לפני הממשלה.

הישיבה עם וזיר הפנים

פרצוף חדש ומכריע על במת הויכוח אודות האיסט-ענד והגיוס: הרברט סמיואל.

ההתקפה על היהודים הנכרים בעתונות הצהובה, ולא רק הצהובה לבד, נתחדדה ונתגברה משבוע לשבוע. גבירים אחדים, עם המאיור לִייוֹנֶל די-רוֹתְשִׁילְד בראשם (את יתר השמות לא ידעתי, אבל אמרו לי שכולם "טובי העדה") פרסמו כרוז לתושבי האיסט-ענד; כתבו בו כל מה שמקובל לכתוב במקרים כאלה – אנגליה נתנה לכם מקלט, עכשו עשו את חובתכם, וכיוצא בזה, עד אמן סלה. [הראשון חתם על הכרוז לורד סְוִיטְלִינג: הסבירו לי שזוהי אישיות חשובה מאד-מאד – אני מתבייש להודות שעד אותו יום גם לא ידעתי על קיומו]. – אף מתנדב אחד לא הוליד הכרוז.

אז הרגיש הרברט סמיואל כי הגיעה שעתו ויקם ויתנבא. מוזיר הדואר עלה בינתים למעלת הוזיר לענייני פנים, לכן כל שאלות הנכרים הגרים במדינה בידו היו. פרסם הצהרה ובה כתוב, שחזר על גבי הלבן, שאם לא יתנדבו נתיני רוסיה לצבא הבריטי עד תאריך כזה וכזה, כולם יישלחו לרוסיה.

באנגליה נחשב הרברט סמיואל לכמות רוחנית חשובה, ואני לא אתווכח, כי לא לחקור במוחות בני-דורי נתבקשתי לכתוב את ספור ימי. אבל תכונה אחת נתן לו הקב"ה שבגללה סבלנו צרות, אנחנו היהודים, גם באנגליה וגם בארץ-ישראל: אדם זה אין לו עינים. איננו רואה את היש – הוא רואה רק את המושג שעשה לעצמו; במקום יצורי בשר ודם אמתיים, מעשה ידי הבורא, הוא בונה בדמיונו גולם מפשט, ודווקא בצלמו וכדמותו של הרברט סמיואל; ואחרי שיצר לו את הברנש הזה שאיננו, ינסה בו נסיונות ופקודות יפקד עליו – ואת הנזיקין הציבורי ישלם. כזאת עשה לנו אחר-כך, כבר בהיותו נציב-עליון בארץ, עם מסקנות מחריבות לגבי כל צד וצד – יהודים וערבים ושמה הטוב של אנגליה. ואותו הדבר עשה גם אז בלונדון, בקיץ לשנת תרע"ו. "שיער" כי וייטשפֶּל תחרד כולה מפחד בקראת את איומו ותיכף ומיד ירוצו הרבבות למשרדי הגיוס; ומצד שני "שיער" כי הצעד הזה של מיניסטר יהודי יעשה רושם נפלא על הציבור הנוצרי ויפסיק את הרעש בעתונים. מה שקרה באמת קרה להפך, משני הצדדים להפך. הציבור הנוצרי הוקיע את פקודתו כחרפה למדיניות האנגלית (אחד הלורדים הליבראליים, פֶּאָרְמֹר אם אינני טועה, אמר בפומבי: "לו הייתי יהודי, את ידי הימנית הייתי קוצץ בטרם מסרתי אחי לידי תלינים"). ומה שנוגע לוייטשפֶּל – פשוט מאד: אף איש לא שם לב לאיום ואף מתנדב אחד לא נמצא.

לכבוד הצדק אעיר: שמעתי אחר-כך מפי מאיור לִייוֹנֶל רוֹתְשִׁילְד כי את תחבולת-האיום הוא ולא סמיואל המציא. אבל מה איכפת? לא היועץ אשם אלא העושה.

בזמן ההוא, בעזרת הרי פירסט, כבר נתאסף סביבי חוג מצומצם של ידידים תושבי האיסט-ענד. התיעצתי אתם, והחלטנו להוציא מתוך ממר ומוסר-השכל מקלות-דעת.

היו אז בלונדון כעשרה עותנאים רוסים, כתבי היוםנים הליבראליים שבשתי הבירות ובערי-השדה הגדולות ביותר. נפגשתי אתם רק לעתים רחוקות, אבל יחסינו יחסי ידידות. עתה הזמנתי אותם למועצה; נענו כולם, יהודים ונוצרים כאחד. ישיבתנו, אצלי בצ'לסי, החליטה לשלוח מברק ללורד דארבי (וזיר-המלחמה אחרי מותו של קיטשנר), מברק רשמי בשם באי-כוחה של כל העתונות הרוסית המתקדמת: אדוני השר הנכבד, אימו של וזיר-הפנים צירף את רוסיה בענין בריטי פנימי ובזה שם גם אותנו במצב בלתי-נעים, והננו נאלצים לבקש ראיון – דווקא עמך ולא אתו.

הלורד דארבי עשה כאיש פיקח: "ראיון – כן, אנא ואנא, אבל דווקא לא אתי, כי-אם אתו". מי שהכניסנו לתסבוכת, זה גם יואיל להוציאנו. – את מברקנו הוא מסר לוזיר הפנים, ותשובתנו קבלנו מהברטר סמיואל: הזמנה לכל חותמי המברק.

נפגשנו באחד האולמים שבבית-הקהילות; יותר נכון – לא "פגישת" היתה זו, כי-אם קבלת-פנים. סמיואל [שיווה לראיון זה אופי חגיגי ביותר:] הופיע עם להקת יועצים ומזכירים – ארבעה, אם לא יותר עוד; הוא בראש השולחן הגדול, אנחנו העותנאים ימינה ושמאלה, המזכירים מאחורי לוזיר; עמד בדברו אלינו, וכך גם אנו. אז עוד לכוה רצין נחשבה העתונות הרוסית – בחוץ לארץ.

זהו מה שאמרנו לוזיר: אימו כלפי יהודי וייטשפל – אשר בעיני דעת-הקהל הרוסית יש להם סטאטוס של מהגרים פוליטיים – עלול להחריב את טעם עבודתנו. העתונים המיוצגים בישיבה זו, [[עד כמה שאני זוכר, היו אלה: "רוסקיא וידומוסטי", "רוסקויה סלובו", "רייז", "סובקמנויה סלובו", "פירז'וויא וידומוסטי" "קיובסקאיה מיסל"]], מקיפים בקירוב כשבעים אחוז מכל הציבור הקורא ברוסיה. אצלנו, הציבור הליבראלי מחשיב את ההתקרבות עם אנגליה לא רק לשם התועלת הצבאית, כי-אם עוד יותר מפני תקוותו שמסורת-החופש האנגלית תשפיע על התפתחות המשטר הרוסי; ואנחנו, הפתבים בלונדון, דווקא את הצד הזה תמיד הדגשנו. אבל הצעד האחרון של כבוד וזיר הפנים יעשה ברוסיה רושם הסותר את ההשקפה הזאת – שם יגידו כעת כי לא מלמדנו המערב – כי-אם לומד ממנו. רושם כזה עלול לרופף את אחדות הלבבות הרוסיים ביחסם לכל בעיות המלחמה – ומצאנו לחובתנו להסביר את זה לממשלת הוד מלכותו.

– ג'נטלמנים, – ענה סמיואל, – אני מבין את השקפתכם; ואולם גם אתם תבינו-נא את מצבנו פה. הרוב האזרחי איננו יכול להשלים עם אדישות החוגים האלה בפני צערנו הלאומי. סוף הדבר, חס וחלילה, לנטוש שנאת גזע ודת בציבורנו. מה לעשות?

ענית לו [שכאן אני נמצא בתור חבר של קבוצת עותנאים רוסיים, ואין לי הרשות להביע את דעתי הפרטית. ואולם בדבר אחד בטוחים אנו כולנו:] שלא בדרך אימים אפשר ליצור התנדבות; לא לפחד נענה המתנדב כי-אם להרגשות נשגבות. בדברכם אל הנוער האנגלי, תישענו על חיבת-המולדת שלו: אותו הדבר נסו לעשות גם באיסט-ענד. אבל זכור תזכרו את ההבדל – אלה עוד אין להם מולדת חדשה, והמולדת הנושנה איננה שלהם. זאת אומרת – שקודם כל צריך למצוא ולקבוע מהו ואיהו האידיאל המיוחד של הנוער ה"נכרי", ולכוון הזה להתאים את התעמולה.

סמיואל שאלני: – מי יעשה את התעמולה?

כבר אמרתי: רבו ההזדמנויות שבזכותי, ואולי זו היתה אחת מהן. כמובן, ברגע זה [לא יכולתי להשיב כלום. להציע את שרותי בו במקום, באסיפה, לא היתה לי הרשות: לא כל חברי לעתונות הסכימו לתכניותי. גם סמיואל] עוד לא מוכן היה לקבל את כל מסקנות דבריי: אבל אין ספק שברגע זה מוכן היה להציע כעין שותפות במפעל, ולו קבלתי את הצעתו – מי יודע, אולי מחיש הייתי את הגשמת תכניתי. אבל אין ביכולתי של אדם להתגבר על טבעו. שמנתי מלחזור בדלת הפתוחה-לרבע: דרכי היא לדפוק או להלום עד תיפתח לרווחה. זה רע מאד, אני יודע; אך אין תיקון.

אין זאת אומרת כי מוכן הנני לזלזל בתוצאות הישיבה ההיא. להפך: היא בעיני נקודת-התפנית לכל הענין, מאורע שהכריע. אם-כי נפרדנו מבלי להשיג שום הסכמה מסוימת, המסקנה המעשית הראשונה הובלטה מיד: אותו האיום נאלם ונשכח, זאת אומרת כי הוברר לממשלה המצב שאת נוסחתו נתתי באחד הפרקים הקודמים: יש רק צורה אחת שבה אפשר לגייס את ה"נכרים" האלה מבלי לעורר שערוריה מוסרית. ואולם, לו היה במקומי אדם גמיש ממני, כמה חדשי זמן יקר היינו מרוויחים...

[תגלית בלתי-צפויה גליתי בחדשים הללו – תגלית חשובה כל-כך, שגם עכשיו היא מביאה לי תועלת לעתים קרובות: הופתעתי לראות עד כמה אפסית היא השפעתנו הפוליטית של היהודי המתבולל, ואף אם הוא יחסן ועשיר, בעיני ה – Wielpolitik היהודית. באופן אינסטינקטיבי מתחשבת בשאלות הללו גם ממשלתו שלו רק ביהודי בעל הכיוון הלאומי, גם אם יהודי זה, כשהוא לעצמו, אינו אלא עובר-אורח בלתי-ידוע. ח. ווייצמן הוכיח זאת באופן מזהיר; וגם על-ידי נסיוני אני נתאשרה לי אותה האמת.

כשנתישבתי בלונדון אמרו לי מכל הצדדים: "בלא עזרתם של הנכבדים המקומיים לא תרצה הממשלה אפילו לדבר עמך. קודם-כל צריך אתה להבטיח לעצמך את הסכמת הנכבדים". שמעתי בקולם של בני-האדם הללו ונסיתי. לא זו בלבד שלא נתנו את הסכמתם: להיפך, הם הזהירו אותי שיפריעו. אז מוכרח הייתי ללכת לבדי להתדפק על דלתותיהם של המוסדות הממשלתיים – ונתברר שההצלחה או אי-ההצלחה היתה תלויה פחות מכל במצב-רוחם של ה"נכבדים". במשך כל המשא והמתן שלי אינו זוכר אף מקרה אחד שמישהו מבעלי-השלטון ישאל אותי: "וכיצד רואה את הדבר סיר אייזק פלוני?" – אני מסביר זאת, כמובן, לא בזה, שכל הנכבדים היו רעים, כביכול, ואנו, הלאומיים, שזה מקרוב באנו, היינו טובים. ההסבר הוא פשוט הרבה יותר. המתבולל אין לו מה "לתבוע": הוא נזדהה אחת ולתמיד עם האוכלוסיה המקומית; הלוואליות שלו הובטחה אחת ולתמיד – ועל-כן, מובן מאד הדבר שברגעים רציניים רואה בו הממשלה תוספת מכובדת מאד, אבל תוספת-חנם, אל האומה הבריטית או הצרפתית. במצב אחר נמצא הלאומי: האהדה היהודית, שהוא מציע לרכוש, אינה תוספת-חינם. הממשלה יכולה להחשיב אותה או לא – זהו עניינה שלה; ואולם לזכות באהדה זו אפשר רק בתנאים מסויימים. לפיכך פוטרם את המתבולל בבת-צחוק ובהסברת-פנים, ועם הלאומי מנהלים משא-ומתן.

ואת דלתות המשרדים של וייטהול פתח לי, כפי שכבר כתבתי, אותו "פאטאליון-החמורים" מאלכסנדריה, שכל הליצינים בישראל עשו אותו לצחוק. ויזרת-החיצון בפטרבורג כתבה עליו לרוזן פנקנדורף, הציר הרוסי בלונדון; מן הצירות הרוסיות היו נשלחים דינים-וחשבונות עליו לפורייין-אופיס; היועץ הראשי של הצירות, ק. ד. נאבוקוב, אחר-כן מלא-מקום הציר (כעת אינו עוד בחיים), היה מסדר לי ראיונות עם הוויזרים הבריטיים, עם הציר האמריקני מיסטר פיג', עם הציר הצרפתי פ. קאמבון – וכל זה רק משום שתורמפלדור ו-600 נהגי-הפרדות בילו שמונה חדשים תחת האש בגאליפולי.

וביזרת-החיצון, בראש המחלקה המזרחית, כלומר, אותה המחלקה דוקא, שבה נתרכזו כל השאלות על ארץ-ישראל, כבר עמד בזמן ההוא אותו הידיד רב-הזכויות של המפעל הציוני, שגם ח. ווייצמן וגם מייסדי-הגדוד חייבים לו תודה מרובה ביותר: זהו סיר רונאלד ג'קס, כיום ציר-בריטניה ברומא. ואולם גם בשביל ג'הם שימש כבית-ספר הראשון של הציונות אותו זמן, כשעדיין נקרא בפשטות מיסטר ג'הם, שימש כ"יועץ" על-יד ויזרת-הפנים במצרים והופיעה לפניו משלחת צנועה כדי להשתדל על הקמת גדוד מיוחד מן הפליטים הארצישראליים באלכסנדריה].

“הָאָוֶס און היים”

אין לי שמחה בסיפור הזה, ולא היתה במעשה.

לא כזאת שיערתי לעצמי את לידת הצבא העברי הראשון. זכורני יום אחד, כשעברתי את הרי יוון ברכבת על דרכי ממצרים לברינדזי. הרי יוון דומים קצת להרי הגליל, או אולי רציתי שידמו: על כל פנים, הקסימתני הסביבה ושלחתי חולם חלומות מכביים. בחזוני ראיתי מפעלי כיבוש, בולטים כדבר שתוכל לנגוע בו וריחו מגרה נחירי – שטויות, לא כדאי לתארן בפרוטרוט. אבל אחד החזיונות האלה חייב אני להזכיר: חזיון לידתו של הצבא העברי הראשון. חלמתיה בצורה של התפרצות הרצון החפשי, התנדבות שתעבור כסער-אלוקים על כל מרחבי פיזורנו; אלה שלא זכו להתקבל לקרבן מרכינים ראש, אלה שזכו שרים שירי גיל ומכים במצילתים. – לא הבינתי את הדור. שכחתי דברי נבואה, מקרא ימי ילדותי, ששם אותה שילר בפי נגיד ספרדי מימי המדורות של אווט-דא-פי, אבל באמת ולמעשה חלים הם על כל עת, על כל ארץ, על כל גזע ועל כל כסיל יוזם: – איך שטעה, איין בירגער דערער, וועלכע קאָממען ווערדען. – ובינתיים, במקום ליצור תנאי התנדבות, הנני מכין, בכוונה תחילה, צעד אחרי צעד, תנאי הכרח.

אין דבר. אחד מחוקי הטבע הוא. כל לידה היא אונס. רוב ההתחלות אונס. אדם שעבר את הלאָמאַנש בשחיה סיפר לעתונאים שחכו לו על החוף האנגלי: “בילדותי שנאתי את הים, אבי בחזקה זרקני למים לתת לי את שיעור השחיה הראשון”. אני יודע כי היום, אם יישמע הקול הקורא, יתקוממו רבבות בתרעות-דיצה: ואני מתפאר בדיעה זו.

בראשית ברא אלקים את רצונו של יחיד; אך לימי זקנתו אולי יזכה אותו יחיד להכיר את הד רצונו בלב ההמונים. – אין זו פילוסופיה שלי: להפך, זוהי פילוסופיה ששנאתי כל ימי חיי, כמו שעד יומי האחרון אשנא כל סדר חברתי או מדיני המיוסד על פילוסופיה זו. איננה “שלי”: של המציאות, לפעמים ולדאבונא העמוק.

אמנם נסינו גם התנדבות. בראשית החורף לשנת תרע”ו כבר ברור היה לכל, או כך נדמה לי, שמוכרח הנוער עצמו לחפש מוצא, [שאיסט-ענד תצטרך ללכת לעבודת-הצבא, אם רק יש ברצונו של הציבור היהודי להימנע משערוריה, שתקבור לנצח את שמה הטוב של היהדות האנגלית. בשביל האנגלים כבר הונהגה חובת השרות בצבא. עשרות צעירים מוייטשפּל, שלא הכרתי אותם כלל, היו באים אלי לצ’לסי ושואלים:

– מה לעשות? כלום יש תקוה, שהממשלה תסכים ליצור גדוד בשביל ארץ-ישראל?

ואולם הממשלה עדיין עמדה בסרובה. קיטשנר לא היה עוד בחיים (הוא נספה ב-5 ביוני 1916), אבל רוחו עדיין רחפה בויזרת-המלחמה, ובמפקדה העליונה היה עדיין רוב למתנגדי ההתקפה במזרח].

עוד פעם התיעצתי עם חברי המעטים מוייטשפּל, מצד אחד, עם ג’וזף קאָואַן והד”ר אידר מצד שני, והחלטנו לעשות הנסיון; [החלטנו כי עכשיו הגיעה השעה בשביל נסיון חדש, פומבי, שצריך להעמיד גם את הממשלה וגם את דעת-הקהל פנים אל פנים מול עובדה המונית קיימת]. תכניתנו היתה לאסוף אלף חתימות על הצהרה זו: “אם ייוסד גדוד עברי המוקדש אך ורק לשתי מטרות אלה – שמירת אנגליה וכיבוש ארץ-ישראל, אז אני החתום למטה מתחייב להספח לגדוד הזה”.

קאָואַן נתן לנו את הכסף הדרוש לנסיון. טלגרפתי לקופנהאגן לגרוסמן שיבוא; ענה לי – “יוצא”. הכינותי לקראתו מערכת להוצאת עתון יומי ביידיש, בשם “אונזער טריבונע” ותחת הנהלתו. [עוד יום קודם שבא, הוצאנו את הגליון הראשון לא רק בעריכתו אלא גם עם מאמר ראשי בחתימתו (אני עצמי חיברתי אותו, ואולם ביילין, בעל סגנון מצויין בלשון זו, תיקן את סגנוני, כדי לא לבייש את הקפדן גרוסמן). העוזרים הראשיים בעתון היו: ביילין, פינסקי וקייזר – השנים הראשונים בעתון כבר זכו לפרסום ידוע כסופרים בשתי הלשונויות היהודיות, והשלישי, אף-על-פי שהיה כמעט טירון, נתגלה כפילטוניסט שגון מאד. לטפל בצד הטכני של התעמולה נטלו על עצמם הרי פירסט והמהנדס הצעיר מרוסיה ארשאָווסקי: הוא בא פעם אל אחת מאסיפותינו, פשוט כדי לשמוע קצת – ומיד נצטרף לאמונתנו; ומאז מסר לפקודתנו לא רק את כשרונותיו הארגוניים, שלא היו קטנים כלל, אלא גם את כתפיו הרחבות ואת שריירי המוצקים. היה צורך בזה וגם בזה... עמהם עבדו עוד כעשרה צעירים].

העתון הופיע ועשה רושם; יחד עם זה, על כל הקירות בווייטשפּל הופיעו כרוזינו בסיסמה " Home and Heim".

[יומיים לאחר שהכרוז הופיע ברחובות איסט-ענד, סוהו, סטמפורד-היל ושאר המקומות של הגיטו הלונדוני], שלח לי הרברט סמואל מברק אל ביתי בצ’לסי, בבקשה תכופה לבוא אל משרדו. שם במשרדו הביעני את הכרתו בעד יזמתי ושאל, אם תוכל וזרת-הפנים לעזור לנו במה-שהוא. ענית:

– רק בצורה אחת תוכלו לעזור: בהצהרה רשמית, שאם נאסוף את אלף החתימות – הגדוד ייוסד: אבל גדוד עברי, ורק לתפקידי “הָאָוֶס און היים”. [אם תעשו זאת, אני ערב להצלחה, אם לא תעשו – לא אסתיר את חששותי: צרי-העין יאמר, שכל פעולתנו אינה אלא מלכודת; שאנו רוצים, בפשטות, לצוד בשביל הממשלה את שמותיהם של היהודים המתנדבים, ואחר-כך יתפסו אותם, יפזרום בבאָטאַליונים האנגליים וישלחו אל הטבח בפלאַנדריה. דבר זה יפריע, כמובן, את עבודתנו הרבה].

– אין זה ביכולתי, – ענה לי. – [דבר זה תלוי לא בי; על כך צריכה לבוא החלטת כל הקאָפינט. ואתם יודעים שהציבור היהודי, וביחוד הציונים, מתנגדים בחריפות להצעה זו.

– באותה החריפות מתנגדים ידידי ואני לכך שהנוער היהודי ילך לשרת בגדודים זרים, כדי להלחם בעד ענין זר.

הוא פרש את ידי, שתק קצת ושאל:

– אולי אוכל להיות לכם לעזר בצורה אחרת?

הודיתי והשיבתי בשלילה. אני מודה בלב שלם, שאחר-כן הצטערתי מאד על תשובה גאה אבל בלתי-מעשית זו. השאֹר הישן של הראַדיקאַליסמוס הרוסי עדיין היה חזק בי יותר מדי, עדיין היה חזק בי ההרגל לראות את השלטון כמשהו בלתי-טהור, שלאדם הגון לא יאה לקבל ממנו איזו עזרה שהיא. שכחתי שבאנגליה יחס כזה אל השלטון איננו במקומו ואַבסורדי. צורה אחת של עזרה הייתי צריך לקבל ממנו ואפילו לדרוש: הבטחת הסדר באסיפות-הפומבי שלנו].

חודש ארכה פעולתנו זו: מפלה בתוך אנדרלמוסיה של שערוריות. אלף חתימות לא אספנו, ואף רבע של המספר הזה גם-כן לא; אבל חיי וייטשפּל בשבועות האלה נהפכו לגיהנום. [אמנם, באסיפת-הפומבי הראשונה היה שקט: המתנגדים עדיין חשדו שאי-שם מאחורי הקלעים

הסתרנו משטרה, כפי שהדבר היה נהוג באסיפות-התעמולה לגיוס-מתנדבים בסביבה האנגלית. ואולם לזמן האסיפה השניה כבר גילו את כל עמקה ואת כל תמימותה של אצילות-הרוח שלנו – והביאו עמם לא רק משרוקיות, אלא גם מלאי של תפוחי-אדמה – בתור כלי-יריה וקליעה. כמו תמיד, היו הרעשנים בעצם קבוצה קטנה – אומרים, בסך הכל שלשים איש; אבל הם התארגנו יפה. היינו פוגשים אותם בכל מקום, ממיל-ענד במזרח עד נוטינג-היל במערב. שלשים צעקנים הם כוח גדול, כשהצד שכנגד אינו רוצה לקרוא למשטרה, ובעצמו לעסוק בהרבעה (מבחינה מספרית היינו יכולים כבר אז לעשות פעולה זו בהצלחה גמורה) הוא מהסס כי הוא חושש להזיק לפרסטיז'ה המוסרית של תעמולתנו. כינסנו אסיפות זו אחר זו, הוצאנו עתון משלנו (ה' צ'יצ'רין "בכבודו ובעצמו" הודה באיזו פתבה שנדפסה בפאריז כי מבחינה ספרותית נערך העתון יפה), ואולם התוצאה היתה ברורה, בעצם, עוד מן השבוע הראשון: מפלה.

מכל זכרונות-חיי חודש זה הוא בודאי הזכרון הקשה ביותר – יש אפילו רצון לומר: הנתעב, המעורר גועל-נפש]. אינני רוצה לספר את הדף הזה בחיי: יספיק אם אזכיר, שפעם אחת, אחרי אסיפת-פומבי סוערת ביותר, התנפל ההמון על גרוסמאן ועלי במקלות, ואלמלא סבבתנו פלוגת מגינים... המגינים האלה, דרך אגב, היו גם-הם ממתנגדינו על-פי רוב, אחד מהם אותו האַנאַרכיסט שגילה לי אז את סוד נשמת האיסט-ענד: "חייטים אנחנו..."

גם מפי אחד מחבריו שמעתי אז דברי-בקורת מעניינים:

– אדוני, אינך יודע לסדר מפעלים כאלה. צריך היה לדרוש מסמיואל ידיך, קודם כל, שישלח איזה לורד או מצביא לשבת-ראש בכל אסיפות-הפומבי שלכם וסביבו תריסר פאַרזנטים ובישופים וגבירות עדינות, ומאה חיילים מפוזרים בקהל פה ושם: כך נהוג אצל הגויים במפעלי הגיוס שלהם, ואז הכל בשקט ובסדר יעבור. שנית, צריך היה לדרוש מידיך סמיואל שאת כרוזיכם ידפיסו על חשבון הממשלה, לאמור עשרות אלפים – ולא מאות אחדות, תעמולה נסנית של קבצנים. שלישית...

– סליחה, אדוני, – הפסקתי אותו, – ולו דרשתי את כל אלה, וגם קבלתי, ועוד כפלים יותר מכל אלה, – האם אז, לפי דעתך, היינו משיגים את כל אלף החתימות?

– חתימות? לא.

[אולם מן החובה הוא להודות, שבכל זה היה אולי אשם פחות מכל ההמון הוויטשפלי האמתי עצמו. הוא, ברובו המכריע, רצה באמת ובלב תמים לשמוע את דברינו. כל אלה שהיו רציניים פחות או יותר, הן הזקנים והן הצעירים, כבר אז הבינו כי נוצר מצב שצריך למצוא מוצא חיובי ממנו ושאי-אפשר עוד לגמור את המשחק בתיקו. ואולם כיצד יכלו להאמין כי הדרך שהוצעה על-ידינו היא דרך אפשרית? מצדדים מרובים וביחוד מן הצד הציוני הרשמי (צר לי זאת, אבל חובתי היא לומר), לחשו באזניהם שאנו רק משטים גם בנו וגם בציבור, שהממשלה לא תסכים אף פעם ובשום פנים ואופן להקים גדוד מיוחד, ושכל הענין – כפי שגם הזהרתי את סמיואל – יסתיים במלכודת. מצד הממשלה לא זכתה תכניתנו לשום סעד ותמיכה. ברור שעל קרקע זה של חשדנות וספקות לא קשה היה עוד לכנופיה של חוליגאנים ליצור מצב-רוח של בהלה, להביא מורכ בלב כל אדם שניסה לעיין ברצינות ולהתעמק בהצעותינו, על-ידי הכרזה שהוא בוגד, שהוא עוזר למשוח בערמה את אָחיו "לא לארץ-ישראל אלא לנֶרְדֶן".]

יש להודות גם בכך, שלמקהלה קטנה זו היה מנצח ממדרגה ראשונה: היד, שבהעלם ובהסתר ניצחה על המקהלה, היתה ידו של אותו הידיד של מיסאר קינג – מיסטר צ'יצ'רין].

זכר השבועות האלה תועבה הוא לנפשי: כאילו הכניסוני למרתף הקלוטים כמנהג ביוון העתיקה... ואולם הצדק הוא צדק: לו הייתי אני כאחד הצעירים בוויטשפל, אינני בטוח שהייתי מאמין בתעמולת "האָם און היים". מי ערב לי שתסכים הממשלה לסדר גדוד כזה, – שלא ינצלו את חתימתי כדי לגייסני בתור חייל רגיל, ולא ישלחוני לפלאַנדריה? עתה, בהביטי לאחור, אינני דן את העדר ההוא לכף חובה: הם היו מה שהיו, צאצאי דורות הגטו, רחוקים מרוח תעוזה כעברית מהז'ארגון: כשוטה בן-שוטים, כערל-מוח עשיתי בדרכי מבני-רוכלים אלה חתימות – בטרם קיבלתי חתימתו של בעל-התנאי המכריע, הממשלה.

וטיפש עוד גדול ממני: אותו היצור המורכב – או אולי המדומה? – הנקרא "ממשלה". בשלשלת הארוכה של נסיונות-מגע אשר לימדוני, במשך כמה שנים, להכיר את היסוד הגאולי וגם את היסוד ההדיוטי שבמנגנון הממשלתי הבריטי, זה היה המקרה הראשון של מגע בלתי-ממוצע – לקח ראשון, וכבר מלא-הוראות כאנציקלופדיה. הנייהם לפנינו, בכל זוהר בינתם הממלכתית: נתקלו בבעיה חמורה שהם עצמם חושבים אותה לרצינית; ניסו לפתור אותה בעצמם ולא הצליחו; כבר ידעו בלבם מהו הפתרון היחיד – הפתרון שבעוד חצי שנה הסכימו לו בעצמם; שמחו לקראת נסיוני אני, בכל מאודם איחלו את הצלחתו; לו בקשתי מהם, באמת כעצתו של אותו המבקר, יושבי-ראש נגידים, תזמורת צבאית, כסף – הכל היו נותנים לי; רק דבר אחד לא – החלטה ברורה.

המשכנו את הקומדיה כארבעה שבועות; לבסוף החלטנו לגמור את ה"מפעל" ולחסל את העתון (הדבר היחיד שממנו נהניתי בחודש ההוא). גרוסמאן שב לקופנהאגן. אינני זוכר מה אמרנו זה לזה בשעת הפרידה; בטח לא דברי יאוש, אך אולי דברי גועל-נפש. [אני נדרתי נדר קדוש: בפעם הבאה (כי אנו עוד נתראה) תתנהל תעמולתנו בסדר מופתי, תעלה במספר גולגולות מנופצות כמה שתעלה – ומיסטר צ'יצ'רין ישב אז במנוחה ולא יתערב בעניינינו].

[בדיוק חודש ימים אחר כשלושן זה, שהיה אולי הגדול בכשלונותי, הוטבעה לפני פתאום, כמו מאליה, אותה אבן-הפינה, שעליה צריך היה הגדוד העברי לפי גזירת הגורל להתבסס במשך הזמן].

גרעין הגדוד

עוד לפני נעילת "המפעל", פתאום הגיע ללונדון תרומפלדור. כל מאמציו באלכסנדריה לא הועילו: במהדורה שניה של ה"זמ'ק" לא רצו שלטונות הצבא, גדודו נתפזר. – וכחודש אחרי הנעילה, קם גדודו לתחיה, ודווקא בלונדון.

באחד הבקרים בא אלי תרומפלדור והראה לי פתקא: "זה עתה באנו, נמצאים בקסרקטין ברחוב פלוני, מאה ועשרים איש. בבקשה לבוא תיכף ומיד. – ניסל רוזנברג".

– אדוני זוכר את רוזנברג? בגאָפאָרי היה אחד העובדים החרוצים ביותר, ואצלי בגדוד אולי הטוב מכל הסרז'אנטים.

כיצד ומדוע נתגייסו שנית אלה מאה ועשרים, עד היום לא ברור לי. בלי ספק, גם הפעם השפיע הקונסול פטרוב; ואולם הוא לא לבדו, כי מספר "נתיניו" הצעירים הרבה יותר גדול היה, ואם הרוב השתמשו מעבודות הצבא, למה לא גם אלה? השפיעה גם הדלות, אבל גם-כן לא בתור הגורם

המכריע: עשרות חבריהם נסדרו באלכסנדריה; בין המאה ועשרים כחצי בעלי-מלאכה היו, את אחד מהם, הסרז'אנט בליטשטיין, זכרתי עוד בתור שוטר המשטרה המצרית – הוא גם לא היה בין הפליטים. מצד שני, גם ברוח ההתנדבות הטהורה קשה היה להאמין – גם באנגליה, בציבור הנוצרי, כבר הספיקו לתום מעינותיה. כנראה פעלה כאן איזו תערוכת מסובכה של הכרת, תעוזה, סקרנות, קלות-ראש – דבר מה הקשור באותו השגעון העולמי שנסייתי לתאר בראשית סיפורי על תקופת המלחמה – ב"אקלים" הרוחני של התקופה.

נסיעתם מאלכסנדריה כחודש ארכה; על-ידי האי פְּרִיֶּתָה נתקלו בפצצה-ימית, אך לבסוף הגיעו; וכעת עיקר דאגתם היתה שאלה זו – הישאירו אותם יחד או יפוזרו? קציני הקסרקטין, שבו הם נתאכסנו בינתיים, כנראה בלי כל אהדה נתיחו לפלוגת נכרים, ואמרו להם שמחכים מדי שעה להוראות במובן הפיזור.

– צריך לבקש את פאטרסון שיבקש את אמרי, – אמר תרומפלדור.

פאטרסון אז קיבל משרה זמנית, עד יבריא, באירלנדיה – בקסרקטין פורטובלו בדובלין; אמרי, כפי שהזכרתי לעיל, נספח אל "מזכירות" לויד-ג'ורג'. פנינו לזה ולזה, ובעוד יומים טלפן אלי אמרי שאבוא למשרדו. שם אמר לי כי בחורינו, מלבד אלה שייפסלו אולי ע"י הרופא הבדוק, יישלחו כולם ל"גדוד העשרים" – בתור פלוגה מיוחדת.

אמרי הוסיף, כתמיד בקול יבש, וכתמיד מעשי:

– אם ידע אדוני להשתמש בגרעין הזה, הגשמת תכניתו בטוחה. יש מצב-רוח מתאים בציבור וגם בחוגי הממשלה. כעת הכל תלוי בגרעין.

אמת: "מצב הרוח המתאים" כבר הורגש מכל הצדדים. מפלת "המפעל" לא עשתה כל רושם – כלא היה ולא נברא כל השאון והרעש. מלבד אמרי, נוסף לי עוד עוזר חשוב אחד באותה ה"מזכירות": סר רונאלד גְּרֶהַם, אותו גרהם שקיבל את משלחתנו בקהיר בהיותו שם "יועץ על-יד וזיר הפנים". הוא עלה בינתיים לגדולת "סר", הועבר ללונדון, נתמנה למפקח ראשי על ענייני המזרח הקרוב. שאלת הלגיון העברי, כבר מכמה חדשים, היתה לנושא של חליפת-מכתבים רבה בין וזירת המלחמה וזירת הפנים והחיצון ובין "המזכירות" ובין משרד הציר הרוסי, וכולה ביד ידידים – אמרי, גרהם, נאבוקוב. [מיסטר קנג, שנהפך מאוּיב לאוֹהב, הפגישני, כאמור, עם המערכת של אחד הבטאונים הליברליים החשובים ביותר באנגליה – The Nation. שם נדפס במכתבי המפורט, שבו הבאתי נימוקים לדעתי, מפני-מה דוקא החוגים הראדיקאליים של הציבור הבריטי צריכים, לשם המסורת הליברלית, לתמוך ברעיון-הגדוד. ח. וייצמן הציגני לפני צ'. פ. סקוט, עורכו של העתון "מנצ'סטר גארדיאן". כידוע, תופס עתון זה באנגליה אותו מעמד, שתפס בעתונות הרוסית "רוסקיא ויידומוסטי"; ומיסטר סקוט עצמו, זקן בעל קלסתר-פנים של אחד מן האבות הקדמונים ועינים של עלם צעיר, נחשב אז, – ואם איני טועה, נחשב עד היום – לדמות הגדולה והמצויינת ביותר בעולם-העתונות של המדינה. לויד-ג'ורג' חשב למורו, ולפיכך נודע בזמן ההוא משקל למאמרים הראשיים של העתון המנצ'סטרי. אחד מן המאמרים הראשיים הללו הוקדש לתכנית-הגדוד]. שני העתונים המכריעים של הליבראליסמוס האנגלי – ה"גארדיאן" במנצ'סטר וה"ניישון" הלונדוני – תמכו ברעיון; ולבסוף תמך גם ה"טיימס".

הלורד נורתקליף, בעלו של ה"טיימס", היה אז אולי האיש החזק ביותר בין כל עסקני אנגליה חוץ מלויד-ג'ורג'; דברו נחשב לגור-דין. אך לא הוא עזרני – אתו לא נפגשתי אף-פעם. יועצו הראשי, וכעין העורך הכללי של עתונו היה הנרי ויקהם סטיד – אותו סטיד אשר פתקת-המלצה בשבילו נתן לי, עוד בראשית ימי המלחמה, סניוֹבֹּס בפאריז. השתמשתי בה לפני כמה חדשים והכרתי את האיש. [מישהו אמר לי על סטיד שהוא] אחד המוחות המבריקים ביותר שהולידה אנגליה בראשית המאה העשרים. [במידה שנפגשתי עם אנגלים, חושבני כי הדבר קרוב לאמת. זהו אדם בעל תרבות רחבה יוצאת מן הכלל; את מחצית-חייו בילה בארצות שונות באירופה]. עתה, אחרי מפלת "המפעל", אמרתי לו:

– כעת נחוצה לי ירית תותח: מאמר ראשי ב"טיימס".

ירה.

[כשהופיע לגיון זה של העתון ניגש אלי במסעדה אחד ממגדפינו הפראיים ביותר, חייך חיוך חמוץ ואמר:

ענינך בסדר: "טיימס" דיבר את דברו...]

צדק אמרי: עיקר העיקרים הוא עתה "הגרעין", הפלוגה העברית ב"גדוד העשרים הלונדוני". [זהו השורש; אם ישאר שלם, יגדל עץ; אם ירקב, הכל אבוד].

מחניהם היה בקרבת וינצ'סטר. נסעתי שמה ושלחתי את כרטיסי למפקד, סגן-הקולונל אֶשְׁטֹן פֶּאוֹנֹל, [עשיו – חבר שמרני של בית-הקהילות], אדון נעים ואדיב.

– היקבל אותי, – שאלתי, – בתור חייל פשוט, אך בתנאי שאפנס לפלוגתו החמשית?

– בתענוג, – ענה, ובינתיים הזמיני לארוחת-הצהרים על שולחן הקצינים. אחר-כן הצטרעתי על ארוחה זו: כי לא נעים היה לעמוד דום בפני צעירים שאתם, כמעט אתמול, החלפתי הלצות על גביע שכר.

את הצעד הזה – התנדבתי לצבא – אני חושב לטעות. למרות "מצב-הרוח המתאים", עוד לא היה קיים הגדוד העברי, ועוד הרבה מאמצים נדרשו בטרם נוסד; וגם אחרי שנוסד, מאמצים נדרשו להציל את השתיל הרך ממזימות המתנגדים; ועוד יותר – אחרי שיצא לחזית ונהיה לגרעין פעוט, אחד מאלף הגרעינים שבשֶׁק. עתה, באור הנסיון, בטוחני למעלה מכל ספק כי הרבה יותר הייתי פועל לטובת הענין בתור אדם חפשי. אבל גם אז, בלי הנסיון, גם-כן הבינתי את האמת הפשוטה הזאת.

כמובן, עוד גרוע מזה היה לו נאנסתי להתגייס לצבא ברוסיה. אמנם, בתור בן-יחיד, הכניסוני שם עוד לפני כמה שנים לסוג שכמעט אף-פעם לא יגיע תורו לעבודת-הצבא: ואולם כבר אכלו החזיתות השונות "סוגים" אחרי "סוגים", וברור היה לי כי אין פה לבטוח ב"מעט". ואם בוא יבוא תורי הרוסי, נגמרה סדרת הלגיון בטרם התחילה. בסכנה הזאת התחשבת, ואחזתי באמצעי הגנה נגד האפשרות הזאת. התיעצתי עם נאבוקוב, ולפי הצעתו ודרך הצירות נשלח לפטרבורג תזכיר הנוגע כלולנו בכלל – כולנו כתבי העתונות הרוסית באנגליה; ולפי מה שמסר לי נאבוקוב, כבר החלט בפטרבורג שאותנו לא יזיזו אף אם יגיעו כל התורים. – אבל לצבא האנגלי התנדבתי בעוד אין גדוד עברי. לתועלת הענין, אפילו מוכן ומזומן היה אותו הגדוד, לי אסור היה להסתפק לו; קל וחומר כשעוד אין אלא "מצב-רוח מתאים". טעות היתה; ועשיתי אותה בדעתי שטעות היא – עשיתי מתוך חוסר עוז-לבב אזרחי.

אף היום עוד אין ליהודים כל מסורת צבאית משלהם: אף היום, למרות כל מה שלמדו בכ"ב השנים שעברו מאז, לא יבין ציבור יהודי שגם

במלחמה, כמו בכל מקצוע, דרוש יוזם. יש פתגם טפשי: "קריינא דאגרתא...". שטות ופטפוט, כי דווקא ה"קורא" דרוש לעבודת המקרא ולא לעבודה אחרת; ודרושים מגשימים, והיוזם אין מקומו בין המגשימים. אבל עוד לא הבינו זאת חכמי ישרון. סיפרו לי, בימי נעורי הרוסים, ידידי גרשוני המנוח, המהפכן היהודי שסידר כמה מפעלי-טרור ברוסיה הנושנה, כי גם הוא סבל בזמנו מהיחס הזה: מה שהבינה בלי כל ביאורים סביבתו הנוצרית – כי תפקידו הוא לשלוח זורקי-פצצות, לא לזרוק את הפצצות בעצמו, את זה לא יכלו הבן מפריו היהודים, ובעיניהם תמיד קרא את הנזיפה החשאית: ואתה? – לא אגיד שנוטה הנני, בדרך כלל, להסתכל בעיני מפרי ולגלות מה כתוב על-בביתן, אם לשבחו ואם לגינוי של המגלה: ואולם ב"מקצוע" הזה גם לי כל מסורת לא היתה, גם לי חדש הנסיון – להדריך צעירים אל חזית-האש. את ה"נזיפה החשאית" הרגשתי מכבר אף ביחס ל"זמ"ק"; ואולי גם לא "חשאת" בלבד – סיפרו לי, אם-כי בזמני לא קראתי את זה, כי הופיעו מאמרים בעתוני אמריקה ורוסיה שבהם תיארוני אדם השולח את זולתו לקראת סכנת-נפש ובעצמו רבץ-לו לבטח. הרגשתי כי לגבי ענין הגדוד החדש, אחרי כל הרעש שייצרנו סביבו, עוד פי-כמה בולט היחס הזה: ידידים כמעט אין לי, גם האדישים במיעוט, הרוב שונאים אותי עד עומק תום לבם ונוסחת-שנאתם היא זו קודם-כל: "ואתה?" – מימי שחרותי בתור סופר ועסקן האמנותי, כמו שעד-עתה מאמין הנני, שסופר ועסקן אסור להם להכנע בפני דעת-הציבור. אך לא הספיקה לי גבורתי הנפשית במקרה הקשה הזה, לא עמדתי בנסיון, ועשיתי את הצעד המוטעה שאולי יותר מכל חסרונותי הנזכרים לעיל הזיק לתכנית.

טעות כפולה היתה: עצם הצעד וגם צורתו. באותו החורף הכרתי את הקולונל שרלי שעמד בראש בית-ספר לקצינים הנקרא בשם מוזר מאד: "אָמנים אנשי-רובה" – Artist Rifles. השם מוזר, אבל הגדוד הזה התקיים עוד מאמצע המאה ה"ט, ונחשב לאחד המוסדות הנכבדים ביותר של הסיטי. בימי שלום באמת נבחרו כל חייליו מאותו הסוג שבמזרח-אירופה היינו קורין לו "משכילות". כעת, אחרי שנתים שנות-הרג, כבר נתבולל החומר האנושי בכל הגדודים ונהיה להמון אפור ללא-גוון או הבדל; ואולם נשמר לו ל-O.T.C. (Officers' Training Corps) של ה"אָמנים" כעין זוהר מיוחד, וכניסתו נחשבה לקשה.

שרלי אמר לי פעם אחת:

– אדוני אומר להתגייס פה באנגליה? אם-כן, למה לא ייכנס אל ה"אָמנים"?

אמרתי לו שקודם כל לא ירשו לו לקבל נתין נכרי בבית-הספר לקצינים. בין חוקי אנגליה יש מסמך עתיק מאד, כמעט מימי הביניים, הנקרא Deed of Settlement ובו כתוב שאסור לו למלך למסור בידי נכרים "כל משרה המכילה את הרשות לתת פקודות לאזרחים".

– אני יודע את זאת, – אמר, – אבל אדוני מדבר שבע שפות, וכאלה נחוצים עתה למטה הצבאי בכל החזיתות. בטוחני כי ירשו לו להכנס ל-O.T.C. שלנו. בשבוע הבא עלי לבקר בוורת המלחמה: אשאל אותם ונראה.

ביום שנסעתי לוינצ'סטר לדבר עם הקולונל פאונול, כבר היה בכיסי מכתבו של הקולונל שרלי: כן, הרשיון נתקבל, ברוך הבא, ומתי יבוא?

הרבה, הרבה מאד אולי נשתנה גורלו של הגדוד העברי לו בחרתי, לכל הפחות, בצורה זו של גיוס. "שבע השפות" אולי באמת היו מקרבותני לשולחן התקיפים, בפרט עם תלבושת קצין ופאספורט של ה"אָמנים". – במקום זה נסעתי לוינצ'סטר.

1. איי (עיר בצרפת) [הערת פרויקט בן-יהודה]

2. אביעזר, "חכם אברהם" (סגן הרב הראשי דאלכסנדריה) [הערת פרויקט בן-יהודה].

3. כעין קורפורל. – (המתרגם). – מלה מחוקה במקור המודפס [הערת פרויקט בן-יהודה].

4. וזו לשונן במקור העברי: אלכסנדריה של מצרים, יום ח"י אדר התרע"ה. (א) נוסד באלכסנדריה גדוד של מתנדבים עבריים, שמעמיד את עצמו ברשות ממשלת אנגליה, בכדי להשתתף בשחרור ארץ-ישראל. (ב) בראש הגדוד יעמד שלטון, הממונה מאת הוועד המיסד, והמתנדבים יבחרו שלשה צירים להשתתף בשלטון. (ג) כל מתנדב ישבע להקריב את כחו ואת חייו לשחרור ארץ-ישראל, להכנע לשלטון ולבלי עזוב את הגדוד עד קץ פעולתו. (ד) כל מתנדב יקבל מאת הוועד המיסד מעון ומזון. (החתימות הראשונות): זאב ב"ר אליעזר גלוסקין זאב ז'בוטינסקי יוסף טרומפלדור

5. [...] The men have done extremely well, working their mules calmly under heavy shell and rifle fire, and thus showing a more difficult type of bravery than the men in the front line who had the excitement of the combat (November 17th, 1915) [to keep them going].

6. ב"מגילת הגדוד" נקרא הפרק הזה: "כיצד נעשית פוליטיקה?"

את הטקסט לעיל הפיקו מתנדבי פרויקט בן-יהודה באינטרנט. הוא זמין תמיד בכתובת הבאה:
<https://benyehuda.org/read/3447>